

Алексей
Коробицин

МУЗЕЙДАГИ
СИРЛИ
ҚОТИЛЛИК

Ўзбекистон
ЛКСМ
Марказий
Комитети
«ЕШ ГВАРДИЯ»
нашриёти

Тошкент —
1980

К 71

Коробицин Алексей.

Музейдаги сирли қотиллик. Повесть Т. «Ёш гвардия», 1980. 192 б.

Коробицин А. Тайна музея восковых фигур. Повесть.

ББК 84Р

АВТОР МУҚАДДИМАСИ

Бу повестда, дўстим, таниқли Америка журналисти айтиб берган ҳикояни деярли сўзма-сўз келтираман. Унинг исмини айтмайман, чунки китобхон повестни ўқиганда ўзи билиб олади. Мен у билан 1960 йилда Европа мамлакатларидан бирида, ўзининг иккинчи Ватанида оғир бетоб бўлиб ётганида танишганман. Америкалик дўстимга, агар унинг айтганларини чоп этмоқчи бўлсам, фақат унинг ўлимидан кейин чиқаришим ва мумкин қадар ундаги шахсларни нохушликлардан эҳтиёт қилиш учун барча чораларни кўришим зарурлиги тўғрисида ваъда берганман.

Яқинда шу дўстим вафот этди. Бу повестни унинг хотирасига бағишлайман.

Бу ерда ишлатилган материаллардан бирор шахсга қарши фойдаланиш имкониятини бартараф қилиш ҳақидаги ваъдамга мувофиқ қуйидаги расмий баёнотни эълон қиламан:

„Музейдаги сирли қотиллик“ китобининг сюжети — авторнинг тўқимаси. Китобда зикр этилган фамилия, характер ва ҳаётний ситуацияларнинг воқелигимиз билан ўхшашлиги тасодифий бўлиб, ҳеч қандай юридик кучга эга эмас“.

© Издательство «Детская литература» — 1965.

© Издательство «Ёш гвардия» — 1980

К 70803 — 87
356 (04) — 80 101 — 80

БИРИНЧИ БОБ

ЖИНОЯТ ХРОНИКАСИ ҲАҚИДА ИККИ ОҒИЗ СЎЗ

Газетамиз редакцияси бўлимларига хат ташувчи Жимми исмли безбет бола ўз вазифасини турфа қилиқлар билан бажаради: эшикни оёғи билан очиб, хонанинг ўртасида туриб олар эди-да, ходимларнинг столига конверт, папка ва қалин пакетларни эпчиллик билан улоқтирарди. Ҳалигача унинг бирорта конверти полга тушиб кетганини ёки сиёҳдонни уриб юборганини эс-лолмайман. Менинг столимга навбат келганда Жимми маҳоратини оширарди (гап шундаки, ўша вақтда мен «Дейли Глоб» газетасининг якшанбалик иловасида адабий ходим бўлиб ишлаганим учун хатларнинг жуда кўпчилиги менинг қўлимдан ўтарди): ҳикоя ва роман солинган қалин конверт ва пакетлар бутун хона бўйлаб менинг столимга учиб келар ва гўё янги йил кечасида отилган мушакдек тапиллаб тушарди.

Шу куни Жимми оёғи билан эшикни лоқайд тепди. Мен креслога суяниб, навбатдаги конверт отишларни кутиб кўзимни қисдим, у столимга биттагина юпқа папкани улоқтирди. Одобсиз бола бугунги почтадан нафратлангандек, папкани чирпирак қилиб шундай отдики, у столимга тушиб барча қоғозларни тўзғитиб юборди.

Мен ажабландим. Бу — редакциямизнинг отискалар солинадиган папкаларидан бири эди.

Қаламимнинг орқаси билан папкани олдимга сурдим. У менга юборилган эди. Ичнини очдим. Унда газетамизнинг сўнгги сонларининг биридан қирқиб олинган жиноят хроникаси ётар эди.

Мен уни тўла келтираман. Гап шундаки, бу хабарни

бир неча ўн марта ўқиб ниҳоят жуда кўп кишилар ҳаётида, айниқса менинг ҳаётимда катта роль ўйнайдиган жуда муҳим ҳолатни пайқадим. Мана ўша мақола...

Кечқурунги сон. Якшанба, 9 август.

КОНИ-АЙЛЕНД ШОДЛИК ОРОЛИДАГИ МУМ ҲАЙКАЛЛАР
МУЗЕЙИДА ҚОТИЛЛИК

МУЗЕЙ ШВЕЙЦАРИ ВАҲШИЁНА ЎЛДИРИЛГАН. ҚОТИЛ
ПОЛИЦИЯ ТОМОНИДАН ЎРАБ ОЛИНГАН ВА ҚАТТИҚ ҚАР-
ШИЛИК КЎРСАТМОҚДА. «ХУДО ҲАҚҚИ, МУМ ҲАЙКАЛЛА-
РИМНИ БУЗИБ ЮБОРМАНГ!— ЯЛИНАДИ МУЗЕЙ ХЎЖАЙИНИ
МИСТЕР О. ГУБИНЕР,— БУТУН ДУНЁДА УЛАРНИНГ ТЕНГИ
ЙЎҚ».

ҚОТИЛНИНГ СИРЛИ ҒОЙИБ БЎЛИШИ

«Бугун кундуз соат учда, тушлик овқатдан кейин Кони-Айленднинг қадимги аттракционларидан бири Мум ҳайкаллар музейи кассири мисс Анжела Паризини музей эшиклари ичидан беркитиб қўйилганини сезиб қолди. Бино ичида, иккинчи қаватда одатда музей қоровули қирқ саккиз ёшли мексикалик Рамон Монтеро бўлиши керак эди. Эшикнинг тақиллашига ҳеч ким жавоб бермади. Воқеа содир бўлган жойга чақирилган полициячи О'Хара музей эшиги ичидан беркитилганига ва қоровул жавоб бермаганига ишонч ҳосил қилгач, деворга нарвон қўйиб, деразадан қаради. Кўз олдида намоен бўлган воқеадан кўпни кўрган О'Хара ҳушидан кетаёзди: мрамор пиллапоя қонга беланган, пачоқланган, бошсиз тана зинада ётар, унинг ёнида кимдир, афтидан қотил бўлса керак, уймалашар эди. О'Хара аҳволни айтиши билан ҳангоматалаб кишилар музей биносини ўраб олишди. Безори қопқонга тушди. Воқеа содир бўлган жойга бир неча моторлашган полиция патрули ва музей хўжайини Оскар Губинер етиб келди. У мухбиримизга шундай баёнот берди: «Менинг машҳур музейим экспонатлари,— деди у, — чорак миллион доллар баҳоланади. Менинг Мум ҳайкалларим бутун дунёга машҳур. Агар улар шикастланса, инсоният учун катта йўқотиш бўлади... Менинг душманларим йўқ, лекин рақобатчиларим — театрлар, кино, ҳатто саргузашт китоблар чиқарадиган нашриётлар — жуда кўп. Чунки, менинг музейимдаги баъзи нарсаларни кўриб, асаби бўш кишилар ҳушидан кетиб қоладилар...»

Қатта эшикни синдириш-
га қарор қилишди. Ҳамма
гап қўшимча кучнинг кели-
шида бўлиб қолди; чунки
мавжуд куч билан ҳатто жа-
ла қуйганда ҳам кетмайдиган
томошаталаб кишиларни
тарқатиш мумкин эмасди.

«Эрталабки газетамизда-
ги янги тафсилотларни
ўқинг».

Хабарга иккита фотосу-
рат илова қилинган эди. Би-
рида кекса полициячи рўмо-
ли билан юзини артарди.

«Жин урсин! — деб ёзил-
ган эди тагида.— Мен буна-
қасини биринчи кўри-
шим!» — қирқ икки ёшли,
бўйи беш футу, ўн бир дюм-
лик полициячи Генри О'Ха-
ра ҳикояси».

Бир группа кишиларга
ниманидир гапираётган ориқ,
пахмоқ соч хотин сурати та-
гида шу сўзлар ёзилганди.

«...Унинг оти Рамон Ор-
тегас Монтеро. У музейимиз-
да йигирма йилча ишла-
ди...» — дейди музей касси-
ри, серқуёш Италияда ту-
тилган мисс Паризини.

Эрталабки сон. Душанба, 10 август.

МУМ ҲАЙКАЛЛАР МУЗЕЙИДАГИ ВАҲШИЕНА
ҚОТИЛЛИКНИНГ ЯНГИ ТАФСИЛОТЛАРИ

ҚОТИЛЛАРНИНГ СИРЛИ ҒОЙИБ БЎЛИШИ!

НЬЮ-ЙОРКНИНГ БАРЧА ПОЛИЦИЯСИ ОЕҚҚА ТУРҒИЗИЛ-
ДИ! БЕЗОРИ ҚЎЛҚОП КИЙИБ ИШ ҚИЛГАН. КОНИ-АЙЛЕНД
ШОДЛИК ОРОЛИДАГИ АТТРАКЦИОНЛАР ПАРКИ ФОЖИАЛИ
ҲОДИСАЛАР ЖОЙИ БЎЛИБ ҚОЛДИ.

«Газетхонларимизга маълумки, кеча кундуз соат учда Кони-Айленднинг қадимги аттракционни — Мум ҳайкаллар музейи — қонли воқеалар гувоҳи бўлди. Музей швейцари, Калифорния штатида туғилган, Америка Қўшма Штатлари граждани, мексика миллатига мансуб, қирқ ёшли, бўйи беш футу, тўққиз дюмли Рамон Ортегас Монтеро ўз постида ваҳшиёна ўлдирилди. Шундай қилиб, мум ҳайкалларда ўз ифодасини топган етти юздан ортиқ қотиллик ва ўгриликларга яна бир қотиллик қўшилдики, бу Мум ҳайкаллар музейида... абадийлаштиришга лойиқдир.

Марҳум Монтеро оддий швейцар эмас эди. Айни чоғда у аттракцион қатнашчиси ҳам эди. Буни кейинги ўн тўрт йил ичида ақалли бирон марта музейга кирган киши яхши биларди. Швейцар иккинчи қават майдончасида ўзига жуда ўхшайдиган Мум ҳайкал ёнида турар эди. Мексикача миллий кийим кийган бу икки вужуд бамисоли янги пулдек бир-бирига жуда ўхшар эди. Музейга кирганлар кўпинча адашиб билетларини қўғирчоққа узатишар эди. Бу ҳақиқатан кулгили ҳазил эди!

Босқинчи афтидан, тушликдан олдин музейга кириб олган. Жиноятчи аттракцион хўжайини мистер Оскар Губинернинг кетишини кутиб, бармоқ изларини қолдирмаслик учун қўлқоп кийиб, мармар пиллапоя билан Монтеро турган майдончага кўтарилган. Чамаси швейцар босқинчига қаршилиқ кўрсатган, лекин зинадан улоқтириб юборилган, кейин тўмтоқ буюм — кастет ёки қисқа гангстер таёқчаси билан чаккасидан уриб ўлдирилган. Бечора оқ мраммарни қонга белаб, зинадан думалаб тушган. Полиция врачлари И. В. Уилки ўша жойнинг ўзида текшириш ўтказиб медицина келган хулосасига биноан Монтеро ўша заҳотиёқ вафот қилган. Қотил эшикни ичидан беркитиб яна юқорига кўтарилган ва бирданига швейцарга кўзи тушган. У жимгина, гўё ҳеч нарса бўлмагандек турар эди. У ғазаби қайнаб, олдидан қўғирчоқ турганлигини билган бўлса ҳам, мушт билан уни уриб синдирган. Қалласи, оёқлари узилган ҳайкал, илгари ҳаёт бўлган швейцар ёнида қонга бела-ниб ётар эди.

Фожиали ҳолат қотилни тўхтатиб қолмади. У совуққонлик билан швейцар мурдасини титиб, ёнидаги калитларни олиб, орқасидан қонли из қолдириб музей ичига кирган. Унинг музейда кўрганлари, албатта, қат-

тиқ қўрқувга солиши мумкин эди. Унинг кўрганлари. . . Лекин биз газетхонларимизни тергов тугаб, музей очилгандан кейин ўзлари кўришлари мумкин бўлган имкониятлардан маҳрум қилмаймиз. Энди жиноятчига қайтамиз. Шундай қилиб, у музей ичига кирди, лекин у ҳеч нарсани ололмади. Ўз қурбони ёнидан олинган калит билан музей хўжайини Оскар Губинернинг хонасини очган, лекин «Кэртис ва ўғли» фирмаси чиқарган пўлат сандиқни уddenалай олмаган. (Шу йили «Кэртис»нинг пўлат қўрғонини забт қилолмаган ўнларча воқеа бўлиб ўтган.)

Музей эшиклари очилиши ҳамано полиция шу жойга етиб келган музей хўжайини мистер Оскар Губинер билан бутун бинони синчиклаб тинтиб чиқди. Лекин ҳаракат бекор кетди! Қотил қочиб улгурган эди. . .

Қотилнинг деразалардан бирида қолдирган из ва полга ташланган қонли қўлқопи унинг қандай қочиб кетганлигини аниқ кўрсатади. Афсуски, кечаги ёққан қаттиқ ёмғир қотилнинг паркдаги изини кузатишга тўла имкон бермади. Лекин полицияда етарли даражада маълумот бор ва тез кунлар ичида уни қамоққа олиш мумкин».

ПОЛИЦИЯЧИ О'ХАРА ҲИКОЯСИ

«Кеча кундуз соат учда «Вайкики» бари ёнида одатдагидек постда турар эдим. Шунда Мум ҳайкаллар музейидаги италян аёл ёнимга келиб, мен билан музейга боринг дея илтимос қилди, чунки у жойда бирор воқеа содир бўлганга ўхшарди. Музей ёпиқ. Мен эшикни тортиб кўрдим — ичидан беркитилган эди. Эшик тақиллашига ҳеч ким жавоб бермади. Музей заллари тор деразалик икки қаватли эски фиштли бинонинг иккинчи қаватига жойлашган эди. Мен полиция нарядини чақирдим, чунки қаттиқ ёмғир ёғишига қарамай музей атрофига оломон тўпланган эди. Нарвон топиб, зина томонга қараган деразага қўйдим. Дераза очиқ эди. Ичкарига қарадим ва ёпиқ эшик ёнида пиллапояда ётган одамни кўрдим. Унинг боши йўқ, боши бошқа жойда эди. Мурданинг ёнида кимдир ўралашиб турганини пайқадим. Даҳшатли манзара эди бу. . .

Қўп ўтмай, воқеа содир бўлган жойга чақирилган полиция ва музей хўжайини етиб келгач, менга эшикни

бузишни буюришди. Мармар зинанинг пастки пилла-поясида қирқ беш ёшлар чамаси; ғайриоддий кийимли киши, унинг ёнида Мум ҳайкал синиқлари ётар эди. Қўғирчоқнинг боши бошқа жойда эди. Мен бошқа полициячилар билан хонани тинтув қилишда қатнашдим. Бизни музей хўжайини кузатиб борарди, чунки қўғирчоқлар орасида адашиб қолиш осон эди. Биз барча бурчакларни ахтариб чиқдик. Лекин ҳеч кимни топмадик. Биз хонани қидираётган пайтда инспектор Бастур қонли қўлқоп ва одам изини кўриб қолди. Жиноятчи ўзини деразадан ташлаб қочган эди. Яна шуни айтишим мумкинки, Нью-Йорк полициясида йигирма йил ишлаб, шундан ярми Кони-Айленд полиция участкасида хизмат қилган бўлсам ҳам, бу хилдаги мудҳиш воқеани сира учратмаганман».

Кечки сон. Душанба, 10 август.

КОТИЛ ҲЕЧ НАРСА УҒИРЛАМАГАН. ЛЕКИН ЭНГ ҚИММАТЛИ ҲАЙКАЛЛАРДАН БИРИНИ СИНДИРГАН, ДЕЯ ҲИКОЯ ҚИЛГАН МУМ ҲАЙКАЛЛАР МУЗЕЙИНИНГ ХЎЖАЙИНИ М. Р. ГУБИНЕР.

«Менинг Мум ҳайкаллар музейим Америкадаги ма-на шундай аттракционларнинг энг йириги. У 1907 йил-да қурилган ва отам Карл Губинердан мерос қолган. У Лондондаги оламга машҳур Мум ҳайкаллар музейи-нинг эгаси мадам Тюссоннинг шериги эди. Ҳозир ме-нинг музейимда энг яхши итальян мумсозлари ишла-ган олти юздан ортиқ ҳайкал бор. Черчилль, бокс бўйи-ча жаҳон чемпиони Джо Луис, Америка Қўшма Штат-лари президенти Гувер, гангстер Аль Капоне ва бошқа кўпгина ҳайкаллар ишланиши жиҳатдан ўхшаши йўқ ва бебаҳодир. Лекин музейнинг шухрати Мум ҳайкал-ларнинг моҳирона ясалишидагина эмас. Гап шундаки, уларнинг айрим группалари ўтмишда ёки ҳозирги кун-да бўлган турли воқеаларни ҳикоя қилади. Масалан, ўн етти ҳайкалдан иборат бир группа 1937 йилда Уолл-стрит-Сити банкини ўғирлаш воқеасини бутун тафси-лоти билан тасвирлайди. Жордано Брунонинг гулхан-да ёнишини тасвирловчи манзаранинг ўхшаши йўқ. Электр стулида, газ камерасида қатл қилиш, осиб, кал-ласини олиш каби даҳшатли ҳолатлар ҳам барча таф-силотлари билан тасвирланади. Музейда ростакам

гильтина (одам ўлдирадиган жоду) бор. Уни отам биринчи жаҳон уруши бошланмасдан олдин француз ҳукуматидан сотиб олган. Ҳозир музей янгиланмоқда. Янги, кишини ҳайратга соладиган воқеалар томошабинларга кўрсатилади. Барча ҳайкалларга Бартон фирмаси (унинг филиаллари Чикаго, Филадельфия, Сан-Францискода бор) тайёрлаган янги кўйлак ва костюмлар кийгизилади.

Қимматли ҳайкалларимдан бирини кеча босқинчи синдириб юборди. У ўлдирилган Монтеронинг ёки Монтининг (биз уни шундай атаймиз) қуйиб қўйгандек айнан нусхаси эди. Бу қўғирчоқни анча йил илгари машҳур мумсоз Фраскини ясаган. У бечора Монтига шунчалик ўхшар эдики, ўзим ҳам кўпинча адашардим.

Музей ишини мен ва ёрдамчим Чарлз Паркер кузатиб борамиз. Кеча мен у билан кабинетимда ўтириб, яқин орада кўрсатиладиган янги аттракционларни муҳокама қилдик. Биз тушга яқин музейдан чиқдик. Мон-

ти шу куни ҳайкал билан жой алмаштирган эди. У ўн тўрт йиллик иш даврида соатлаб қимирламай туришни ҳатто нафас олишини билинтирмасликни яхши ўрганиб олган эди. Мана шундай қилиб мен билан ҳазиллашиш унга ҳузур бағишларди. Унга овқатланишга кетаётганимни айтдим ва одатдагидек кабинетимнинг калитини бердим. Кейин пиллапояни тозалаб қўйишини буюрдим — музейни янгилаш муносабати билан бир оз ремонт қилгандик. Монти музейни ёпилиши биланоқ тозалаб қўяжagini айтди-да, мен билан хайрлашди. Бечора Монти! Уни энди кўролмаслигимни ким билибди...

Уйга келишим билан телефон жиринглади, мени яна музейга чақирди. Қолган воқеалар ўзингизга маълум.

Шуни қўшимча қилишим мумкин. Рамон Монтеро ҳамиша хушахлоқ, одобли эди. У чекмас, ичмас ва яхшигина оилапарвар бўлиб учта ёки тўртта боласи бор эди.

Худога минг қатла шукурким, отам ўз вақтида «Кэртис» фирмасининг пўлат сандиғини олган экан. Босқинчи оча олмабди.

Эрталабки сон. Сешанба, 11 август.

КОНИ-АЙЛЕНДДАГИ ФОЖИА

МУМ ҲАЙКАЛЛАР МУЗЕЙИ ШВЕЙЦАРИНИНГ ЎЛДИРИЛИШИГА ОИД ИШ ЮЗАСИДАН ТЕРГОВ ДАВОМ ЭТМОҚДА.
ПОЛИЦИЯ ИНСПЕКТОРИ КАРРИГАН ЖИНОЯТЧИ ТЕЗ ОРАДА СУД ОЛДИДА ЖАВОБ БЕРАДИ, ДЕБ ИШОНТИРЯПТИ.

«Газетхонларимизга маълумки, 9 август, соат учда, тушлик маҳалида Кони-Айленддаги Мум ҳайкаллар музейига номаълум киши кириб олган ва музей швейцари мексикалик, қирқ саккиз яшар, оилали, учта боланинг отаси. Манхэттен райони, 69, Ғарбий кўча, 91-уй, 349-квартирада турувчи Рамон Монтерони ўлдирган. Дастлабки тергов маълумотича ёвуз ниятли кишининг ўғрилиқ мақсади бўлган. Чунки бармоқ изларини қолдирмаслик учун қўлқоп кийиб олган, швейцардан калитларни олиб, музей хўжайини мистер Оскар Губинернинг хонасига кирган ва пул, янги аттракцион учун патент, қимматли қоғозлар сақланадиган темир сан-

диқни очмоқчи бўлган. Қотилнинг ғазаби ошиб энг қимматли қўғирчоқлардан бирини синдирган ва эшикни ичидан беркитиб, деразадан ошиб қочган.

Қуйида биз газетамизниг мухбири Жозеф Кэсидининг терговчи полиция инспектори Аллен Карриган билан суҳбатини эълон қиламиз.

Кэсиди.— Қотил қандай қуролланган?

Карриган.— Тош билан. Ремонт қилинаётган зина мраммарининг бир бўлаги билан. Марҳумнинг ўнг чаккасига урган. Шу заҳоти ўлган.

Кэсиди.— Айтинги-чи, инспектор жиноятчи қўлланган «усул» полицияга маълум бошқа босқинчиларни кига ўхшайдими?

Карриган.— Йўқ, ўхшамайди. Уйлашимча, қотиллик тажрибали жиноятчи томонидан эмас, дарғазаб, бағритош киши томонидан қилинган.

Кэсиди.— Масалан, ақлдан озганми?

Карриган.— Ундай деяётганим йўқ.

Кэсиди.— Жиноят мотивлари қандай?

Карриган.— Афтидан, ўғрилик. . .

Кэсиди.— Бу қотиллик Монтерога қарши шахсий адоват эмасмикан? Мексикаликлар қизиққон бўлишади. . .

Карриган.— Бўлиши мумкин, лекин олинган маълумотларга қараганда Монтеро ювош ва одобли бўлган. Бунни қўшнилар, у билан ўн тўрт йил ишлаган музей хўжайини ҳам тан олади. Лекин қайтараман: ҳаммаси бўлиши мумкин.

Кэсиди.— Раҳмат, мистер Карриган. Газетхонларимиз номидан энг яхши истакларимизни қабул қилгайсиз.

Демак, машина ишга тушди. Полициянинг барча яхши кучлари қотилни топишга ташланди. У ким? Бунни тезда билиб оламиз! «Дейли Глоб» газетаси хабарларини ўқинг!..»

Кечки сон. Сешанба, 11 август.

ШОДЛИК ОРОЛИДАГИ МУМ ҲАЙКАЛЛАР МУЗЕЙИДА
БУЛГАН ДАҲШАТЛИ ВОҚЕА ҲАҚИДА ҚУШИМЧА МАЪЛУМОТ.
ЯНГИ ГУВОҲ

Кеча кечқурун редакциямизга Бруклин райони, Мэйн-стрит уй № 167, биринчи қаватда ишлайдиган

протезчи врач доктор Ульям Хауреги келди ва қуйи-дагиларни айтди:

«9 август, якшанба куни мен Кони-Айленд паркига сайр қилгани бордим ва тахминан ўн икки яримларда Мум ҳайкаллар музейига кирдим. Билетимни швейцарга кўрсатиб (уни қўғирчоқдан дарров ажратиб ола олдим), музей залларига ўтдим. У ерда деярли ҳеч ким йўқ эди. Лекин кўп ўтмай мени кимдир кузатаётганини пайқадим. Хоналарнинг бирида қорачадан келган ориқ ҳайкалга кўзим тушди. Унинг юзи мени ҳайратда қолдирди: қаҳру ғазаб уни тириштириб юборган эди. Менга ишонинг, мен юз ҳаракатларини яхши ажратаман, ахир протезчиман-да, ташқи кўриниш учун жағнинг юмилиши қандай аҳамиятли эканини биламан. Бир неча зални айланганимдан кейин ҳалиги қўғирчоқни яна кўрдим. Мен уни бошқа Мум ҳайкаллар орасида бўлганлиги ва сира ҳам қимирламаганлиги учун ҳам қўғирчоқ деяпман. Мен унга узоқ тикилиб турдим, лекин унинг кўз қисганини ёки нафас олганини пайқамадим. Лекин мен қасам ичаманки, у тирик одам эди. У зангори костюм кийган, ёши элликларда. Буғдойранг бада-ни, қора сочи ва ингича мўйлави уни жануб кишиси эканлигини кўрсатиб турар эди. Ўша куни кечқурун газетангиздан музейда мен бўлганимдан кейин содир бўлган воқеани ўқиб, қотилни кўрганлигим менга аён бўлди. Мен тезда бу ҳодиса ҳақида полицияга хабар бердим ва бу жиноятни фош қилишдан манфаатдор бўлган ҳар бир кишига ўз билганларимни айтиб беришга тайёрман. Ҳар куни ўз кабинетимда 9 дан 12 гача ва 2 дан кеч 6 гача юқорида кўрсатилган адресда қабул қиламан».

Редакция телефон орқали О. Губинер, яъни Мум ҳайкаллар музейи хўжайини билан алоқа боғлади ва музейда доктор Хауреги тавсифлаган қўғирчоқ йўқлигини аниқлади. Докторнинг гувоҳлиги тергов материалларига қимматли ҳисса бўлиб қўшилиши ва қотилнинг тутилишини енгиллатиши мумкин».

МУМ ҲАЙКАЛЛАР МУЗЕЙИДА БЎЛГАН ҚОНЛИ
ҲОДИСАНING ЯНГИ ТАФСИЛОТЛАРИНИ ГАЗЕТАМИЗНИНГ
НАВБАТДАГИ СОНЛАРИДА УЌИНГ.
«ДЕЙЛИ ГЛОБ» ГАЗЕТАСИНИ СОТИБ ОЛИНГ.

РГКнинг ЯНГИ ЙЎЛИ

Тан олишим керакки, бу мақолаларни биринчи марта ўқиб чиққанамда таажжублангандим, холос. Бу жиной ҳодиса билан менинг ишим ўртасида қанақа алоқа бўлишини сира тушуна олмадим. Лекин сўнгги пайтларда газетамизда ажойиб ҳодисалар бўлар эдики, бу ҳаммани ҳам ҳайратда қолдирарди.

Мен газета кесимларини папкага яхшилаб тахладим-да, папка устига пала-партиш ёзилганларни олдингидан ҳам қизиқиб ўқиб чиқдим: «ГМА-мах! Урт. бад. 2 пол. рас.— Бэнтли. Келиш — Кэсиди РГК».

Йўқ! Бу ёзувларни пайқаб олиш учун сира қийналмадим. Унинг маъноси жуда равшан: улар мен, Генри Мак Алистер, «Дейли Глоб» газетаси адабиёт бўлими ходими, ҳозиргина ўқиган материаллар асосида тезгина ҳикоя билан давомли сенсацион репортаж ўртасида бир нарса «қилишим», бу нарса икки саҳифа бўлиши кераклиги айтилганди. Безакларни рассом Бэнтли ишлайди, барча қўшимча маълумотларни мен жиной хроника бўлими ходими дўстим Жо Кэсидидан олишим мумкинлиги таъкидланганди. Яна у ерда «РГК»нинг, яъни ношир, «Дейли Глоб» газетасининг бош редактори, ҳамда Америка Қўшма Штатларидаги яна қирққа яқин газета ва журнал эгаси мистер Рэндольф Грейтснинг истаги эканлиги айтилган эди.

Буларнинг ҳаммаси тушунарли. Лекин фақат бир нарсани, нима учун бу иш менга топширилганлигини тушуна олмадим. Ахир менинг газетадаги мансабим бундай иш қилишимни тақозо этмасди-да. Бунинг устига мен ҳаётимда бирорта ҳам репортаж ёзмаганман, ёзишга иштиёқим ҳам йўқ. Жин урсин, наҳотки буларнинг ҳаммаси мени газетадан ҳайдаш учун бир баҳона бўлса!

Кўпгина ходимларимиз каби: «Сэр, «Дейли Глоб» газетаси редакцияси ўз фаолиятини қайта тузаётганлиги туфайли Сизнинг хизматингиздан воз кечишни лозим топди» деган нохуш хабар солинган конвертни олиш мана шундай баҳонадан яхши эди. Лекин афтидан, Рэндольф Грейтс менга, университетдошлик ҳамда фронтдошлик йилларимиздагига нисбатан бошқача

қандайдир дипломатик йўл тутаётгандир. Оҳ, Рэнд, Рэнд! У одоб-андишани билмасди-да... Лекин, уму-ман аҳмоқ эмасди.

Уша вақтда мен трубка чекар эдим. Тўғрироғи уни оғзимдан қўймасдим. Кимдир трубка мени қатъиятли киши қилиб кўрсатишини айтган эди. Шунинг учун иродамни кўрсатмоқчи ёки асабимни босмоқчи бўлганимда ҳамиша оғзимдан трубкани қўймас, пастки жағимни чўччайтириб гаплашардим. Бошлиқ билан шу заҳоти гаплашишга қарор қилдим. Трубкани тамакига тўлдириб, стул суянчиғидаги пиджагимни, кийдим-да, галстугимни тўғрилаб, шиддат билан эшикка отилдим.

Бошлиқ кабинети редакциямизнинг улкан биносидаги энг юқори қаватида эди. Катта кундалик газеталар редакцияларида бўладиган бесаранжомлик бу ерда сезилмасди. Кенг, дид билан жиҳозланган қабулхона. Юмшоқ гиламлар. Чуқур чарм креслолар. Яширин нур билан ёритилган ажойиб экзотик балиқчалар сузиб юрган катта аквариум. Сунъий ҳаво, жимлик. . .

Оқ сочлари чиройли турмакланган, мафтункор жилаювчи, кекса бўлса ҳам гўзал секретарнинг майин товуши эшитилди:

— Аҳволингиз яхшими, мистер Мак Алистер? Қиринг, марҳамат. Мистер Грейтс сизни кутяпти...

«Кутяпти,— ўйладим мен.— Демак, бу масхарабозликни атайин қиляпти...» Трубкани қаттиқ тишлаб шиддат билан бошлиқнинг хонасига кирдим. Баланд бўйли, тепакал, офтобда қорайган мардона юзли, момиқ қўлли кенжа мистер Рэндольф Грейтс мен билан тенгдош эди. Уруш энг қизиган пайтда Гарвард университетини тамомладик ва кўп ўтмай Европада иттифоқчилар армиясига тушиб қолдик. Рэнд ўзини яхши солдат ва ўртоқ сифатида танита олган эди. Бирон ўлим хавфи олдида ҳаммамиз баробар, ҳамиша бир-биримизга ёрдам беришга тайёр эдик. Душманамиз ҳам бир — фашизм эди. Биз пурҳиммат, дўстона бир оила эдик.

Кейин уруш тугади. Кечаги окопдаги биродарлар уйларига қайтарканлар, бир-бирларининг юзларига қарай олмай хайрлашдилар. Қўлга тушмас ваҳший қонунлари билан тинч ҳаёт бошланди. Энди ҳар ким ўзи учун ҳаракат қиларди. . .

Уруш тамом бўлгандан кейин кўп ўтмай илк ҳикоя-

ларимни чиқартирдим. Танқидчилар менга хайрхоҳлик билан қарашди, муваффақият қозонишимга ишонч билдиришди. «Матбуот қироли» — мистер Рэндольф Грейтснинг ўзи (Рэнднинг отаси) «Глоб»га ишга тақлиф қилди. Мен рози бўлдим, бўлмаса-чи! Менинг янги мансабим «Дейли Глоб» газетаси адабиёт бўлимининг ходими» деб аталарди. Жин урсин, жуда жарангдор ном! «Энди ишга жиддий киришаман...», деб ўйладим.

Афсус! Қўп ўтмай, каттиқ янглишганимга ишонч ҳосил қилдим. Менинг зиммамга мамлакатнинг турли томонларидаги газетхонларимиз юборган сон-саноқсиз адабий асарларни кўриб чиқиш юклатилгандан кейин ижодий иш тўғрисида қанақа гап бўлиши мумкин... Қуни билан иши юришмаган авторларга «Сэр! Редакция афсус билан...» деб бошланадиган жавоб ёзишдан қўлим бўшамасди.

Мен оддий малай — клеркка айланиб қолдим. Ижодий иш учун ҳеч қандай вақтим қолмас эди. Мен профессионал журналист ҳам бўлмадим. Журналист бўлишга интилмас эдим ҳам.

Қизиғи шундаки, «қирол»нинг ягона меросхўри ва жуда уқувли бола Рэнд аскарликдан бўшагандан кейин отасининг вилоят газеталаридан бирига оддий репортёр бўлиб ишга кирди. Орадан икки йил ўтгандан кейингина «Дейли Глоб» редакциясига келди.

Бу ерда у ҳамма лавозимларни — корректордан бош редактор ўринбосаригача бўлган лавозимларни босиб ўтиб яна уч йил ишлади. Фақат шундан кейингина «қирол» отаси — Рэндольф Грейс ўғлига салтанат асосини бериб, тахтга ўтқизди.

Мана энди «жаноби олий» РГК ўз отасининг креслосида ишонч билан ўтирибди. Кенжа мистер Грейтс ҳукмининг кучига ишонган одам каби олдидаги ҳар хил қоғозларга қизил қалам билан белгилар қўяр эди.

Қоғоздан бошини кўтармай, паришонлик билан деди:

— Сенми, Мак?. Утир, қария. Ҳозир тамом қиламан. Бир минутга.

У «буни», «тугатаман» сўзларига урғу бериб гапирди. Эрта билан менга келтирилган папкадаги ёзувларни эсладим ва «бошлиқ» унга имзо қўяётганда ҳам мана шу сўзларни эслагандим, деган хаёлга бордим.

— Мана, бўлди!— деди Грейтс ва бошини кўтарди. Унинг бир оз чўччайган пастки лабида, ёқимли юзида самимий қувонч сезилиб туради.— Ўтир, Мак. Нега турибсан?..

Бир-биримизни отимиз билан чақиримиз яхши — дўстлигимиздан қолгани шу бўлса керак.

— Салом, Рэнд! — дедим ва гўё Грейтс зичлаб беркитилган деразанинг нарёғида-ю, мени эшита олмайдигандек панжамни осмонга кўтардим.— Сенда менинг ишим бор. Шахсий,— дедим.

— Гапир, гапир!

Мен диққат бўлиб трубкани торта бошладим. Бу ҳол негадир суҳбатдошимнинг юзига қарашни истамаган пайтларимда қўл келади. Трубкани тортиб, бўлиб-бўлиб гап бошладим.

— Биласанми Рэнд, гап шундаки... Менга... Мен бир китоб устида ишламоқчиман. Ҳа. Уруш тўғрисидаги китоб устида. Биласан-ку, ҳамisha шуни ўйлайман. Шунинг учун менга... Шунинг айтмоқчиманки мен редакциядан кетсам, ишонаманки, сен мени тушунарсан, Рэнд?

Бошимни кўтарганимда Грейтс жилмайиб турарди, лекин унинг жилмайиши меҳрибонликдан ўтиб, муғамбирона жилмайишга айланган эди. У креслога суяниб, хушчақчақлик билан менга қаради.

— Демак, сен ҳаммасини ўқиб чиқибсан,— деди у.— Бунчалик тез ўқишингни кутмагандим. Кел, очиқчасига гаплашайлик. Кўпдан бери сен билан гаплашмоқчи эдим.

Мен эсанкираб оғзимдан трубкамни олдим ва бирданига қатъиятни йўқотгандек бўлдим.

— Демак,— давом этди хушчақчақлик билан Грейтс,— сен жиноят хроникаси бўлимимизнинг Мум ҳайкаллар музейида кимнидир ўлдирганлари тўғрисидаги материалларни ўқиб чиққансан. Шунда сен яъни Генри Мак Алистер, университетда келажаги порлоқ қобилиятли йигит деб ном чиқарган бир одам сан-ку, аммо нимадандир тез жаҳлинг чиққан. Ҳа, ҳа камтарлик қилма! Демак, сен оддий жиноят хроникасини қайта ёзиб чиқишининг, бунинг устига аванс олиш учун ариза ёзишни ҳам билмайдиган иккинчи даражали репортер билан бирга ишлашинг керак эмиш... Тўхта, тўхта, ҳали гапим тамом бўлгани йўқ! Шунда сен бу мут-

таҳам Рэнд, яъни мен, ярамас капиталист ва эксплуататор... мени ҳақиқий ва тўғри йўл топмабди, дея койяпти деган қарорга келдинг-а...

— Қулоқ сол, Рэнд,— мен унинг сўзини бўлмоқчи бўлдим.— Нима кераги бор? Йўқ, кераги...

— Йўқ, кераги бор!— деди қатъийлик билан Рэндольф Грейтс,— у энди кулмас эди. Юзлари жиддийлашди.— Керак! — такрорлади у.— Наҳотки сен, бизнинг матбуотимиз кўлмак ботқоққа айланиб қолганини тушунмасанг?! Наҳотки сен, ҳар куни бир нарсани, бир қолипда зериктирарли қилиб чиқараётганимизни кўрмасанг! Биз ўзимизнинг бир хиллигимиз, сохта эҳтиросимиз, қарама-қарши маълумот ва маза-матрасиз рекламаларимиз билан газетхонларимизнинг жонига тегдик-ку... Юзимдан ҳайронлик аломатлари сезилган бўлса керак?..— Рэнд асабий равишда қўлини силтади-да, тоқатсизлик билан сўзини давом эттирди.

— Йўқ, йўқ! Сен мени тушунмабсан! Гап менинг сиёсий маслағимда эмас! Сенга айтаётганларим сиёсат эмас, бизнес, ишга оид масала... Қулоқ сол, Мак! — Рэнд креслодан ирғиб турди-да, ёзув столини айланиб унинг қирғоғига, менга яқинроқ жойга ўтирди.— Бугун биз газеталаримизни дилижанс ва елканли флот давридагидек чиқараётганимизни сира ўйлаганмисан? Ўша вақтдагидек кескин, баландпарвоз гаплар, сийқаси чиққан усуллар... Буларнинг ҳаммаси бугун, бир неча соатда Европага ёки Африкага бориш мумкин бўлган кунда, америкалик уйда ўтириб, телевизор орқали Римда бўлаётган футбол матчини кўраётган ҳозирги вақтда-я...

Рэнд хонада айланди, у ўйга толиб, менинг борлигимни ҳам эсдан чиқаргандек эди. Янги матбуот қиролнинг фикрлари менга қизиқ туюлди, сабрсизлик билан гапнинг давомини кутдим.

— Ҳозирги газета фактларни акс эттириши керак,— деди у тўхтаб кўзимга тик боқаркан.— Фақат фактларни!—қайтарди у.—Бу ишни ишонарли тарзда, газетхоннинг жиғига тегмасдан, усталик билан олиб бориш керак. Бундай газетани ҳамма ўқийди!

Э, гап буёқда экан! Рэнд холисона ахборот газетаси чиқармоқчига ўхшайди, қизиқ.

— Сен шуни истайсанми?..— деган ҳам эдим, гапни олиб кетди.

— Ҳа, мен шундай газетани чиқараман!— деди Рэнд ишонч билан. У яна креслога ўтириб, суянди. Бундай газета республикачиларга ҳам, демократларга ҳам, социалистлару фашистларга ҳам, оқлару қораларга ҳам керак! У хабардан тортиб, ҳикоя, ҳатто комиксларгача «Фақат фактлар» деган шиор остида чиқади. Албатта бундай материалларни ишлаш учун бадий иқтисодори бор кишилар керак бўлади. Энди Мум ҳайкаллар музейидаги қотиллик ҳақидаги материалларни сенга юборганимни тушундингми?

— Биласанми, Рэнд,— дедим,— менга юборганларинг ғирт фактлар-ку, қуруқ реклама-ку! Бир вақтлар эсдан чиқиб кетган Мум ҳайкаллар музейи, тайёр кийимлар фабрикаси, темир сандиқлар фирмаси, ҳатто тиш врачлари тўғрисидаги реклама-ку!

Рэндольф Грейтс афтини буриштирди.

— Биласанми, ҳар қандай газета ҳам афсуски, рекламасиз бир ой ҳам кун кўра олмайди... Лекин ростини айтсам, сен ҳақсан! — у столни шапиллатиб урди.— Рекламабозлик расво иш-да! Жуда хунук иш! Лекин бу тўғрида сен ёзсанг, ишонаманки, ҳаммаси тўғри ва ишонарли бўлиб чиқади. Ҳа, ҳа! Шу билан бирга реклама ҳам. Хўш, нима бўлибди? Ундан бошқа ҳеч нарсани пайқамаддингми? Ўша материаллар орасида дурустроқ, ишонарли, қизиқ фактлар йўқми? Умуман, Мак, сен менга кераксан. Мен «Глоб»ни тезроқ янги йўлга солиб юборишни истайман.

Мен бўлсам, пойма-пой сўзлар билан, бу ишни унда қила олмаслигимни, журналистлик тажрибам йўқлигини, қобилиятсиз эканлигимни айтиб, рад қила бошладим. Лекин тамоман бошқа сўзлар айтишим кераклиги, Рэндга ҳеч қандай газета сиёсатсиз тура олмаслигини, унинг «фактлар билан савдо қилиши» нияти соддадиллик бўлиб, тез кунда пучга чиқажагини айтишим кераклиги сираям калламга келмабди. Афсуски, бу фикрлар анча кейин эсимга келди...

Рэндольф Грейтс бўлса, менинг барча далилларимни осонликча бартараф қилар эди. Оқилона, ибולי кўзларини менга тикиб, жозибали қилиб гапирар эдики, унинг бўғиқ товуши Рэнд тўрт йил давомида узлуксиз раиси бўлган «Альфа-Бетта-Гамма» студентлик клубининг сайлов олди мажлисларида гапирганидек ишонарли жарангларди. Мана шу товуш билан у рота мирзаси-

ни биз ёзган қалбаки рухсатномага муҳр босишга кўндирган эди..

— Сенинг жойинг, аввало, шу ерда, газетада. Менга ёрдам бериш учунгина эмас. Биламан, бизнинг қарашларимиз турлича, эътиқодларимиз ҳам бошқа-бошқа бўлиши мумкин. Лекин сенга таклиф қилаётганим ҳар қандай номусли кишининг принципларига хилоф бўлмас, дейман. Агар сен ҳақиқатан ҳам профессионал адабиётчи бўлишни истасанг, таклифимни рад қилмаслигинг керак. . .

— Бу материалларни қанақа қилиб ишлашим мумкин? Бу иш нима билан тамом бўлиши ҳеч кимга маълум эмас-ку. . .

— Нима бўлибди? Иш қандай тамом бўлмасин ахир тамом бўлади-да! Сенинг ишинг, фактларни кузатиб, бадий қилиб, баён қилиш. . .

Мен жим бўлдим. Трубкам ўчиб қолди. Энди Рэндин диққат билан тинглардим. У мени қизиқтириб қўйган эди.

— . . . Аста-секин барча қобилиятсиз кишиларни алмаштираман. Биз «Глоб»ни тезлик билан янги йўлга солиб оламиз. Сен бошлашинг керак. Сен Мум ҳайкаллар музейидаги қотиллик ҳақида якшанбалик иловамиз учун повесть ёзасан. Ҳужжатли повесть, уйдирмасиз. Ҳўш?

Мен рози бўлдим.

Лекин, бунга ачинмайман.

Мен, Жо Қэсиди кабинетимга кирди десам, тўғри гапирмаган бўламан. Гап шундаки, дўстим Жо ҳеч вақт ҳеч қаёққа кирмаган. У ҳамиша, отилиб, югуриб, бостириб келган — бир сўз билан айтганда, ҳамиша кутилмаганда жуда тез пайдо бўлади, айниқса газета манфаати йўлида жонини аямайди.

У ўттиз беш ёшлардаги, новчадан келган, боши кичкина, бурни ялпоқ, сочлари сап-сариқ киши эди.

Унинг юзларидан илтифот ёғилиб турар, ҳар нарсага болаларча қизиқар эди. Бу билан ҳаммани ўзига жалб қиларди.

Қэсидининг репортёрлик қобилияти тўғрисида латифалар тўқилганди. У Нью-Йорк жиноят полициясининг деярли барча полициячилари ва изқуварлари

билан таниш эди; қадрдон шахрининг жинойтчилар оламини ҳаммадан яхши билар ва ўткир хотираси туфайли, сўнгги чорак аср давомида содир бўлган жиний ишларга оид юзларча кишиларни ном-баном айтиб бериши мумкин эди. Агарда «Кичкина»нинг бир камчилиги бўлмаганда, энг зўр репортёр бўлар эди: Жо Кэсиди ўз фикрини сира ҳам қоғозга тушира олмасди. Кўп йиллик репортёрлик фаолиятида бирорта нарса ёзмаган. Телефонда сўзлашар, изқуварлар ва жинойтчилар билан суҳбатлашар, воқеа содир бўлган жойга автомобилдами, самолётдами етиб борар, кейин кўрган биланларини редакцияда оғзаки айтиб берар эди. Адабий ходимлар ва ёзувчилар шикоят қилишмасди. Жо Кэсиди ҳикояларида бошқа газеталарнинг репортёрлари пайқаб олмаган қизиқ тафсилотлар жуда кўп бўларди.

Доимо Жонинг вақти танг бўларди. Агар у бирор жойда ушланиб қолса, ирғиб ўрнидан турар, бошқа бир жойга ўтиб ўтирар, сабрсизлик билан деразага қарайверарди. Унинг қаерда туришини, оиласи бор-йўқлигини ҳеч ким билмасди. Тўғри бундан бир неча йил илгари электр стулида қатл қилинган машҳур жиноятчининг болаларини ўз тарбиясига олди, деган овозлар юрарди. Лекин ўзи бу фикрни кескин рад қилар, уни саволга тутишларини сира ёқтирмас эди.

У кириши билан гап бошлади ва бир минут ҳам жим турмади: хонани айланиб юрди, жавондаги китобларни синчиклаб кўздан кечирди, пресс-папъени ўйнади, ҳатто негадир сиёҳдонни ҳам очиб кўрди. Шундай бўлса ҳам, асосий гапдан четга чиқмади.

— ...Бор гап шу, — деди у ниҳоят, — Мум ҳайкаллар музейида бўлган воқеани газетада босилганидан тўлароқ қилиб гапириб бўлгач. — Бу — шунчаки, расмий маълумот. Газета хабарларида сен қарама-қаршиликлар тўлиб ётганини кўргандирсан. Шунақа бўлади. Лекин сен полициядаги маълумотлар билан танишиб чиқишинг керак. Мен Қарриган билан келишиб қўйдим. . . Кетдик!

— Қаёққа? Ким билан учрашамиз? Энг асосийси — нима учун? — қаршилик қилдим. — Бунақаси кетмайди, Жо. Менга ҳаммасини тушунтиришинг керак ёки мен бу аҳмоқона эрмакдан тамоман воз кечаман!

— Яхши, яхши! — деди Жо ва қаердандир, пастдан

эшитилаётган қўнғироқ товушига қулоқ солди.— Тўй эмасми!— деди у ва деразанинг рахига қорнини кўйиб, пастга қаради ва шу заҳоти сакраб тушиб, пиджагининг тугмасини ечди. Бир гапни эринмай қайтараётган кишидек қўлини белига қўйди.— Айтяпман-ку, Қарриган — шу ишни олиб бораётган полиция инспектори. Юлдузни бенарвон урмаса ҳам, бошқалардан кам эмас. Мана шу одам билан учрашишимиз керак. Музейда. Ҳозир ўша ерда бўлиши керак. Энди тушунарлими?

— Ҳа, лекин у бизга бирор нарса айтармикан?.. — дедим, учрашувни қолдиришни ўйлаб.

Очигини айтганда, мен ўзимни гўё ботқоққа ботиб кетаётгандек ҳис қилдим. Гўё авахта коридорида оёқ товуши эшитилгандек, панжара орқасидан рангсиз юзни кўргандек, ашаддий қотилни сўроқ қилаётгандек бўлиб кетдим. Ахир тергов ҳали тугамаган-ку!

— Бунга ташвиш қилма. Ҳали сен РГнинг, яъни Рэндольф Грейтснинг кучини билмайсан. Бунинг устига Қўшма Штатлардаги ҳар бир полициячи газетада номи чиқishi учун жонини жабборга беради. Қарабсан-ки, детектив повесть тайёр, унинг автори эса — Мак Алистер...

Жо жиддий эди. Шунда мен ўчиб қолган трубкани оғзимга тутдим-да, Жога ўқрайдим.

— Бундан ташқари, бу ажойиб материал!— давом этди Жо ёзув столимнинг қирғоғига ўтираркан.— Тушинсанг-чи, қария, классик детектив! Бундай машҳур ҳамкасабанг Герберт Прайснинг шу хил асарлари олдига қўйиладиган барча шарт-шароитлар мавжуд...— Жо бармоғини бука бошлади.— Қотиллик бино ичида содир бўлган — бир. Қотил из қолдириб, ғойиб бўлган — икки. Қитобхон бир неча шахсдан гумон қилиши мумкин, бу — уч...

— Ҳаммаси равшан!— сўзини бўлдим.— Шерлок Холмс ролида мана шу Қаррингтон бўлади...

— Қарриган,— тузатиб айтди Жо киноямни сезмай.

— Доктор Ватсон бўлмагани туфайли шу ролни ўзим ўйнашим ва изқувар Қаррингтон зукко ақлини намоиш этиш учун ҳамиша аҳмақона саволлар беришим керак.

— Қарриганнинг,— Жо яна чидам билан тузатиб айтди.

— Умуман, бу схема жуда мос! Ишонининг мумкин, китобхон сандан хафа бўлмайди. Муваффақият қозонасан, Мак. Табриклайман! Китобнинг номига келсак, ўз-ўзидан маълум: «Ҳайкаллар орасидаги қотиллик». Бу шу йилнинг энг яхши детективи бўлади. Қўрасан!

Жо мени масхаралаётгандек туюлди. Мен у билан жиддий гаплашмоқчи бўлиб, ўрнимдан турдим, лекин у вешалка томон отилиб, устимга пиджагини ташлади, бошимга шляпамни қўндирди-да, хонадан итариб чиқара бошлади.

— Юр, юр, қария! Ҳозир гапнинг вақти эмас. Нью-Йоркда ўнлаб қотиллик содир бўлади, уларнинг ҳаммаси бир-бирига жуда ўхшаш. Детектив романлар ҳам...

У Ч И Н Ч И Б О Б

Ж И Н О Я Т Ж О И И

Уша куни эрта билан аттракционлар парки Қони-Айленднинг асфальт йўлкаларидан Жо билан борар эканмиз, йўлимизда фақат болалар аравачаларини етаклаган аёллар ва кўзлари олазарак, кийимлари ғижимланган, соқоллари ўсган эркаклар учради. Ҳали вақт жуда эрта эди. Қуёш нурида ялтираётган, ҳали ёпиқ томошахона ва аттракционлар ғариб кўринарди. Ресторан ва барларнинг очиқ эшикларидан бир-бирига тақаштирилган мрамор столчалар, уларнинг устига тўнкарилган стуллар кўзга ташланади; совун ва ачиган пиво ҳиди атрофни тутган; товушлар бутхонадан чиққандек қаттиқ эшитилади.

Рекламалар ёпиштириб ташланган катта дўнгалаклар қотиб қолгандек, тўхтаб турган отўйиннинг йилтироқ тойчоқлари чарчагандек ва ғазаблангандек кўринади.

— Машҳур изқуварлар фақат романларда, киноларда бўлади,— деди Жо бошқа йўлкага бурилиб.— Аслида булар ўз касбини билган устамас, шунчаки ҳунарманд косиб... Ҳаммаси криминалистиканинг оддий қонунларини озми-кўпми ўзлаштириб олган, холос. Қарриган ҳам мустасно эмас. У оддий, тиришқоқ полициячилардан, калтафаҳм, лекин ўз ишини биладиган одам. Бу иш унчалик мураккаб эмаслигига ўзинг ишонч ҳосил қиласан. . . Мана, етиб ҳам келдик.

Жо томошахоналардан четда қад кўтарган, вақт ўтиши билан қорайиб кетган икки қаватли бинони кўрсатди. Газ ёритгичларидан қолган иккита темир фонарь ўртасидаги нах эшик тепасида ранги ўчиб кетган «Мум ҳайкаллар музейи» ёзувли вивеска осиглиқ эди. Пиллапояда, бекорчилардан юқорида полициячи туради. Унинг орқасидаги эшик ёпиқ. Эшик тавақаларидан бирига янги тахтадан ямоқ тушган.

Тўпланганларнинг бетакаллуф туртиб ўтиши Жони ранжитиб, иззат-нафсига тегди.

— Қара, изқувар ҳам келди!— деди кимдир баланд товуш билан.— Ана у трубкалик.

Лаънати трубка. Ҳамма изқувар деб ўйласин учун трубкани лабига қўндириб олган-да, деб ўйлаши мумкин.

— Ишлар қалай, Крис? — Жо полициячи билан саломлашди-да, мени имлади.— Бу ўзимизники. Шеф шу ердами?

— Ҳа,— деди полициячи бепарволик билан қўлини силкиб.

У суратга тушаётгандек эди. Кимдир арзон фотоаппарат билан терлаб-пишиб уни суратга оларди.

Жо эшикни итариб очди-да, сийқаланиб кетган, ифлос зиналардан тезлик билан юқорига кўтарила бошлади.

Қотиллик шу жойда, мана шу пиллапояларда содир бўлган, балки мана шу доғлар... Хона салқин ва нимқоронғи — зина майдончасининг тепасидаги иккита тор деразадан тушган ёруғлик бинони унча яхши ёритмасди. Мен беихтиёр атрофга алангладим. Ҳозир қандайдир гайриоддий нарсани кўраётгандек бўлдим, лекин зинанинг пастига тахланган бир неча мармар тахтачалардан бошқа нарсани кўрмадим. Тинч ва осойишта, ҳеч нарса фожиани эслатмайди. Ахир босқинчининг мана шу зиналардан биқиниб чиққанини, қурбонини қандай ўлдирганини ёзишим керак-да... Ё худо! Ахир мен ҳеч вақт репортёр бўлмаганман, бу иш сира қўлимдан келмайди-ку...

Мен хаёл суриб, атрофни кузатар эканман, Жо ғойиб бўлди. Афтидан, у музей залларида илгари ҳам бўлган. Бирданига ўзимни ёлғиз ва ноқулай ҳис қилдим. Мен юқорига югуриб чиқиб, эшикни очдим... Қўрқиб орқага тисландим. Еқаси кўтарилган, шляпа-

сини кўзигача бостириб кийган бир киши менга тўп-понча ўқталиб турар эди!

— Буёққа, Мак!— қаёқдандир Жонинг сокин овози эшитилди.

Мен шундагина олдимда Мум қўғирчоқ турганини тушундим. Мен уни айланиб ўтиб, аланглаб Жони қидира бошладим, лекин уни катта залда одамлар орасидан топиш осон эмасди. Бироқ, кўп ўтмай улар одамлар эмас, Мум қўғирчоқлар эканлигини билдим. Улар йўлга тортилган бақувват чизимчанинг нарёгида якка-якка, гуруҳ-гуруҳ бўлиб туришарди. Худди сахна орқасидагидек елим ва чанг иси анқир эди. Қаердандир, хоналарнинг биридан қадам товуши, шивир-шивир овоз эшитиларди. Чалғимаслик учун қўғирчоқларга қарамай, товуш келган томонга хонама-хона ўтиб, юра бошладим. Ниҳоят орқамдаги баланд бўйли полициячини кўриб қолдим.

— Менга қаранг...— дея қўл чўзиб тирсагидан ушладим, лекин у тошдек қаттиқ эди.

— Жо, қаердасан?— ўзимни тута олмай бақирдим.

— Бу ердан, бу ерда...— Жонинг товуши шу яқиндан эшитиларди, уялиб кетдим.

Жонинг товуши келган хонага киришдан олдин, ўзимни босиш учун тагига:

**«ЧИКАГОДА 1934 ЙИЛ 28 ИЮЛЬ КУНИ
ФЕДЕРАЛЬ ҚИДИРУВ ПОЛИЦИЯСИ АГЕНТЛАРИ ТОМОНИДАН
МАШХУР ГАНСТЕР ДИЛИНЖЕРНИНГ ЎЛДИРИЛИШИ»**

деб ёзилган ҳайкаллар группасини кўздан кечира бошладим.

Катта ёшдаги ҳар бир америкалик бу воқеа қандай содир бўлганлигини яхши эслайди. Менинг мамлакатимда бутун бир давр кўпинча машҳур ганстерлар номлари билан аталади. Чикагода ҳатто босқинчи Аль Капониенга ҳайкал ҳам ўрнатилган. Агар суҳбат пайтида сиз: «Бу Дилинжер вақтида бўлган эди...» десангиз, қайси даврни айтаётганингизга жуда яхши тушунишади.

...Воқеа кафеда бўлади. Яхши кийинган, қорачадан келган. Дилинжер ғазаб ўтида ўртаниб, ўз азобидан қийналиб, қонга беланиб, полиция агентлари билан отишмоқда. Машҳур ганстер ёлғиз эмасди. Унинг икки шериги қонга беланиб ётипти. Ранглари ўчган аёл

стулга суянганча беҳуш чўзилган. Биламан, ўша хотин, уни полицияга чақиб берган шериги. Босқинчилар ўртасида бўлиб турадиган воқеаларнинг бири — аввалига жўшқин муҳаббат, кейин рашк ва ниҳоят — сотқинлик. Мум қўғирчоқлар жуда яхши ишланган эди. Қадди-қоматлари, ҳатто кўзларининг ялтираши ҳам табиийдек. . . Мана антиқа гардишли кўзойнак таққан анави лўппи юз бақалоқни олайлик. У ҳайрон бўлиб стол ёнида ўтирарди... қўғирчоқ дафъатан:

— Кечирасиз, сиз ёзувчи Мак Алистер эмасмисиз?— дея ўрнидан турса бўладими?!

Мен бундан қандай ҳолатга тушганимни билмайман, эслай олмайман. Балки бақиргандирман, балки рангим ўчиб, жавоб беролмагандирман, лекин мен бир нарсани аниқ биламан — ҳайтовур ҳушимдан кетиб йиқилиб тушмабман.

Қўғирчоқ — Қарриган, полиция инспектори Қарриган эди. У эллик ёшлардаги, паст бўйли, шишаси қалин кўзойнак таққан, қўллари бўгин-бўгин, семиз киши эди. У менинг бу ҳолатимдан истиҳола тортиб, сизни кўрқитиш учун жўрттага қилганим йўқ, деб кечирим сўради. У музей хўжайини хонасида бармоқ изларини кўчиришаётгани учун вақтинча шу стулда ўтириб турганини айтди.

Жо бўлса, жиннилардек хоҳоларди.

— Расво бўлдингиз энди! — деди у Қарриганга.— Мак буни сира ҳам кечирмайди. У сизни маккор ва баджаҳл чол сифатида тасвирлайди-да, сиз жаҳон детектив адабиётида бир умр шундайлигингизча қолиб кетасиз. . .

Қизиқ, мен уялишим ва қизаришим керак эди. Ахир кўрқиб, ўтакам ёрила ёзди-ку! Лекин Қарриган росткамига хижолат чекар эди. Ойнаси қалин кўзойнагидан жавдириб турган кўзлари ғамгин ва илтижо қилаётган-дек боқарди.

Мен, албатта ундан хафа бўлишни хаёлимга ҳам келтирмаган эдим. Лекин инспекторнинг дудуқланиб сўзлаши, бақрайиб туриши энсамни қотирди. «Ҳали шу одамни мен кучли, топқир, кўрқмас қилиб тасвирлайманми!»— деб ўйладим.

— Бўлди, Жо ҳадеб тиржайверма! . . — дедим ва Қарриганга қарадим.— Яхшиси ишдан гаплашайлик.

Биз бир неча хонани босиб ўтиб эшигига «Хизмат-

чилар хонаси» деган ёзувли тахтача осилган хона олдида тўхтадик. Қарриган эшикни очди. Ёзлик зангори кўйлак кийиб енгларини шимарган бир неча полициячи кичкина чамадончаларга қандайдир аппаратларни, суюқлик солинган шишаларни жойлашаётган эди. Хонадан эфирмой иси келарди. . .

— Ҳаммаси жойида, шеф! — деди полициячилардан бири.— Излар кўп, лекин ҳеч қандай янгилик йўқ...

— Сейфга тегибдими?— Қўл остидагилар билан сўзлашгандек Қарриганнинг товуши қўпол ва узуқ-юлуқ эшитилади.

— Ҳа, шеф. Лекин қизиқ, устига қўл тегизган. Қўл-копини ечмаган.

— Майли, боринглар. Ишлаб чиққанларингдан кейин, менга телефон қиласизлар. Мен шу ерда бўламан.

Кабинет кичкина бўлиб, давр ўтиши билан қорайиб кетган қадимги мебель билан жиҳозланганди. Ҳатто стол устидаги телефон ҳам қадимдан қолган — ўртасига узун эшитиш трубкаси, симли ричаг ўрнатилган тўртбурчакли қутичага жойлашган. Деразалари музейдаги барча деразалар каби узун ва баланд. Полициячилар чиқиб кетганидан кейин биз Жо билан рангсизланиб қолган чарм диванга ўтирдик. Қарриган ёзув столи ёнига ўтди.

— Келинг, қария,— деди Жо сабрсизлик билан,— Мак Алистерни тергов сирлари билан таништиринг. Ахир барча детектив романлар учун бу энг асосий нарса-ку.

Қарриган гап бошлашга тайёрланар экан дастрў-молини чиқариб, кўзойнагини арта бошлади. Унинг кўзлари қизарган, кичкина бўлиб, сира кўнгли бўш кишиларнинг кўзига ўхшамас эди. Ўзи ҳам буни яхши билади, сўроқ қилаётганда кўзойнагини, албатта, олиб қўяди, деб ўйладим.

— Яхши,— деди Қарриган.— Лекин эсингизда бўлсин, Жо жиноятчини чўчитиб юборадиган бирор ортиқча нарса босилиб чиқмаслиги керак.—У менга қаради. Мен бу сўзлар кимга айтилганини яхши англадим.— Шундай қилиб, дастлабки тергов маълумотларига биноан қотил деразадан ташлаб қочган. Қотил қолдирган излар шуни кўрсатадики, унинг бўйи беш футу саккиз дюм, ўзи қорачадан келган, ориқ, ёши ўттиз бешга яқин. Асабий, жаҳлдор киши бўлиши мум-

кин. Жиноят содир бўлган пайтда у зангори костюм, қора эски ботинка кийган. Қотил аттракционлар паркида ишлаган ёки ҳозир ишлаётир...

— Демак, уни бирор киши кўрган ёки билади? — сўзини бўлдим.

— Афсуски йўқ. Сиз яхши биласиз, тиш врачининг гувоҳлигини...

Жо дивандан сакраб туриб, стол календарини ва рақлай бошлади.

— Жин урсин уни! — деди у.— Унинг аҳмоқона сўзларини кеча босиб чиқаришди!.. Лекин, биласизми, Қарриган, энг қизиғи шундаки, у аҳмоқ ҳақиқатан ҳам қотилликдан бир неча минут олдин музейда бўлган. Текшириб кўрдим.

— Мен ҳам,— деди полиция инспектори. Лекин унинг айтганлари биздаги маълумотлар билан тасдиқланмайди.

— Айтинг-чи,— дедим,— агар жиноятчини ҳеч ким кўрмаган бўлса, у қорачадан келган, бўйи мунча, тагин кулранг костюм кийгани қаёқдан маълум бўлиши мумкин?

— Зангори,— тўғрилади Қарриган ва кўзойнагини тақиб, назокат билан тушунтира бошлади:— Буни аниқлашнинг сира қийинлиги йўқ! Газеталардан маълумки, жиноятчи деразадан ташлаб қочган. Буни дераза рахи, ойна ва ромларда қолган жуда кўп излар тасдиқлайди. Бу ишни на мен, на сиз уддалай олардингиз — жасадимиз тўғри келмас эди. Мана, Жо албатта жуда кўп из қолдирган бўларди. Махсус микроскоп ёки ҳатто катта қилиб кўрсатувчи ойна билан кийимнинг майда жунларини, оёқ изи, этикмойини ҳам кўриш мумкин. Буларнинг ҳаммаси костюмнинг ранги ва сифатини, сочининг қанақалигини, бўйи ва бошқа кўп нарсаларни билдириши мумкин.

— Шундай ҳам бўлсин. Лекин жиноятчи ўттиз ёшларда эканлигини, асабий, жиззаки киши эканлигини қаердан билдингиз?

— Бу жуда осон. Сочларининг структураси билан ёшини аниқ белгилаш мумкин. Албатта, бу лабораторияда аниқланади. Характерига келсак, қотиллик усуллари билан қотилнинг шахси ўртасида ҳамшиша бирор боғланиш бўлади. Бу воқеадаги одам ўлдириш усули шуни кўрсатадики, қотил шартта ҳаракат қилган ва

бу ишни жон-жаҳди билан бажарган. Ювош одам сира бундай қила олмас эди. . .

Мен жавобнинг соддалигидан гангиб қолдим, лекин шунга қарамай яна бир савол бердим:

— Нима учун сиз уни паркда ишлаган ёки ишлайди дейсиз?

— Бунга бизнинг иккита далилимиз бор. Биринчиси — жиноятчининг пошнасига ёпишиб қолган тупроқнинг характери. У қолдирган изларни анализ қилиб, шундай хулосага келдик. Иккинчиси — жиноятчи сакраб тушган дераза олдидан мана бу нарса топилди. . . → Қарриган чўнтагидан целлофан пакет олиб «Қ.А» ҳарфлари ёзилган значок олди. Бундай значокни Қони-Айленд ходимлари тақиб юришарди.

— Бошқа ҳеч нарса топмадингизми? — сўради Жо. Қарриган норози бўлиб юзини буриштирди.

— Афсуски, топдик. Уша жойда музей деразалари остида беш юзга яқин киши тўпланган эди. Уларни ҳайдаб юборгандан кейин, ўн учта ҳар хил тугмача, ўнтача соч тўғнағичи, иккита дастрўмол, битта зирак, кумуш узук ва яна мана шундай значокни топдик.

— Шу значок қотилники эканлигини қандай аниқладингиз? — сўрадим.

— Значок орқасида дераза рахида қолган сочга ўхшаш мўй бор эди. Афсуски, значокларга номер қўйилмаган, бўлмаса қотил аллақачон бизнинг қўлимизда бўларди.

— Лекин сиз унинг тўғрисида кўп нарсани биласиз, — гапга аралашди Жо. — У Қони-Айленд ходимларидан бири, ўттиз ёшлардаги қорачадан келган, ориқ киши. Шу белгиларга қараб бир неча кишини ажратиб олиш мумкин. Уларнинг орасида албатта, жиноятчи бўлади. Гаров бойлашаман, бундай кишилар ўнтага ҳам бормайди.

— Ўн учта, — деди Қарриган. — Қони-Айленд паркда ўттиз ёшлардаги қорачадан келган, ориқ кишилардан ўн учтаси ишлайди. Улардан саккиз киши қотиллик содир бўлган кунни очиқ рангли кийим кийган, учтаси ишда бўлган, буни гувоҳлар тасдиқлаши мумкин, биттаси оёқсиз — чўлоқ, биттаси... Мана шу биттасини кўз остига олиб қўйдик.

— Ўзи ким экан? Қаерда ишлайди? — сўради Жо сабрсизлик билан.

— Шу ерда биттаси бор... Карриган сирни очмоқчи эмасди.— Ҳали бирор аниқ гап айтиш қийин.

— Айтаверинг!— деди Жо.— Ишонтираман, дейсизми?

Бу ҳаммаси бекорчи гап. Мен сизга айтдим-ку, бу билганларимиз газета мақоласи учун эмас. Гап ҳақиқий адабиёт тўғрисида кетяпти, тушунасизми? Мана у...— Жо андишасизлик билан мен томонга бармоғини ниқтади.— Бу ҳақиқий ёзувчи — Генри Мак Алистер.

— Жим бўл! — дедим жаҳл билан.

— Кўрдингизми!— илжайди Жо.— Уяляпти! Олдингиздаги жиноят хроникаси репортёри эмаслигига ишондингизми? Сиз интеллигент одам билан иш кўряпсиз, Карриган! Мен бу ерда фақат воситачиман, бу ишга менинг ҳеч қандай алоқам йўқ, шундай бўлгач, ҳаммасини бориचा гапираверинг. Қарангизни очинг! Сўз бераман тергов тугамагунча газетага бир сўз ҳам... Биласанми, Мак, криминалистикага ҳаммаси аниқ, ҳаммаси равшан бўлиб кўринади-ку, лекин кутилмаганда сирли деталь пайдо бўлиб қолади ва бутун терговни боши берк кўчага киритиб кўяди. Гаров бойлашман, Карриган, сиз буни исбот қила оласиз!

Карриган кулиб, калласини қимирлатди.

— Яхши, Жо. Сизлардан яширадиган сирим йўқ. Таслим бўламан. Мана, қаранглар, лекин шартни эсланг — газетага бир сўз ҳам!

У яна бир целлофан конверт олиб бизга узатди. Унда трамвай билетига ўхшаш билет бўлиб, устига «Мум ҳайкаллар музейи — Кони-Айленд. 50 цент», деб ёзиб қўйилган эди. Билет 5 рақами билан белгиланган.

— Бу билет қотилликдан бир неча минут олдин сотилган. У охиригидан олдингиси.

— Охиригидан олдингиси? — сўрадим.— Охириги билет қаерда?

Карриган елкасини қисди.

— Ким билади, дейсиз... У супуриндилар орасидан топилмади. Лекин у сотилган.

— Балки, қотилдадир, шундай эмасми? — сўради Жо ва жавобни кутмасдан яна савол берди:— Айтинг-чи, Карриган сизнинг гўзал итальянкангиз бу билет кимга сотилганлигини билмайдими?

Карриганнинг жавоби кутилмаган эди.

— Билади...— дея хўрсиниб қўйди у.— Хотин кишига...

Жо томоқ қириб қўйди:

— Ана уни қаранг! Демак, жиноятни хотин киши қилган бўлиши мумкин.

— Бекор гап!— Қарриган қўлини силкиди-да, тумшайди.— Хотин киши бундай ура олмасди...

— Албатта,— дедим мен.— Кейин экспертиза маълумотлари, излар ва бошқалар...

— Унақа эмас...— Карриган юзини буриштирди.— Гап шундаки, экспертиза қотил эркак деб тасдиқламайди. Оёқ кийими излари аниқ эмас, нечанчи пойабзаллигини аниқлаб бўлмайди.

— Нега бундай? Эркаклар қўлқопи-чи?.. Кейин муштининг кучи...

Карриган елкасини қисди. Мен суд экспертизаси хулосасини бекорга чиқариш учун ҳеч қандай асос йўқлигини тушундим.

— Қассир аёл унинг қўлларини яхши кўриб қолган,— давом этди полиция инспектори.— Қассанинг туйнуғи кичкина, паст. Унинг айтишича, билет сотаётганида танаффус бўлиб қолганини таъкидларкан томошабиннинг тирноқлари бепарволик билан бўялганини, арзон «илоннусха» билагузук таққанини яхши эслаб қолган.

— Айтинг-чи, Қарриган, бу ишни сиз қандай тасаввур қиласиз?— сўрайди Жо, қадимий телефон аппаратини кўздан кечириб.

Қарриган бажонидил жавоб берди:

— Мен сизга энг оддий, ҳақиқатга яқин тахминни айтиб бераман. Ҳар душанба куни музей хўжайини бир ҳафтада тушган пулни банкага олиб боришини жиноятчи билган. Шу билан бирга швейцарга хона калитини ишониб топшириб кетишларини ҳам билган. Қотил билан унинг қурбони таниш дейишга асослар бор: мексикалик музейда ўн беш йилга яқин ишлайди, албатта у Қони-Айленднинг деярли барча ходимларини таниган, уни ҳам жуда кўплар танийди. Жиноятчи ўзига таниш швейцарнинг кўмагига умид қилган бўлиши ҳам мумкин. Бунга жиноятчининг музейга қуролсиз келганлиги далил бўлади... Демак, қотиллик содир бўлган куни жиноятчи музейдан узоқ бўлмаган — балки ишда бўлгандир. Танаффус бўлишидан бир оз олдин музейга аёл

киши — жиноятчининг шериги кирган. Балки, швейцар унга музей тез орада ёпилишини айтган. У бўлса, музей ёпилгунча кириб туришини, танаффусдан кейин яна келишини айтган. Шунинг учун ҳам билет йиртилмаган. У музейни айланиб, у жойда ҳеч ким қолманга ишонч ҳосил қилгач, шеригига маълум қилган. Жиноятчи қўлқоп кийиб, музейга кирган, хотиржам эшикни беркитиб, ўзига таниш швейцар олдига чиққан. У швейцарга бу «ишга» шерик бўлишини таклиф қилган. Лекин нимагадир келиша олмаганлар ва ўртала-рида жанжал чиққан. Натижада швейцар зинадан йи-қириб тушган — буни суд-медицина экспертизаси тас-диқлайди. Швейцар уни айтиб қўйиши аниқ бўлиб қол-ган. Босқинчиликка қўл урганлиги учун уни қаттиқ жазо кутар эди. Шунда у швейцарни йўқ қилиб, ўзи мустақил равишда музейни ўғирлашга қарор қилган. У шу жойда ётган мрамар парчасини олиб швейцар-нинг бошига уради. Лаборатория текширишлари қоро-вул ўлдирилган мрамар парчасида қўлқоп излари қол-ганлигини тасдиқлайди. Кейин жиноятчи ўз қурбони-нинг чўнтагидан калитни олади. Унда ҳам у қўлқопи-нинг изини қолдирган... Ҳаяжонланган ҳолда у зинадан юқорига кўтарилади ва яна ўз қурбонига кўзи тушади. У ҳеч нарса бўлмагандек турар эди. Эсдан чиқармаслик керак, қотилнинг асаблари ниҳоятда туғёнга келган эди. Жиноятчи бирор кишини қатл этаркан, жаҳл ус-тида бошқаларни мақсадсиз ўлдириши, буюмларни бу-зиши, мебелларни синдириши мумкин, бундай ҳолат-ларни биласиз. Психиатрлар бу ҳолатни патологик аф-фект дейишади, ҳатто жиноятчини айбдорликдан халос ҳам қиладилар. Бир сўз билан айтганда, қотил қаттиқ ғазабланганидан қўғирчоқни ҳам уриб синдирган. Экс-пертиза бу версияни ҳам, яъни қўғирчоқ қўлқоп кийил-ган мушт билан зинадан уриб туширилганлигини ҳам тасдиқлайди.

Кейин босқинчи музей хўжайини пул қўйиб юрадиган хснани қидиради ва жуда аниқ из қолдиради. У асабий-лашади, ҳамма жойда қўғирчоқларга дуч келиб, уни ти-рик одамлар деб билади ва албатта,— Қарриган менга бир қараб қўйди,— ўзини йўқотиб қўяди. Бу табиий... Ни-ҳоят у хона остонасига келиб, қоровулдан олган калит билан эшикни очади. Лекин пўлат сандиқни очишга уринмайди — пастда эшик тақиллаб қолади. Жиноятчи

хона деразасидан сакрамоқчи бўлади, лекин пастда тумонат одам тўпланган эди. Пастдаги эшик яна ҳам қаттиқ тақиллайди. Шунда у қочмоқчи бўлиб, у деразадан-бу деразага югуради ва пастда ҳеч ким кўринмайдиган деразани топади. Шу жойда у қонга беланган қўлқопини ечиб ташлайди, қислиб деразадан чиқади ва ўзини иккинчи қаватдан пастга ташлайди. Кейин жиноятчи парк аллеяларидан чопиб, шаррос қуяётган ёмғир панасида ғойиб бўлади. Ёмғирда чопиб кетаётган кишига ҳеч ким эътибор бермайди. Йўлда у швейцардан олган калитни, ўз фикрича, жиноятнинг ягона гувоҳи бўлган калитни ташлаб юборади.

Карриган креслога суянди.

— Бу тахминга кўра иш кўрган қотилнинг ҳар бир ҳаракати суд-медицина экспертизаси ва ашъвий далилларни лабораторияда текширишнинг дастлабки хулосалари билан тасдиқланади. Айтгандек, сиз эсингизда бўлса керак. Жо! Кеча газета репортёрларига деярли худди шундай деган эдим.

— Бу жиноят ғоят қалтис ёки енгилтаклик эмасмикин, сизнинг-ча? Ахир бандит жуда қўпол ишлаганку!— дедим.

— Ҳа, илгари айтганимдек, босқинчи аввалига ҳеч кимни ўлдирмоқчи эмасди. У швейцарнинг кўмагига ишонганди. Унинг хатти-ҳаракатлари профессионал бўлмаган жиноятчининг ишлари,— Карриган хўрсинди,— шунинг учун ҳам тергов олиб бориш қийин.

Балки юзимда ҳайронлик ифодаси кўринган бўлса керак, Жо гапга аралашди.

— Сиз негалигини унга айтинг. Айтинг, қария!

— Ҳа, албатта!— деди Карриган.— Гап шундаки, профессионал жиноятчилар вақт ўтиши билан ўз ихтиёрларидан ташқари маълум бир жиноят услубини эгаллаб оладилар. Агар пўлат сандиқ, масалан, «бале-рина» деб номланган маълум асбоб ёрдамида очилганида эди...

— ...Бу ишни Том Сильвар тўдасидаги йигитлар қилган бўларди, албатта!—сўзини бўлди Жо.

— Жуда тўғри, Жо. Лекин улар чарм қўлқопда иш-лашади. Ундан кейин қурол сифатида тошдан фойдаланишмасди, албатта. Яна ҳар қандай профессионал жиноятчи ўша заҳоти жиноят содир бўлган жойни ташлаб кетади ва деярли ҳаммавақт ўз уйдан қарама-қар-

ши томонга яширинади. Лекин мутахассис бўлмаган жиноятчиларнинг энг ярамас қилиқларидан бири шуки, улар на иш жойларини, на тураржойларини ўзгартирадилар.

— Ҳар ҳолда Монтеронинг қотили ҳам қўлқоп кийган-ку...

— Э! — жирканиб афтини буриштирди Карриган.— Оддий, оқ, ип қўлқоп. Парадларда солдатлар, ресторанларда официантлар, тантанали пайтларда полициячилар киядиган қўлқоп. Бу — сотувдаги энг арзон қўлқоп. Худди мана шу факт қотил профессионал эмаслигидан далолат беради. Ҳозирги вақтда ҳатто гўдаклар ҳам босқинчилар қўлқоп кийиб ишлашини яхши биледи. Лекин кўр-кўрона тақлид қилиш эсипастликни ёки тажрибасизликни кўрсатади. Ҳар иккаласи бўлса ҳам ажаб эмас. Хуллас, яқин ўрталарда версиямнинг тўғрилигига ишонч ҳосил қиламиз.

Шундай қилиб, ҳаммаёқдан қуршаб олинган қотилнинг қамоққа олинишини кутиш қолди, холос. Иш ҳеч қизиқарли эмасди,— ўғирлик мақсадида қилинган оддий қотиллик, ҳеч қандай психологик сабабларсиз қўпол ва қабиҳ қотиллик. Бу ҳатто мен ҳам ёзишнинг уйдасидан чиқа олмайдиган оддий жиноий репортаждан бошқа нарса эмас. Қотил билан суҳбатда бирор қизиқ нарса аниқланармикин. Ҳа, ноқулай аҳволда қолганим аниқ...

Мен Жога қарадим.

У бўлса, эриниб Карриган билан суҳбатни давом эттирарди.

— Сиз, албатта, гувоҳларни сўроқ қилиб бўлгандирсиз?

— Ҳа. Лекин ҳеч қандай қизиқадиган жойи йўқ. Бева хотин Латин маҳалласидан. Бутун ҳаётида инглизчани дурустроқ гаплашишни ўрганиб ҳам ололмаган. Ишонтириб айтадики, қотилликдан бир кун олдин деразадан паст бўйли, қўлини итальян аёлига ўхшаб силкиб гапирадиган аёл билан эрининг сўзлашаётганини кўрган...

— Мисс Паризини? Кассир аёл?— Жо кўзини катта очди. Карриган кулиб, бошини сарак-сарак қилди.

— Мен ҳам шуни ўйлагандим. Ахир миссис Паризини ҳам гаплашганда қўлини силкиб гапирарди. Лекин бева эри билан паст бўйли аёлни бирга кўрганлигини айтувди. Маълумки, аёллар бунақа масалада кам хато

қиладилар. У, албатта, эридан бегона аёл кимлигини сўраган, лекин у қўлни силкиб қўя қолган.

— Уша аёл ким экан?— сўради Жо.

— Билмайман, Жо. Ҳозирча билмайман. Бу билан шуғулланишни ўйламайман ҳам. Ҳар нарсага ёпиша-вермаслик керак. Биласизлар, ҳар қандай тергов спиралсимон қилиб олиб борилади. Яъни иш жиноят содир бўлган жойдан бошланади-да, фаолият доираси кенгайиб бораверади. Бўлмаса биз шарпа орқасидан қувлаб, тумшугимиз остидаги қушни учириб юборамиз. Монтеро кимлар билан гаплашмаган дейсиз? Уни кў-часидаги ёш бола ҳам танир эди. . .

Бу гапларни Қарриган менга қарата айтаётган эди. Албатта, криминалогия элементар қонунларининг ҳаммага маълум масалалари тўғрисида гапирарди.

— Қурбоннинг шахсига келсак,— давом этди у,— ҳамма уни бир хил характерлайди: писмиқ, қовоғи солиқ, дўстлари ҳам, душманлари ҳам йўқ. Ичмайди, тўғри ҳаёт кечиради. Хотинининг айтишича, уйда кун-бўйи бирор оғиз ҳам гапирмасдан ўтириши мумкин. Айниқса, кейинги уч-тўрт кун ичида одамови, индамас бўлиб қолган. Қассир аёл — аҳмоқ. Лаби-лабига тегмай гапирарди, портретини газетага босиб чиқаришларини талаб қилади. Ниҳоят, Губинер — музей хўжайини: аҳмоқ одам эмас, ақлини ишлатади. Бу воқеадан ҳам рекламада фойдаланиб қолишга уринади.— Қарриган чўнтагидан кичкина кишанга ўхшаш занжирли соатини олди.— Дарвоқе, у тез орада келиб қолиши керак.

— Мистер Қарриган, бу ерда ишлаётган йнгит тўғрисида нималар маълум? Мен кузатиб юрган кишини назарда тутяпман.

— Ҳозирча бирорта қизиқроқ нарса айтиши қийин. Унинг исми Лой Коллиз, аттракционлардан бирида чорловчи бўлиб ишлайди. — Қарриган елкасини қисдида, қисқа қилиб.— Кузатяпмиз,— деди.

— Унинг, албатта, бундан хабари йўқдир?— дедим соддадиллик билан. Бу савол билан полиция инспекторини ноқулай аҳволга қўйишим хаёлимга ҳам келмапти.

У уялинқираб, бир нарсалар деб ғудранди.

— Наҳотки, очиқ кузатяпган бўлсангиз?— ҳайрон бўлди Жо.

— Қўйсангиз-чи, Жо! Бунинг қандай аҳамияти бор?

— Аҳамияти йўқми? Агар у айбдор бўлмаса-чи?

Мен нима гап эканлигини тушунмай, гоҳ Қарриганга, гоҳ Жога қарардим.

— Нима бўлибди!— қизишди Қарриган.— Агар мен уни етарли далилларсиз қамоққа олсам, биринчи бўлиб сизнинг ўзингиз газетагизда жар солмайсизми?

— Рухсат этинг,— дедим ўзимни тута олмай,— ниҳоят нима гаплигини айтиб берарсиз?

— Яхшиси мен айтиб бераман,— деди Жо, айтишга ҳозирланиб, менга қараган Қарриганнинг сўзини бўлиб.— Биласизми, Мак, очиқ ёки ошкора кузатиш — бу айбдордан яширинмай кузатиш бўлади. Полиция агентлари бир қадам ҳам ортда қолмай унинг кетидан юрадилар, уйнинг эшиги тагида, ишхонасида ўралашадилар, ҳатто у билан телефон будкасига, лифтга, ҳожатхонага кирадилар, кафе, ресторанда унинг столнга ўтириб олиб, унга эшиттириб баланд товуш билан гапирдилар, айбига иқрор бўлишини талаб қиладилар, пировардида ярамас сўзлар билан ҳақорат ҳам қиладилар, ҳеч ким бўлмаган жойда эса ҳатто урадилар ҳам...

Мен ҳайратда қолгандим.

— Агар у полицияга мурожаат қилса-чи?

— Орқасидан агентлар кирадилар-у... Хуллас, бундай ҳолда у соғ қолмас эди. Тасаввур қиласанми, Мак?.. Мана шундай кузатишга дучор бўлган кишиларнинг айтишича, бу ҳар қандай қийноқдан ҳам оғир экан. Кўпинча улар ақлдан озадилар, асабий хасталар касалхонасига тушиб қоладилар, лекин у ерда ҳам, касалхона ходимлари орасида ҳам полиция агентларининг юзларини кўрадилар. Гап ҳақиқий жиноятчи тўғрисида бўлса бошқа гап, лекин айбсиз киши бўлса-чи, тасаввур қиласанми?

— Қўйсангиз-чи, Жо!— Қарриган қўлини силтади, у баҳслашмоқчи эмасди.— Ахир биласиз-ку, айбини бўйнига олишининг ўзи айбдорлигини тасдиқламайдикү... — Кейин суҳбатни чалғитиш мақсадида менга тушунтира бошлади.— Тушунасизми, Мак Алистер, шундай қилинмаса, ўз айбига батамом иқрор бўлмаслик, жиноятчининг айбдор эмаслиги учун юридик далил бўлар эди... Йўқ! Ундай бўлса ҳам, бундай бўлса ҳам қўлимизда қўшимча объектив маълумотлар бўлиши керак.

— Шундайку-я,— гапга аралашди Жо,— лекин бу маълумотларни айбдор турмада ўтириб, қарама-қарши савол, юзлаштириш йўли билан олиш осонроқ-ку. Ҳатто... келинг, майли бу тўғрида гапирмайлик!

— Жуда ошириб юбордингиз, Жо!— норозилик билан гапирди Карриган.— Мистер Мак Алистер нима

деб ўйлаши мумкин! Ҳақиқатда эса, очиқ кузатиш одамгарчилик қилишдир. Жиноятчининг ўзи адлия идораларига келишга ва ўз айбига иқрор бўлишга мажбур бўлади. Бу эса ҳамиша инобатга олинади ва жазони енгиллаштиради...

— Ёки бечора Клайден каби жинни бўлади...— деди Жо ва шу заҳоти қўлини силкиди.— Яхши, яхши, жим бўламан! Яхшиси айтинг-чи, у, қўл остингиздаги одам, қаерда ишлайди?

Карриган иккиланди. Жонинг тафсилоти унга ёқмаган эди. Шунда мен ўз характеримни кўрсатишим кераклигини сездим.

— Рэнд Грейтс Нью-Йорк полицияси бошлиғи билан гаплашишни ваъда қилганди,— дедим бамайлихотир.

Кутганимдек, қудратли РГ нинг номини аташ ўз кучини кўрсатди.

Карриган елкасини қисди-да: «Бу лаънати кузатувни мен ўйлаб топмадим-ку», дегандек қўлини силкиб деди:

— Марҳамат. Уни истаган вақтингизда «Электр стулида қатл этиш» аттракциониди кўришингиз мумкин. У ўша ерда чорловчи бўлиб ишлайди.

ТЎРТИНЧИ БОБ

АСОСИЙ ГУВОҲ

Мистер Губинернинг оёқ товуши эшитилмади. У секин кириб, танаси билан эшикни тўсиб қўйгандек бўлди. Унинг тор елкаси, сочлари тўкила бошлаган, ноксимон калласи, болаларникидек қизил юзи бу улкан, семиз гавдасига бегонадек туюларди. Бу одамнинг ёши ўттиз бешда ҳам, қириқда ҳам, эллиқда ҳам дейиш мумкин. Бундай одамлар мункиллаб юрсалар ҳам юзларининг ранглари ўчмайди.

Уйда гўё мурда ётгандек қайғу ичра шивирлаб гап бошлади.

— Мен сизни кўрганимдан беҳад хурсандман, мистер Карриган. Лекин кечирасиз, балки халақит бергандирман?

Кўз очиб-юмгунимча, Губинер хонага кириб келди.

да, шиддат билан Қарриганнинг қўлини силкита бошлади, шу вақтнинг ўзида мендан кўзини узмас эди. Бу одам шунчалик семизлигига қарамай ҳаддан ташқари ҳаракатчан эди.

— Салом, Губинер. Жудаям вақтида келдингиз-да. Танишинг. Бу Генри Мак Алистер, ёзувчи. Жо Қэсиди билан танишдирсиз.

— Ҳа, ҳа!.. Бўлмасам-чи, биламан «Дейли Глоб». Ажойиб газета... Сиз билан бўлса, Мак Алистер кўпдан бери танишман, ҳа... Иқим суйган журналистлардан.

Губинер олдимга келиб, юмшоқ панжалари билан қўлимни сиқар эди. У энгашиб ўткир атир ҳиди анқитиб, кўзларимга қараб давом этди:

— ...Сизнинг ижодий ютуқларингизни кузатиб юрман. Афсуски, Пен-клуб залидаги улфатчиликда эмас, мана шундай фожий ҳолатда учрашиб турибмиз... Ҳайрон бўляпсизми? Ҳа, ҳа, мен баъзан у ерда бўлиб тураман. Йўқ, албатта, мен ёзувчи эмасман, шунчаки! Адабиётга яқин кишиман — ҳаваскор билан омади юришмаган ёзувчи ўртасидаги бир кишиман. Ҳа, ҳа!..

У гапирар экан, кўзлари олма-кесак терарди. Бу синчков ва жиддий кўзлар менинг юзларимда жиндак бўлса ҳам қаноатланиш ёки жаҳл белгиларини пайқаб олишга интилар эди. Чамаси бир нарса сездими, балки мен бир оз бетакаллуфлик қилдимми, Губинер гапдан бирданига тўхтаб, стулнинг қирғоғига ўтирди. Энди у Қарриганга савол назари билан ғамгин боқар эди.

— Биласизми, Губинер, Мак Алистер бу иш тафсилотини ёзиб бормоқчи. Балки суҳбатимиз давомида ҳар хил масалалар чиқиб қолар, шундай бўлгач, сиз...

— Батамом ихтиёрингиздаман, Мак Алистер. Жуда хурсандман...

— Бўлмаса, бошладик.— Қарриган чўнтагидан қора клеёнка қопланган дафтарча — полициячиларнинг қондани бузган автомашина номерини ёзиб оладиган дафтарчасини олиб, хаёл оғушида майда ёзилган варақларини оча бошлади.— Гап бундай Губинер, айтингиз-чи; пўлат сандиқда қандай қимматбаҳо нарсалар сақлангансиз?

— Бир ҳафталик тушган пул ва янги аттракционнинг юз... нима деяпман ўзим, икки юз минг долларлик патенти учун талабнома бор эди.

Жо, кутилмаганда ирғиб турди-да, «мен ҳозир келаман», деганича ташқарига отилди.

— Сиз пўлат сандиқдаги нақд пулнинг қанчалигини айта оласизми?

Губинер пастки лабини тишлаб ўй сурди.

— Йўқ, Қарриган, айтишни лозим топмасдим. Биласизми, менинг шахсий рақибларим бу маълумотлардан фойдаланишлари мумкин, бундан ташқари солиқ инспектори ҳам... Йўқ, Қарриган, айтолмайман. Айтишим мумкин, у жойда жуда катта пул бор эди. Бу асосий гап. Бундан ҳам асосийси — янги аттракционнинг патенти, унинг баҳоси йўқ! Жиноятчи менинг ўйлаганларимни ер шарининг истаган жойида амалга ошириши мумкин... Биласизми?— у менга қаради,— ҳозирча мен янги аттракционни ошкор қила олмайман. Бу ҳақиқий сенсация бўлади! Жаҳондаги Мум ҳайкаллар музейининг бирортаси бундай қилмаган...

— Сиздан бошқа яна ким бу аттракционни билар эди?— сўради Қарриган. Менимча, бу саволни у ҳеч қандай қизиқишсиз берган эди.

— Менинг ёрдамчим, иш бошқарувчи Паркер, Чарлз Паркер. Ахир биласиз-ку — у хотинининг укаси бўлади, унинг ҳам пўлат сандиқни очишга ҳаққи бор. Йўқ, унинг бу ерда ҳеч қандай алоқаси йўқ!

— Яхши, пўлат сандиқнинг ичидагини қўйиб турайлик. Айтнинг-чи, бирор марта сиз пўлат сандиқнинг калитини марҳум Монтерога ишониб топширганмисиз?

— Ҳа, Жуда кўп марта. Ҳамиша мен музейда эрта-лаб ишлар, тушдан кейин эса Чарлз ўрнимда қолар эди... Яъни, мен мистер Паркерни назарда тутяпман. Одатда мен калитларни Монтеро орқали унга бериб юардим.

— Буни биров билармиди?

Губинер елка қисди-да:

— Биз буни сир тутмас эдик. Бечора Монтига жуда ишонардик. Лекин ўзингиз биласиз, Қарриган,— у менга маънодор қараб қўйди,— менимча, ҳамма гап янги аттракцион патенти учун талабномани қўлга туширишда бўлса керак. Бу бутун Нью-Йоркни, бутун Американи ларзага келтиради! Нимасини айтасиз, бу ишда ҳали миллионлаб даромад келишига ўзингиз гувоҳ бўласиз...

— Бўлиши мумкин, бўлиши мумкин. Айтинг-чи, Губинер, нима учун пўлат сандиқнинг калитини сира ҳам кассир хотин — Мисс . . .га ишонмагансиз?

— Мисс Паризинигами? — Губинер ўйлаб қолди.— Билмадим, Карриган... Негадир уни хуш кўрмайман. Мен уни хотинимнинг қистови билан ишга олганман. Бу итальян аёли хотиним кийим тиктириб юрадиган чеварнинг ё туғишгани, ё дугонаси.

Карриган ланжлик билан сўроқ қиларди. У ҳеч нарсани ёзмас, тафсилотини тўла сўрамас, фақат паришон-хотир дафтарини варақлаб, системасиз, бир мавзудан иккинчисига сакраб сўроқ қиларди.

— Айтинг-чи, Губинер, бу мексикалик кўпдан бери сизда ишлайдими?

Музей хўжайини хўрсинди.

— Яна икки ойдан кейин роппа-роса ўн беш йил тўлар эди. Оҳ, иккаласи ажойиб жуфт эди! Машҳур Жузеппе Фраскинининг иши. . .

У кенг пиджагининг ич чўнтагига қўл солди, гапиршдан тўхтамасдан заррин тасма билан боғланган бир пакет олди.

— Кеча эски қоғозларимни кўздан кечираётим, мана буни топиб олдим. Кўринг, жуда қизиқарли!— Қимматбаҳо совға қилаётган кишидек пакетни мен томонга суриб қўйди.

Мен Карриганга имладим, у бўлса бу қоғозларга қарамади ҳам. У кўзойнагини олиб, сизларга халақит бермайман дегандек кўзгусини синчиклаб арта бошлади. Губинер пакетни ечди. У жойда фотосурат, музейнинг йўл кўрсаткичи ва машинкада ёзилган бир неча варақ қоғоз бор эди.

— Йўл кўрсаткич музейдаги барча экспонатларни батафсил тавсифлайди. Бу сизга керак бўлиб қолиши турган гап, Мак Алистер,— ишонч билан деди Губинер.— Булардан сиз бутун жаҳонга танилган айрим мум ҳайкаллар, шунингдек баъзи тематик ажойиботларни кўришингиз мумкин. Билиб қўйинг, шу пайтгача бу материалларни сира газетага берган эмасман.

Фотосуратларни кўздан кечираётим, бир суратга эътибор бердим. Унда музейга кўча томондан кириш эшиги тасвирланган эди. Очиқ эшикнинг икки томонида бир хилда мексикалик суворийлар — тор шим, турли гуллар тикилган калта куртка ва кенг соябонли

шляпа кийган икки киши турар эди. Уларнинг бири, албатта Монтеро.

— Қайсиниси?— сўрадим.

— Билмайман!— қувноқлик билан деди Губинер.— Улдирсангиз ҳам, билмайман! Бу сурат ахир ўн уч йил олдин олинган. Уша пайтдан бери буларнинг бирини иккинчисидан ажрата олмас эдим. Ҳайратда қолдирадиган иш! Ҳатто музейга келганлар бир-бирлари билан бас бойлашган. Лекин Монтининг ўзи ҳам, тан беришим керак, артист бўлиб жон ато қилганди. Биласизми? Кун исиб кетганида бечора, қора терга тушиб кетар эди. Шунда, бу йигит нима қилганини биласизми! Қўғирчоқнинг юзига сув пуркайдиган бўлди. Тушундигизми? Иккита бир хил одам турибди-ю, иккаласи ҳам терлаган... Уни қўғирчоқ билан адаштиришганда жуда хурсанд бўлиб кетар эди. Уни авайлаганини айтмайсизми! Худди одамни парвариш қилгандек парвона эди. Сочларини тарар, махсус ғилоф тикар, гард юқтирмасди. Эсимда бор, бир кун ўзи боғлаб юрадиган мотам лентасини унга боғлаб қўйибди...

— У ташқарида турган эдими? — сўзини бўлди Карриган.

У суратга ҳаммавақт менинг кифтим оша қараб турган экан.

— Ҳа, кечки пайтларда, офтоб бўлмаганда. Беш йилча аввал у тепага чиқди. У ер салқинроқ.

— Уша мексикалигингизнинг характери қанақа эди?— бўшанглик билан сўради полиция инспектори соатига қараб.

— Писмиқ одам эди. Ҳар ҳолда ғамгин. Ҳиззаки эди. Кўринишидан уни қандайдир бир сир ҳамиша эзаётгандек эди. Лекин у садоқатли эди. Ҳеч шубҳасиз садоқатли эди. Мен ҳам уни жуда қадрлардим.

Карриган менга мурожаат қилди:

— Балки, сиз ҳам бирор нарса сўрамоқчидирсиз, Мак Алистер?

Мен довдираб қолдим.

— Ҳа, — дедим қатъиятсизлик билан ва томоғимни қириб давом этдим.— Мен сўрамоқчи эдимки... Яъни, менимча, сизнинг... Янги аттракционингизнинг қандай бўлишини тахминан мен билиб олсам дуруст бўларди. Ундан кейин рақибларингиз кимлигидан ҳам огоҳ қил-

сангиз! Мистер Қарриган, булар жинойтнинг сири ва сабабини ойдинлаштиришга қўл келса керак-а?

— Балки,— жавоб берди Қарриган энди ишонч билан.— Лекин, мистер Губинер бу борада бизга ёрдам бермас деб қўрқаман. . . Шундай эмасми, Губинер?

— Биласизми, Қарриган,— гап бошлади Губинер тажрибали бизнесменлар каби мурсага келиш учун бир оз юмшаши зарур бўлганда қиладиган хоксорлик билан,— мен янги аттракционнинг масштабини айтишим мумкин. Сир сифатида, албатта, тахмин қилган рақибларимни айтишим мумкин. Лекин мени кечирасиз, мумкин бўлмаган нарсани сўраётирсиз. Ҳа, ҳа! Истасангиз, Мак Алистердан сўранг, ёзувчи нашр қилишиши арафасида турган китобининг мазмунини яширишга ҳақлими?

— Ҳа,— дедим,— сўзсиз...

Қарриган шундан кейин Губинерга эътибор бермай қўйди, полициячи уни чақириб кетганда, инспектор ундан хурсанд бўлгандек туюлди менга.

Губинер билан юзма-юз қолдик. Ноқулай жимлик чўкди. Ниҳоят у гап бошлади. Гўё илгарини бошлаб қўйган кўнгилсиз ҳикоясини давом эттираётгандек эди.

— Тушунаман, мен билан гаплашадиган гапингиз йўқ. Ҳа, шунчаки майда савдогар, бизнесмен билан ҳа, арзимаган масхарабозхонаси учун ҳамма нарсани қилишга тайёр бир киши билан нима тўғрисида гаплашиш мумкин. . . Ҳа, ҳа, тортинманг! Ҳаммасини кўриб, ҳаммасини тушуниб турибман. Балки, бутун фожиа мана шундадир? Лекин сиз бу ердан кетмасингиздан билиб қўйинг: мен ҳам худди сиз каби санъатчиман! Ҳа, сэр, гапим рост! Мен, Оскар Губинер, Гепри Мак Алистер, Чарлз Чаплин, Эдгар По каби санъатчиман! Биламан, сиз мени эси йўқ ёки сурбет дерсиз. . . Сизнинг ҳам, менинг ҳам ижод системамизда деярли фарқ йўқлигини биласизми? Қўғирчоқлар қандай яратилиши, улар қатнашадиган саҳналар қандай бунёд этилишини биласизми? Ҳар бир қўғирчоқ кийимининг ҳар бир қати расом учун ижодий азоб кони. Расом олдида кишилар қиёфасини статистик тарзда, яъни қотиб қолган алфозда тасвирлаш, ҳаётни ҳам, ўлимни ҳам, ҳаракатни ҳам ифода қилишдек қийин вазифа туради. Сиз бунини сийқаси чиққан сюжет, диди паст кишиларга таъсир этишни мўлжаллаб қилинган жинойт дерсиз?

Ҳа! бўлмаса мен ҳалок бўламан. Сиз каби, бошқа бир қанча кишилар каби ҳалок бўламан. Мен шундай қилишим керак! Оҳ, агар ўз музейимда ўзим истаган, ўзим ҳис қилган ҳолатни тасвир қила олсам эди!.. Тасаввур қиласизми, қўғирчоқлар жуда кўп нарсани айтиб бера оладилар! Улар тирик одамлардек, китобларингизнинг қаҳрамонлари каби, театр ва кино актёрлари каби гапира оладилар. Лекин бунинг учун пул керак, жуда кўп пул... Менга ёрдам беринг, Мак Алистер! Сизга ҳеч нарса эмас, ахир. Сизнинг имзоингиз билан газетангизда менинг музейим тўғрисида, сирли жиноят, одамни ўлдиришга қурби етадиган қўғирчоқлар ҳақида... истаган нарсангиз тўғрисида бир неча саҳифа материал берсангиз! Менга шов-шув, йирик сенсация керак, тушундингизми? Шунда кредит оламан, янги қўғирчоқлар яратамиз. Шунда мен фақат музейимни сақлаб қолишгина эмас, кишини ҳайрон қолдирадиган, кўз кўрмаган нарсаларни... амалга ошираман.

У шивирлаб гапирарди, лекин унинг кўзлари умид ёшларидан намланган, фидойилик шукуҳи билан чарақларди. Унинг гаплари мени ҳайратда қолдирди ва жуда ҳаяжонлантирди. Мен унинг илтимосини бажараман деб энди ишонгирмоқчи бўлиб турганимда Карриган келиб қолиб, суҳбатимиз узилди.

— Кечирасиз, Губинер,— деди у, — ҳали ишимиз жуда кўп. Энг муҳими бу ишда вақтни ўтказмаслик керак.

— Ҳа, ҳа, Карриган, ҳа! — деди хўжайин қалқиб ўрнидан турар экан.— Хайр...

У қўлимни қисди-да, бир оғиз ҳам сўз айтмай, муҳим сирини ишонган кишига қарагандек, кўзларимга тикилди. Мен ўзимни ноқулай сезиб, тезлик билан полиция инспекторига қарадим-да, ундан ҳам илдамлик қилиб, мистер Губинер эшикдан нари кетмасданоқ сўрадим:

— Бирорта янгилик борми?

Карриган кабинет эшигини зичлаб ёпди. У маккона илжаяр эди.

— Унчалик муҳим эмас. Чунончи, сизнинг Губинер билан суҳбатингиздан кейин, айрим хулосаларни сизга айтмоқчи эдим.

— Менимча, у бекор вақтингизни олди.

— Йўқ, нега энди?— Карриган дафтарчасини олди-

да, керакли бетини қидира бошлади.— Бу керакли суҳбат бўлди. Кўп нарса ойдинлашди... Мана! Масалан, кейинги вақтларда музей ишлари жуда ёмон эканлиги энди бизга маълум. Губинер бир ҳафта ичида тушган суммани айтишни истамади, чунки у жуда оз. Сотилган билетларнинг корешоги, қотиллик содир бўлган куни супуриндилар ичидаги билетлардан кўриниб турибдики, тушадиган пул сарфу харажатларни аранг қоплайди. Аллақандай янги аттракцион патентининг бебаҳолиги — қуруқ сафсата... Арзимаган «икки-уч доллар» турадиган нарса тўғрисида гапириш мумкин, лекин одам ўз буюмини «юз, икки юз доллар» баҳолаб, бирданига миллион доллар фойда тўғрисида гапирса, биллингки, у ёлғон гапиряпти!

— Лекин, нима учун? — сўрадим Қарриганнынг хулосаларидан ҳайратланиб.

— Жуда оддий — терговни адаштириш учун... — Қарриган дафтарчасини тушириб юборди ва уни стол остидан олиш учун бир неча дақиқа инқиллади.— Ахир Губинер бу қотилликдан кўп фойдаланади-ку.

— Қандай қилиб? Сиз ўйлайсизки, у...

— Қотилликками? Йўқ! — кулди Қарриган. Бу шовшувдан кимлар фойдаланмади дейсиз: пўлат сандиқ тайёрлайдиган фирма, тайёр кийимлар сотувчи, тиш врачлари, газеталар... — У хижолат чекиб, жим бўлди.— Кечирасиз, мен албатта буни назарда тутмагандим... Мен Губинер тўғрисида гапиряпман. Унинг ишлари яхши эмас, шунинг учун терговнинг чўзилишидан у манфаатдор. Тушунасизми, газеталар Мум ҳайкаллар музейидаги сирли қотиллик тўғрисида қанча шовшув кўтарсалар, Губинерга шунча яхши. Бу — ахир ажойиб реклама-ку! Мана шунинг учун ҳам унинг маълумотларига жуда эҳтиёт бўлиб ёндашиш керак. Губинер ўз бизнеси, ўз фойдасини кўзлаб, лақиллатаётганлигини сизга қолдирган қоғозлари ҳам айтиб турибди. Қаранг...

Қарриган машинкада ёзилган варақани олди ва хатнинг устидан бармоғини босиб юргизди. Хат суйкалиб, бармоқ қорайиб қолди.

— Кўрдингизми? Кеча ёзилган. Бечора кечаси билан машинканинг устида роса терлаган десангиз-чи. У эски қоғозларни титаётганда тасодифан бу ҳужжатларни топиб олганлигини айтган эди-я... Шундай қилиб, ху-

лоса чиқарамиз.— Полиция инспектори дафтарчасига қандайдир белгилар қўя бошлади.— Одатдагидек биз икки группа одамлар билан тўқнашдик. Биринчиси — жиноятнинг тезроқ очилишига манфаатдор кишилар. Биз бу гуруҳга бева қолган Монтерони киритамиз... Ҳа, бошқа ҳеч кимни! Албатта, биздан яъни полициядан ташқари ҳеч кимни! Иккинчи группага бу ишнинг чўзилишига манфаатдор кишиларни киритамиз. Бунга Губинер, Бартон ва Кэртис фирмаси, тиш врачлари ва шубҳа остига олинганлар — «Электр столи» аттракционидаги чорловчи, охириги билетни сотиб олган номаълум аёл (балки унинг шеригидир) киради.— Карриган бошини кўтарди.— Кўрдингизми, мистер Мак Алистер, полиция ҳаммавақт иккита қарама-қарши куч билан тўқнашади. Бири бизга ёрдам бермоқчи бўлади, лекин у ҳали озчилик ҳам ожиз. Иккинчиси, энг кучлиси, ҳаммиша ишимизга халақит бериб, бизга қарши ҳаракат қилади. Шундай бўлиши керак, ҳатто бу табиий: бизнесга яъни фойдага мазахўрак бўлган ҳар ким ҳар қандай шов-шувдан ўз молини реклама қилишда фойдаланишга интилади.

Карриганнинг сўзлари мени ҳайратда қолдирди. Полиция инспектори ҳақ эди — бизнес — бизнес-да. Ҳамма нарса сотилади, сотиб олинади. Ҳатто бирор кишининг ўлдирилишини ҳам пулга айлантириш мумкин. Бу мексикалик ўзининг хотини ва болаларидан ташқари кимга керак эди? Губинер бутун ҳаётида унинг ўлими туфайли топган пулчалик даромад қилганмикан? Фақат Губинернинг ўзига эмас, қандайдир тайёр кийимлар магазини хўжайинига, пўлат сандиқлар фабрикантига, мистер Рэндольф Грейтсга, менга... Ҳа, ҳа, менга ҳам худо урсин, фойда келтиради. Бу қотиллик тўғрисидаги ҳақиқатни «Дейли Глоб» газетаси учун бозори чаққон молга айлантиришга бош-қош бўлган биргина мен эмас? Биз ҳаммамиз ўз муваффақиятимиз учун аллақандай қотилдан миннатдормиз. Демак, биз унинг шерикларимиз. Карриган ҳақ — бизга ишониб бўлмайдил!

Эндигина мен Рэндининг «Дейли Глоб» газетасида жорий қилмоқчи бўлган манфур янги сиёсий ўйини нақадар қабиҳ йўл эканлигини ва... унинг бемаъни нарсаси эканлигини тўла-тўқис тасаввур қила бошладим.

«Яхши, Рэнд! — дедим ўзимча. — Сенга ҳақиқат ке-

ракми? Соф ҳақиқатми? Майли! Сен унга эга бўласан: бу биринчи нав буюмдек тансиқ бўлади. . .»

Мени фақат бир нарса ўйлатиб қўяр эди. Наҳотки, қурбон бўлган бечоранинг шахси у жиноятчилар шериги эди, деган шубҳа остида бадном қилинса-я?

— Айтинг-чи, Карриган, — инспектордан сўрадим, — музейнинг ўғирланишида Монтеро иштирок этган деган гапга қандай ишониш мумкин? Ҳалол одам деб ном чиқарган бир кишини бундай қабихликка нима мажбур қилиши мумкин?

— Жуда оддий — қўғирчоқ.

— Сиз буни жиддий гапиряпсизми?

— Албатта. Мен унинг мумдан ясалган шеригини назарда тутяпман. Биласизми, дастлабки йилларда бу қўғирчоқ унинг доимий ишлаши учун гаров эди. Лекин вақт ўтди — Монтеро қариди-ю, қўғирчоқ шундайлигича қолаверди. Ҳар куни қўғирчоқ унга бахти тугаб бораётганини эслатиб турди. У ўз келажагини бамайлихотир кута олмасди. Шундай бўлгандан кейин, ўзингиз биласиз, хуллас. . .

Мен ўзимни йўқотиб қўйдим.

— Тўхтанг, Карриган. Сизнинг айтганларингиз даҳшат-ку! Ахир бу қўрқинчли инсоний фожиа-ку!

— Ҳа, албатта. — Карриган менчалик ҳаяжонланмас эди. — Лекин бу фожиа қотилликка бевосита алоқадормикин? . . Мен баҳслашмайман-у, аммо бу ишда қандайдир муносабат бор деб ўйлайман. Лекин биз, полициячилар бундай фактларни эмоционал фактлар сирасига қўшамиз. Агар улар ишончли далиллар билан: хат, гувоҳларнинг кўрсатиши — бир сўз билан айтганда, бирор ҳаққоний ашёвий далиллар билан асосланмаса, суд уларни инobatга олмайди.

Мен бу кунни «зеҳнимни чархлаш» куни бўлди деб ўйлаб юрар эдим. Аммо энди сира шундай эмаслигини биламан. Бизнинг дунёвий қарашларимиз доимий равишда шаклланиб боради. Биз то бир қарорга келгунимизча сезмайдиган изчил процессдир. Шу куни мен зудлик билан мексикалик Монтерошнинг бевасини кўришим, ундан эри тўғрисида барча ҳақиқатни батафсил билиб олишим зарурлигини тушундим. Ҳозир шу нарса муҳимлигига ишончим комил. Умуман мен хато қилмаган эдим.

МЕН ҚИДИРГАН УЙ

Мен қидирган уй каттакон Манхэттен магистрални шарқдан ғарбга кесиб ўтадиган жип кўчаларнинг бирида эди. Нью-Йоркдаги Латин кварталининг қоқ белига келиб қолдим. Бу ердаги вивескаларда магазин эгалари бўлмиш испан, португал, италян фамилиялар қалашиб ётар, тимқора сочли, буғдойранг кишилар кўплаб учрар, «с» ва «р» ҳарфларини таъкидлаб турувчи бегона нутқлар эшитиларди.

Ёзда Нью-Йорк кечалари, айниқса, нам ва иссиқ бўлган пайтларда бу ернинг кўчалари байрамона тус олади; улкан даромад манбаи бўлмиш уйларнинг барча даразалари ланг очилади. Уларда яшайдиган кишилар ишдан қайтгач, дераза рахига ястиқ ё тўшак ташлаб, бошларини ташқарига чиқариб, ярим ялангоч ҳолда ҳордиқ чиқарадилар. Юзларча деразалардаги ястиқ, кўйлак ва тўшаклар анвои рангларда кўзга ташланади. Кўчада говур-ғувур авжида, радиоприёмниклардан қўшиқ, музика садолари эшитилади. Пастда ҳали совимаган бензин ҳиди анқиб турган кўчаларда болалар ғужғон ўйнайди. Улар шунчалик кўпайиб кетишгандики, полиция шу вақтларда транспорт йўлини тўсиб қўйишга мажбур бўлади.

Қаердадир, шу яқин ўртада мексикалик Монтеронинг оиласи яшайди. . .

Мен эшикларни ёнига стул қўйиб суҳбатлашиб ўтирган кишиларга тегиб кетмасликка ҳаракат қилиб, ифлос тротуардан борардим. Улар асосан кексалар. Яланг оёқларига шиппак, эгниларига енгсиз кўйлак кийган, олди очиқ халатларини елкаларига ташлаб олган бу кишилар қўлларини шиддат билан силкиб, баланд товуш билан сўзлашар, ўзларини беҳад озод, эркин тугардилар. Ҳар гал уй номерини қараш учун тўхтаган вақтимда улар жим бўлиб қолишар ва адоватли ҳамда масхараомуз назар ташлаб кузатишарди. Ниҳоят қидирган уйни топиб, ғордек қоронғи далоonga кирмоқчи бўлиб турганимда ҳар томондан хавфли ва қўпол товуш эшитила бошлади.

— Сизга ким керак?

— Бу ерда нима йўқотдингиз?

— Сизга қайси квартира керак?

— Мен. . . Менга мисс Монтеро керак эди. Икки юз етмиш тўртинчида. Бу саккизинчи қаватда бўлса керак, шундай эмасми, мисс?— сочини жингалак қилган семиз хотинга мурожаат қилиб сўрадим.

У жавоб ўрнига мен томон нафрат билан бош силкиб, суҳбатдошларига деди:

— Хўш, мен сизга нима деган эдим? Худди ўша гап! Унинг олдига энди келишаверади! Эсимда бор, ғилай Фернандо ўзини осиб қўйганида унинг ҳам кампири олдига бир ойгача қатнашганди.

Мени насияга харид қилинган молларнинг ҳақини ундирадиган агент деб ўйлаганларини тушундим. Бу фикрни йўққа чиқариш аҳмоқлик, индамасдан уйга кириб кетиш ҳурматсизлик бўлар эди. Мен яна бир неча аччиқ сўзларни тинглашга мажбур бўлдим:

— Булар ўз ишини билишади!

— Тирикнинг ҳам ўликнинг ҳам терисини шилишади!

— Унинг ўрнида бўлганимда ҳамма нарсани сотардим! Шу куннинг ўзидаёқ сотиб юборардим! Қелишса, келишаверарди. Яланғочнинг кўйлагини ечиб бўлармиди?..

Ифлос, ҳаммаёққа туфланиб ташланган лифтда юқорига кўтарилар эканман, уқубатли номус ўтида қоврилар, Монтеронинг беваси билан учрашув андишасида саросимага тушиб қолган эдим. Менинг ташрифим оддий газета репортёрининг келиши бўлса ҳам, ўзимни ким деб таништириш ва гапни нимадан бошлашни тасаввур қила олмас эдим. Жо жуда асқотардида! Лекин ўзим унинг ёрдамидан воз кечдим. . .

«Салом!— дейман.— Газетаданман. Эрингизнинг, ўлдирилиши сабабини аниқлашга келдим». Кейин саволлар бераман. Кеча, ҳа, кечагина дафн қилган кишиси тўғрисида сўрайман.

Лифт тўхтади, негадир мен ташқарига чиқмасдим. Кнопкани босиб, биринчи қаватга тушиши-у, жўнаб қолишни истардим. Шу уйдан ҳам, Латин кварталидан ҳам, лаънати мистер Рэндольф Грейтс — газетасидан ҳам кетишни истар эдим!

«Энди мен ўша вақтда шундай қилганимда ҳаётим қандай ўтар экан!»— деб кўп ўйлайман.

Монтеронинг квартирасини унга тақилган мотам

лентасидан дарров топдим. Унга яқин келиб, кўзларимни олазарақ қилиб звонок кнопкасини қидирдим, шляпамни олдим... ва уй томондан келаётган болаларнинг қувноқ товушини эшитиб қўлимни кўтарганимча қотиб қолдим.

Қўнғироқ жиринглаши билан шовқин яқинлашди, кулги, йиғи ва қувноқ тўполон яқиндан эшитилди. Эшик қия очилди ва остонада беш ёшлар чамаси қизчанинг қорамағиз юзи кўринди. У йирик кўзларини менга тикиб, кулиб қарар ва шиддат билан кимнидир итариб ташлар эди. Кураш кўп давом этмади. Эшик бирданига катта очилди ва қора лента тушиб кетди, олдимга бир бола думалаб тушди. Бу ерда қанча бола борлигини, ким йиғлаётганини, ким қичқираётганини, ким кулаётганини аниқлаш қийин. Менга ҳеч ким эътибор бермади. Мен болаларни тинчлантиришга уриндим, ҳатто уларни ажрата бошладим. Улардан бири ўзини тута олмай бақирарди. Мен уни турғиздим-да, қўлимга олдим. Сочи қоп-қора киприклари ўсиқ кичкина бола. Уч ёшларда. Юмалоқ юзларидан шунчалик ёш кўп оқар эдики, гўё юзини сувга ботириб олгандек; пешонаси ғура бўлиб, шишиб чиққан.

— Ҳеч нарса қилмайди,— дастрўмол билан юзини артиб, овулардим.— Ҳозир тузук бўлиб қолади!

Қоронғи коридорнинг нариги бурчидан ориққина хотин кўрқув билан югуриб келди-да, болани қўлимдан тортиб олиб, умидсиз ҳолатда шивирлади:

— Ё азизу авлиёлар! Ё биби Марям! Мистер, мистер, худо ҳаққи, нима бўлди? Нима бўлди, Қарлитос, қаеринг оғрияпти. Кўрсат оингга...

У йиғидан энтиккан болани ташвиш билан оббовлар, инглизча калималарни менга нотаниш, оҳангдор испан сўзлари билан аралаштириб, фарзандини овулар эди.

— Бу — Пэпе, ойи Пэпе!— дерди онасининг юбкасидан тортиб қизча.— Мен эшикни очгани борган эдим, у итариб юборди...

Опасиники каби қувноқ кўзли чиройли Пэпе бурнини жийриб, овози борича бақира бошлади.

— Жим бўлларинг! Кечаси ҳам, кундузи ҳам тинчлик йўқ... Худонинг қаҳри келдими, нима бало!? Қарлитос, сенга нима бўлди, ўғлим!.. Қиринг, сеньор, киринг. Сизлар ўралашмаларинг.

Хотин ердаги топталган, чанг босган мотам лента-

сини олиб, бир неча марта тиззасига уриб қоқди-да, жойинга олиб қўйди-ю, эшикни ёпди.

Мен ортидан коридорда борар эканман, боланинг йиғисини босиш учун баланд товушда гапирардим:

— Боланинг пешонаси гурра бўлибди. Ҳеч нарса қилмайди, мисс Монтеро, ишонинг! Пешонасига муздек танга босамиз, тузук бўлиб қолади. . .

Бола-чақалар билан хонага кирдик, чўнтагимни кавлаб, йигирма беш центлик танга топдиму боланинг пешонасига босдим.

Ялтироқ тангани кўрибми, совуқ танга ҳақиқатан оғриқни қолдирдим, боланинг йиғиси дарров босилди. Биз бир-биримизга қараб, илжайишдик. Шунда зумраша Пэпе яна қаттиқроқ бақира бошлади.

— Менга ҳам. . . пул!— энтикиб дерди у.

Қизча ҳам ҳиқиллай бошлади.

— Оҳ, уятсизлар!— онанинг жаҳли чиқди. Мен кулиб, чўнтагимдан яна иккита танга топиб уларга бердим. Улар шу заҳоти йиғидан тиниб, хонадан чиқишга ҳозирланиб, бир-бирларига қараб қўйишди.

Лекин она уларни чақирди.

— Нима дейиш керак?

Болалар орқаларига қайтиб, баравар қичқиришди.

— Раҳмат, сэр! . .

Аёл уларнинг орқасидан қарар экан, бошини тебрата-тебрата илжайиб гапирди:

— Эгизаклар жуда қийнаворишади-да! Жуда шўх... Кечирасиз, сиз полициядан эмасмисиз? Утиришга ҳам таклиф қилмабман.

— Раҳмат,— дедим.— Йўқ, мен газетадан. . . Болаларингиз жуда ажойиб! Қичкинаси нечада?

— Икки ёшга кирди. Ўзи жуда бўлалди. Эгизаклар бешга чиқишди. Эрталабдан кечгача мана шундай. Ҳар куни. . .

— Уларда каттаси борми?

— Бўлган, Романсито. Ҳозир у ўн саккизга тўлар эди,— деди у фахр билан ва кўшиб қўйди:— Улган. Улганига ўн беш йил бўлди. Худо руҳини шод қилсин.

Шу пайт у ялт этиб эшикка қаради, тованинг жизиллашига қулоқ солди.

— Кечирасиз. Овқат куйиб кетибди!— деди-да, болани бағрига босганича хонадан чиқди.

Бир ўзим қолиб, атрофни кўздан кечири бошладим.

Хона кичкина. Деярли учдан бирини устига арзон чойшаб ёзилган баланд каравот эгаллаган. Хонанинг ўртасида қадимий думалоқ стол, устида сочиқ ёпилган катта лаган турарди. Мен ўтирган кресло комод билан оёқ машина ўртасига қўйилган. Машина устида чоки оқ ип билан тикилган қора мотам кўйлаги ётарди. Комод устидаги шишақалпоқ остида биби Марямнинг ясатилан ҳайкалчаси турарди.

Миссис Монтеро кирди. У кўзи уйқуга кетган кичкина Қарлитосни кўтариб олган эди.

Она уни авайлаб каравотга ётқизди ва менга энгашиб шивирлади:

— Ҳозир эгизакларга овқат бериб, ётқизаман. Сиз кетиб қолманг. Мен дарров. . .

Биринчи марта юзига қарадим. Унинг кўзлари чиройли, қорачадан келган эди. Агар тўғри, ялтироқ тепасига турмакланган сочлари бўлмаса, уни ёш жувон дейиш мумкин эди. Кўп ўтмай ошхонадан коса-товоқ товуши, болаларнинг бийрон тиллари, оналарининг жавраши эшитилди. Кейин сув шилдиради. Болаларнинг энтикишлари, ҳиқиллашларидан уларни ювинтираётгани маълум эди. Кўп ўтмай қўшни хонада каравотнинг фирчиллаши эшитилди. Бир оз жимликдан сўнг товуш яна баландлашди. Мен сўзларни тушунмадим-у, лекин болалар ибодат қилаётганларини англадим. Упиш эшитилди, чироқ ўчди. . .

У хонага қайтиб, стулнинг қирғоғига ўтирди.

— Қелганингиз жуда яхши бўлди-да,— деди миссис бамайлихотир.— Кундузи қўшнилари киришди, раҳмат уларга, мени ёлғиз қолдиришмайди. Болалар ташвиши... Уларга овқат бериш, кийинтириш... Билмадим, уларсиз ҳолим не кечаркин? — У сочиқ ёпилган лаганга боқди. Сал жимликдан сўнг, гўё илгариги гапининг давомидек деди:— Уша кундан бир кун олдин гўшт қиймалигични тузатиб: «Эртага бир тамалес қилгин», деди. Шу таомни жуда яхши кўрарди. Тамалес қилдим.— Бева столга имлади.— Мана бир лаган. Энди ташлаб юбораман. Болалар уни смайди—жуда аччиқ...

Аниқ, мен унга керак эдим. Аёл ўз қайғусила ёлғиз қолишдан чўчирди. У гапириши, ҳаммавақт унинг тўғрисида ҳикоя қилиши, бутун ҳаётини сўзлаб бериши, тафсилотларини эслаши керак. Бари бир кимга бўлса ҳам юрагини бўшатиши лозим-ку. У сўзларкан гўё эри,

унинг Рамони бирга бўлгандек, тирикдек, рostaкам бар-
ҳаёт туюларди. . .

— Кеча кўмиш маросимида селда қолдик. Жуда
ивиб кетдик. Болалар ҳам, тумов бўлиб қолишмаса гўр-
га эди. . .

— Менга ўзингиз ҳақингизда, унинг тўғрисида, бо-
лалар ҳақида айтиб беринг,— илтимос қилдим.— Ҳам-
масини бошидан гапиринг: қаерда танишгансиз, у қаер-
лик, музейга қандай қилиб ишга кирди, унинг дўстлари
кимлар эди, вақтини қандай ўтказган?

Аёл калласини қимирлатди:

— Ҳа, ҳа! Айтиб бераман! Ҳаммасини айтиб бе-
раман!

— Сиз, менимча, мисс Монтеро, Мексикада туғил-
гансиз, шундай эмасми?— уни гапга солмоқчи бўлдим.

— Йўқ, сеньор. Биз шу ерликмиз. Шу томондан.

«Шу томондан! Қўшма Штатларда туғилган мекси-
каликлар шундай дейишини азалдан билардим. Лекин
мен бу сўзларда «ўша томон»ни. . . соғиниш ва алам
билан қўмсаш маъноси борлигини биринчи марта
сездим.

— Биз Контрерасда турмуш қурганмиз,— давом эт-
ди у.— Бу — Нью Мексико штатидаги шаҳарча. Рамон
ўша вақтда марганец конида ишлар эди. Кейин конни
ёпиб қўйишди, биз бутун оиламиз билан Шимолга кел-
дик. Ушанда тўнғичим Романсито қўлимда эди.

Кейин бева бундан ўн беш йил аввал Нью-Йоркка
келганларини, қандай яшаганликларини ҳикоя қилди.

— Биласизми, сеньор,— илжайди бева ўтган ишлар
эсига тушиб,— ўша вақтда сира арзон квартира топол-
магандик. Бир кун Рамон шундай деди:

«Гарлемда жуда арзон кичкина уй ижарага қўйилар
экан. Юр, кўрамиз!»

«Лекин, Рамон,— дедим,— худо ёрлақагур, биз негр
эмасмиз-ку!»

«Нима бўлибди, биз улардан ёмонмизми?— жавоб
берди.— Юр, юр».

Бордик. Уй бошқарувчиси, семиз негр, бизларга қа-
раб шундай деди:

«Сизлар нима қилиб юрибсизлар. Ахир негр эмас-
сизлар-ку, йўқолинглар! Сизларни деб ташвишга қо-
ламиз».

Рамон унга испанча қилиб:

«Пуэрто-Рико... мулато...— деб кўрагига урди, кейин менга қараб гапирди:— Мулата, мулата, Пуэрто-Рико...»

Лекин бошқарувчи менинг узун сочларимга ишора қилиб деди:

«Мексикан, мексикан... Жўнаб қолинглар!»

Ушанда, бахтимизга, шу ерда турадиганлардан бири, кубалик ёш негр келиб қолди. У Рамонга қараб, испанча гапирди:

«Сен, дўстим, Қўшма Штатларнинг президенти бўлганимдек, сен ҳам шунақа мулатсан!— кейин бошқарувчига қараб инглиз тилида:— Жинни бўлганмисан? Кўрмайсанми бу зот Санто-Домингодан эканлигини билмайсанми? У жойда хотинларнинг сочлари симдек тўғри, қора бўлади. Сени қара-ю... Қарибсан-ку, шундай оддий нарсаларни ҳам билмайсан. Тагин негр эмиш!»

У шарақлаб кулди-ю, ёшаргандек бўлиб кетди.

— Оҳ, сэр, билсангииз эди, семиз-бошқарувчи айбдордек юзларини шундай буруштирди-ки, Рамон кулгидан ўзини аранг босди, лекин ишни бузиб қўйишига бир бахя қолувди! Нима бўлди, денг. Квартирани олдик! Шундай қилиб, Гарлемда беш йил турдик. Ҳа, беш йил. Уша вақтлар яхши замонлар эди-да...

Мисс Монтеро гапдан тўхтаб, ўрнидан турди-ю, дераза ёнига келди. Мен ҳам бордим.

Кўчага қоронғилик тушди, одам сийраклашди. Еритилган витрина олдида, бурчакда паст бўйли полициячи зерикиб, таёқчасини ўйнаб турарди.

Аёл бирдан гапни бошқа томонга буриб деди:

— Ушандан бир кун аввал кўчада Рамоннинг бир аёл билан гаплашиб турганини кўрганимни полиция инспекторига айтиб берувдим. Нега шунни айтдим, а? Энди у нима хаёлларга боради. Шундоғам одамлар Рамонни тошбағир, шафқатсиз деб ўйлашарди. Ахир бу нотўғри-ку, сеньор. Мен уни биламан... У мундоқ гаплашишни ўйнаб-кулиб ўтиришни билмаса ҳам, лекин мени, болаларни жуда севар эди, жуда ғамхўр эди. Энди газеталарда ёзишади-да. Ҳе, ким билан гаплашиб турса туравермайдими. Бу жойда бизни ҳамма танийди. Илтимос, бу тўғрида сиз ёзманг... Э, худо, нималар ҳақида валдираяпман. Бунинг энди нима аҳамияти бор?

У ўрнидан туриб, аста-секин юриб келди-да, бир нарсани эсламоқчи бўлгандек кафтлари билан ёноқларини қисди.

— Нима демоқчи эдим!.. Ҳа, дарвоқе! Айтмоқчи эдимки, ўша вақтда биз анча қийналдик. Лекин ёш эдик, қайғурмас эдик. Сўнг Рамон иш топди. Уша жойда, паркда. Доимий юмуш. Ушанда биз бу ерга, шу квартирага кўчиб келувдик. . .

У узоқ гапирди, унинг товуши гоҳ синиққан гоҳ ғамгин, гоҳ хушчақчақ жарангларди. Баъзан у гапини татом қилмай тўхтаб қолар, ҳайронликда хонани кўздан кечирар, ҳамма нарса илгаригидек турганига ҳайратлангандек туюларди. Мана каравотнинг тагидан эрининг тунги шиппаги кўриниб турибди. Плаши ўз ўрнида осиглиқ, комодда соқол оладиган асбоблари. . . Ҳеч нарса ўзгармаган. Ҳеч нарса! Фақат боши қаттиқ оғрияпти, чакка томирлари қаттиқ уради. Йўқ, бу қон эмас — жимлик бўлган заҳоти бу қизиқ, бемаъни сўзларни ажратиш мумкин. У соат тили чиқиллаётгандек: бир маромда қайтарилади: «Ўл-ди, ўл-ди... Ўл-ди...»

«Йўқ, йўқ! Гапириш керак! Бу лаънати, совуқ сўз онгга, юракка қадалиб қолмаслиги учун ҳамиша гапириш керак! Бўлмаса, ҳаёт қўрқинчли, хавфли бўлиб қолади. . .»

Мен мисс Монтеронинг уйдан чиққананда кун ёриша бошлаган, лекин кўча ҳали ҳам дим эди. Ёзда Нью-Йоркда тонг эрта отади, қисқа кечада уйларнинг ғиштин деворлари, асфальт кўчалар совиб улгурмайди. Реклама чироқлари ўчириб қўйилган, кимсасиз ифлос кўчалар эрта тонгда бефайз ва аянчли кўринар эди.

— Салом, сэр!— чақирди мени полициячи.— Соат неча бўлди?— У таёқчаси билан такаллуфсиз ўз соатига уриб қўйди.— Менинг синмасим орқада қолганга ўхшайди.

Вақтни айтдим. Полициячи пастки лабини чўччайтириб, калласини қимирлатди-да, яна таёқчасини ўйнай бошлади.

— Хўш, сержант, яқинда ишга тушдингизми?— Сўрадим полициячининг алланечук танишдек туюлган олачипар таёқча ўйнашини кузатишдан ўзимни тия олмай.

— Қанақасига яқинда бўлсин? Беш соатдан бери навбатчини пойлаб турибман. Бирданига кўзимга бир манзара кўриниб кетди: мен Монтеро квартирасининг деразаларидан таёқчасини ўйнатиб турган елкадор, митти полициячини худди шу жойда кўрмоқдаман. Ҳа, ўша елкадор, митти полициячини. . .

Наҳотки, кечқурун соат ўн бирларда шу жойда турган сиз бўлсангиз?!

— Ҳа, сэр! Истаган одамингиз билан хоҳлаганча қўйиб гаров бойлашингиз мумкин, ўша мен эдим. Нима, биров аксини тасдиқлаяптими, сэр?

— Йўқ,— илжайдим.— Гап шундаки, саккизинчи қаватдан жуда паст бўйли бўлиб кўрингандингиз... Тушингиз хайрли бўлсин, сержант!

— Хайрли бўлсин, сэр! Бўйим — роппа-роса олти футу бир дюм!— деб қолди у кетимдан.

«Ҳа, албатта,— ўйладим.— Баланддан қараганда кишиларнинг бўйи паст бўлиб кўринади. . .»

Бирданига тўхтаб қолдим. Бу борада Қарриганныннг гаплари лоп этиб эсимга келди:

«Агар у баланд бўйли бўлганида, ўзим ҳам мисс Паризини деган бўлардим. У ҳам қўлини силкитиб гапиргани, лекин мисс Монтеро эри қандайдир пакана аёл билан турганини аниқ кўрган».

Наҳотки, Қарриган. . . адашган бўлса!

Шу кеча мен очган кашфиётимнинг муҳимлигига етарли баҳо бермадим. Мен Монтеронинг беваси айтиб берган воқеалар таъсирида эдим.

Қурбон бўлган киши тўғрисида билганларимни ўз фикр ва мулоҳазаларим билан таққослаб бу кишининг образини, унинг оғир турмуши ва тақдирини тасаввур қилишга ҳаракат қилдим.

Уйлайманки, удалай олдим. Лекин Мум ҳайкаллар музейи швейцари Рамон Монтеро тўғрисида мен фақат қотилликка бевосита алоқадор бўлган ва келгусида бир қанча воқеалар билан тасдиқланган нарсаларнигина гапираман.

ТИРИК ҚУҒИРЧОҚ

Бу воқеа бундан ўн беш йилча илгари бўлган эди. Рамон Монтеро ўша вақтда: «Музейнинг эшиги олдида қимирламай туриш ҳам иш бўлибдими? Ҳеч нарса қилмасдан қаққайиб туриш-а! Ҳатто гапирмаслик ҳам керак: сенга мурожаат қилишадими-ю, сен жим тураверасан. Жим тураверасан-у, ҳеч нарса билан ишинг бўлмайди»,— деб ўйларди. Э, худо! Рамон Монтеро доимий иш топишга умид қилганмиди? Оддий иш эмас, доимий иш! Хизмат. Нима бўлса ҳам унинг омади келган эди. Омади росаям келганди!

Тўғри, иш бошда у ўйлаганча осон эмасди. Буни ўша вақтдаёқ, унинг ҳайкалини мумдан ишлаётганларида билган эди. Кекса итальян ҳайкалтароши бир минут ҳам жағи тинмасдан валдираб, қўлидаги юшоқ мумни мижиғлар ва силлиқларкан дерди:

— Қимирламай тур, жин ургур! Жим туриб, менинг борлигимни ҳам эсингдан чиқар. Бошқа нарса тўғрисида ўйла!

Рамон иродасини қўлга олиб, қимирламай туриши билан қария яна вайсарди:

— Нега қур-қур товукдек ҳурпайиб олдинг!— У кафтининг қирраси билан таранг мускулларини оғритиб урар эди:— Чиранма! Мускулларингни бўш қўй, бўшат! Бундай турсанг, беш минутга ҳам чидамайсан.

Рост. Бу шайтон чол қаёқдан билар экан? Ҳақиқатан ҳам, Рамоннинг бели қотиб, аъзон бадани зирқираб оғирди.

Кекса ҳайкалтарошнинг кўнглини олиш осонмасди. Айрим пайтда асбобини ерга улоқтириб ташлаб бақирарди:

— Агар, сен, шайтонбачча, афт-башарангни ўзгартираверар экансан, кўзимдан йўқол! Ҳар куни ишимни бошқатдан қила олмайман! Минг марта айтаман, баданингни таранглаштирма!

Рамон музейнинг ярим подвалида, эски қўғирчоқлар складида ҳайкалтарошга қиёфасини ишлатарди. Қария ишлаган вақтда, у ерга ҳеч кимни киритмасди,

Ҳайкал тайёр бўлмагунча ҳеч ким, ҳатто унинг ўзи —
Рамоннинг ўзи ҳам кўриши мумкин эмасди.

— Кейин, кейин... — дерди ҳайкалтарош, ҳар гал қў-
ғирчоқни чойшаб билан ёпаркан. — Кейин қараб тўясан.
Афтидан нимертўладаги устахонада бундан анча ил-

гари иш қизиган эди: ҳамма жойда бўлажак қўғирчоқларнинг занглаган таналари, боши учун тайёрланган хом қолиплар сочилиб ётар эди. Деворнинг бир томонида, энг юқоридаги тоқчада эски мум ниқоблар тахланиб ётарди: айримларининг бурунлари учи кетган, айримлари ёрилиб кетган. Бошқа тоқчаларда қўл, оёқ, парик, анномлар ва эски нафталини ҳиди анқиб турган кийимлар. Буларнинг ҳаммаси чанг босган, жонсиз, унутилган ҳолатда. Фақат хонанинг ўртасида ёнлари никелланган янги электр ванна ялтираб турарди.

Ҳайкалтарош бу ваннада ҳар куни сув иситиб, эски, яроқсиз мум қўғирчоқларни эритар эди. У бундайларни жуда сиңчиклаб ажратиб олар, айрим вақтда эса қўғирчоқ парчасини ваннага ташламасдан олдин унга узоқ тикилиб, Рамонга тушунтирарди:

— Мана бу ҳайкал парчаси рус устаси Федор Захаровнинг «Одисей» деган машҳур иши. Бу қўғирчоқ бир вақтлар жаҳоншумул шуҳрат топганди! Уни бутун дунёда кўрсатишган, бунинг тўғрисида ёзмаган бирорта ҳам газета қолмаган. Энди...— у масхараомуз жилмайиб, эски қўғирчоқ парчасини ваннага ташларди.— Тақдири шу экан, йиғит фақат одамларнинггина эмас, қўғирчоқларнинг ҳам тақдири шу. Давр ҳеч кимни аямайди, ҳатто тош ҳайкалларини ҳам аямайди... Миср эҳромлари мангудек кўринади-ю, лекин улар ҳам вақт келиб тупроққа айланади...

Мум эриб сув юзига қалқиб чиқарди. Рамон катта тоғарадаги қўғирчоқнинг танаси, боши ивиб, эриб бўлгунча мумни қошиқ билан сузиб олиши ҳам керак эди. Рамон бу ишни севмасди. Иссиқ сувда мум эриб, қўғирчоқнинг юзлари йўқ бўлиб кетишига қараб туриш жуда нохуш эди. Қўғирчоқ тирилиб, юзларини буриштириб йиғлаётгандек бўларди унга...

Иш охирлашиб бориши билан чол Рамонга бақирмайдиган бўлди. Энди у ҳамма сўзларни тушунарли бўлмаса ҳам ётиги билан гапирарди.

— Қўғирчоқнинг турқи сенга ўхшагани билан иш битди, деб ўйлама. Мен уни қанчалик яхши ишламайин, ҳамниша қўғирчоқлигича қолади: қаримайди, турқи-таровати ўзгармайди, вақт ўтиши билан мункаймайди. Одам бошқа гап. У ҳар куни ўзгариб туради. Бугун унинг қалбида қувонч, эртага ғам, ё зеркиш, ё ғазаб, ё чарчоқлик. Шулар натижасида вақт ўтиши билан юз-

ларига ажин тушади, сочлари оқаради... Қарабсанки — қариб қолибди! Албатта, ўлимдан қутулиб бўлмаганидек, қариликдан ҳам қутулиш мушкул. Лекин узоқ вақтгача ёшлардек бўлиб юриш мумкин. Бу оғир иш-ку, лекин иложи бор! Фақат юзни эҳтиёт қилиш керак. Мой-упалар, қизил мойлар, силаш-сийпалашлар — булар ўз йўлига. Асосийси — ажинларни кўпайтирмаслик керак. Бунинг учун афту пешонани буриштирмаслик лозим, йиғлаш ҳатто кулишни ҳам эсдан чиқариш лозим. Ҳа, ҳа йигит, кулги билан кўз ёшидек юзни бузадиган нарса йўқ...

Рамон бу италиялик чолнинг гапларига яхши тушунмади. Яна нима қилиш керак? Худо шаҳид, у соатлаб қимирламай туришга ўрганиб кетади. Чарчаши — кўникмаганлигидан. Ўрганиб кетади.

— Яна эсингдан чиқмасин: бу қўғирчоқ хўжайиннингга арзонга тушмайди. Минг долларча туради. Лекин сен бўлмасанг, унинг ўзи яшаш учун кетган мумчалик қимматсиз. Энг асосийси — сенга ўхшашида, тушунасанми? Ўхшашида!

Буни Рамон яхши тушунарди. Ахир унинг янги ишида энг муҳими эртанги кунга ишонч, унинг доимий ишга эга бўлишида эди-да. Агар Рамонни ишдан бўшатишса қўғирчоқни нима қилишади? Ташлаб юборишадими?

Йўқ, мистер Губинер минг долларни совириб юборадиган анойилардан эмас.

— Лекин, сен кеккайма! — уни босиб қўйиш учун деди қария. — Сенинг ўзинг қўғирчоқдан ҳам арзон турасан. Сени ҳам шу қўғирчоқ туфайли ушлаб туришадди. Жаҳлинг чиқмасин! Бу гапларни айтишимга сабаб, сен қўғирчоқни кўз қорачиғингдек асрашинг лозим. Сен унинг кийимларига қарашинг, сочларини тарашинг, ҳар кун юзларидаги чангни артиб туришинг керак. Худо кўрсатмасин, синиб қолса, ё офтобда эриб кетса-чи, шўринг қуриди, деявер! Хўжайин янги қўғирчоқ ясатмайди. Янги қўғирчоққа кетадиган пулга аттракционини янгилайди, бошқа ҳайкалларни намойиш қилади!

Буни гапирмаса ҳам бўларди! Нима, Рамон аҳмоқми? Қўғирчоқни эҳтиёт қилиш кераклигини ўзи билмайдими? Вазифасини қаранг-ку!

Қўғирчоқ тайёр бўлгач, Рамон билан иккаласини

бир хилда кийинтиришди. Мексика чавандозлари — «чаррос»лар киядиган гулдор миллий либос; қора, оёққа ёпишиб турадиган шими кумушсимон каноп билан белидан тўпигача тортилиб турарди; калта замша куртка билан кенг соябонли мексиканча қалпоқ — самбреро гулдор қилиб тикилган эди, ёлғондакам шпор ҳақиқийсидан шаққилламаслиги билан ажралиб турарди, холос.

Кекса итальян кийимни жуда инжиқлик билан кўздан кечирарди. У кунбўйи Рамонга гоҳ у либосни, гоҳ бу кийимни кийдириб, тикувчининг ҳам жонига тегарди. Кейин у тиррик нусханинг эгнидаги либосга ўхшатмоқчи бўлиб қўғирчоқнинг сим ўзагини тимискилай бошлади. Кийимларидаги ҳар бир қат Рамоннинг кос-

тjоми қатидан сира фарқ қилмаслиги керак эди. Қўғирчоққа мўйлов танлаш, ингичка, худди ялтироқ духобадан қирқиб олингандек мўйлов танлашга ҳам бир кун кетди. Қора, катта шишакўз, шунингдек қора қалин қош ва узун киприklar илгари ўрнатилган эди. Ниҳоят қўғирчоқ тайёр бўлди. Кейин Рамонни безай бошлади. Ойнанинг қаршисига ўтқизиб, қизил ранглардан фойдаланишни, лабини бўяшни ўргата бошлади.

— Эсингдан чиқмасин, йигит, сен оддий швейцар эмас, артистсан. Ахир қўғирчоқ сенга эмас, сен унга ўхшашинг керак. Энди бор, ўз тасвиринг билан таниш, энди мумкин.

Рамон журъатсизлик билан қўғирчоқнинг олдига келди. Очиғини айтганда, кекса устанинг иши унинг ҳафсаласини пир қилганди. «Шу менми?—

ҳайрон бўлиб ўйлади Рамон.— Мана шу уйқули кўзлар, қандайдир бегона юзлар!..»

У чўнтагидан кичкина ойна олиб, узоқ вақт унга тикилди. Албатта, у ҳеч бунақа эмас!

— Ҳўш?— сўради қувлик билан чол.— Ухшайдими?

— Ҳмм... ҳа, сеньор, ўхшайди. Узингиз яхши биласиз...

— Алдама, алдама! Ухшайди... Ҳозир сен қўғирчоқ менга сира ўхшамайди, деб ўйлаётганинг йўқми?

— Ҳа, сеньор. Бир оз ўхшамайди.

— «Бир оз, бир оз»!— Кутилмаганда қария хафа бўлиши уёқда турсин, кўзлари қувнаб чақнаб кетди.— Сен сиртдан қараб қандайлигингни қаердан биласан? Ойнага қарабми? Киши ойнага қараганда юз ифодаси бир хил бўлишини биласанми? Ахир у ўз тасвирига синчиклаб қарайди! Яъни унинг юзида бир хил ифода — синчковлик ифодаси бўлади. Эҳ, йингит, киши ўзини сира ҳам сиртдан кўра олмайди. Сира ҳам! Агар шундай ҳолатда олдига ойна қўйилса, киши ўзини танимай қолади... Нима деяётганимни тушунасанми?

— Ҳа, сеньор.

Лекин Рамон тушунмас, таъби жуда хира эди. У қўғирчоқ хўжайинга ёқмай қолишидан қўрқар эди. Унда нима бўлади?

Лекин мистер Губинер, унинг ёрдамчиси, кассир яна қандайдир бегона кишилар янги қўғирчоқни кўриб, бараварига кекса устани табриклай бошлашди, қўлларини сиқишди, қўғирчоқ Рамоннинг худди ўзи бўлибди, дейишди. Ажойиб!

«Менга нима,— ўйлади Рамон,— хўжайинга ёқса — бўлди-да!»

Эрта билан, музей очилишигача Рамон залларни то-залаб қўйиши керак эди. У пол супурар ва қўғирчоқларнинг чангини артар эди. Гарчи музейдаги барча мум ҳайкаллар қотиллик, қийноқ ва одам ўлдиришларни тасвирлаган бўлса-да, Рамон булардан қўрқмас эди. Ахир бу ерда ҳар бир қўғирчоқ ўз ролини ижро этар, кимнидир тасвирлар, аслини олганда Рамоннинг тасвири ҳатто Рамоннинг ўзи каби «ишлар» эди.

Рамоннинг биринчи кунларданоқ севиб қолган қўғирчоқлари бор эди. Айниқса унга Жордано Брунонинг ўтда куйдирилишини тасвирлайдиган қўғирчоқ ёқар эди. Ҳар кун эрта билан Рамон вентиляторни

қўяр, чала ёнган шохчалар орасига яширинган қизил лампаларни ёқар, шунда гулхан «ёнар» эди. Ҳаво оқими сарғиш-қизғиш шохи парчаларидан қилинган «аланга»ни ҳилпиратади. Шунда Рамоннинг кўзи олдида мўъжиза пайдо бўлади. Мум қўғирчоқнинг рангсиз, таъсирсиз юзлари жонланади. Пастдан липиллаб кўтарилган қизил ёруғликдан чиройли бўлиб, руҳланиб кетади. Жордано Брунонинг кўзлари ялтирар, унда ҳаёт жўш ураётгандек бўлар эди.

Рамон ўзининг мум қиёфадошига тезда кўникиб кета олмади. Қўғирчоқ музей эшигининг бир томонида, Рамон иккинчи томонида турарди. У соатлаб қимирламай туриб, қўғирчоқнинг юзини ўрганар, одамлар уларни бир-бирларига ўхшаш дейишларига ҳайрон бўларди. Агар шундай бўлса, улар билетларини кўрсатаётганларида нима учун адашмайдилар? Ҳатто у мускулини ҳам қимирлатмасдан туриш учун бутун иродасини тўплаб турганини билгандек янглишмайдилар...

Бир кун Рамон ниманидир ўйлаб, хаёл суриб қолди ва зинадан чиқиб келган аёлни пайқамади. У аёл ўз билетини... қўғирчоққа тутиб жаҳл билан гапираётгандагина эътибор қилди. Рамон бу кутилмаган ҳолатдан сапчиб тушди-да, хурсанд бўлиб, илжайди.

— Биз чинданами ўхшаймизми-а? Шу тўғрими, миссис? Айтинг-чи, биз жуда ўхшаймизми?

Аёл жавоб бермади. У кўзини қўғирчоқдан олиб Рамонга қаради-да, яна қўғирчоққа боқди, юзларидаги кулги ўрнини Рамоннинг товушини эшитган пайтидаги ҳайронлик қоплади. Кейин аёл журъатсизлик билан эшикни итарди. Биринчи таассуротларга қараганда, музейни кўздан кечириш қизиқ туюлганди.

Рамон беҳад хурсанд эди. Унда ўз тақдирига, ўз ишининг барқарорлигига ишонч, ўзидан фахрланиш ҳисси пайдо бўлган эди.

Қаранг, а...! Демак, келувчиларга қанча эътибор бермасанг, шунча яхши экан... Демак, бировни сезмасликка ўзингни мажбур қилишинг керак. Бўлгани шу. Бошқа нарсалар тўғрисида ўйлашинг, хаёл суришинг, муман ўзингни эркин тутишинг керак...

Афсус! Бу осон эмасди. Эшикдан биров кўринди дегунча Рамон бошқа нарсани ўйлай олмас эди. У қотиб қолар, танасига оғриқ тургунча мускулларини таранг-

лаштирар, лекин қанчалик кўп уринмасин бари бир фикрларини жиловлаб ололмас эди.

Якшанба. Музейга келувчиларнинг кети узилмайди. Бечора Рамон бир минут ҳам дам ололмади. Кўп ўтмай унинг бели шунчалик қотиб қолди-ки, сал бўлса ҳушидан кетай деди. Шунда кекса ҳайкалтарош уни шапатилаб: «Бўшаштир, баданингни бўшаштир, бўлмаса ўн минут ҳам тура олмайсан»... деган гапларини эслди. Шундай қилиб, Рамон мускулларини бўшаштира олганда туриш осон бўлишинигина эмас, фикрлари ҳам қандайдир енгиллашишини билиб олди. Фикр ўз-ўзидан қуйилиб келар эди. Рамоннинг онги иккига бўлингандек: у гўё четда туриб ўзини ҳам, одамларни ҳам кўради ва айни чоғда, ўзининг «ўз»лигини сезмасдан, атрофдагиларга эътибор бермасдан туролмасди. Худди шунақа пайтда унинг қўғирчоққа ўхшаб кетганлигига ўзи ҳам ҳайрон қоларди.

Олдинлари Рамон бу ҳолатга тушиш учун бутун иродасини ишга солиши керак эди. Кейин бу иш осонлаша борди. Ниҳоят у эшик олдида ўз ўрнига келиб туриши билан мана шундай ҳайкал ҳолатига туша оладиган бўлди.

Қандайдир арақхўр ёки шўх бола Рамоннинг кўзи олдига муштини кўтариб келиб масхаралайдиган пайтлар ҳам бўлган. Аммо бунга Рамон хафа бўлмас, аксинча мағрурланар, кўнгли кўтарилар эди: у эшикнинг нариги томонида турган мум қўғирчоқ каби қимирламасдан тураверарди.

ЕТТИНЧИ БОБ

ДУСТ БИЛАН БИРГА

Рамон Монтеронинг Гарлемдаги квартираси қўнғироғи тинимсиз жирингларди: келди-кетди кўп. Ёш ва кекса кишилар, эркаклар ва аёллар, қоралар ва оқлар, ҳатто ватандош-мексикаликлар бирин-кетин унинг уйига ташриф буюришарди. Ҳаммаси сертавозе, хушмуомала, дид билан кийинишган кишилар. Уларнинг ҳаммаси жозибали илжайишар, усталик билан ҳазиллашишар эди. Меҳмонлар мистер ва миссис Монтеро ҳамда кичкина Рамоннинг соғлигини суриштиришар, қизиқ воқеаларни сўзлаб беришар, конфет, сигаралар билан

меҳмон қилишар, фокус кўрсатишар ва шўх-шўх қулишарди...

Улар уй хўжасини ўзларига тамоман ром қилганларига ишонганларидан кейингина самимият билан гапни ўз мақсадларига буришарди: ўз фикрларини суғурта жамиятлари ва савдо фирмалари дафтарчаларида чиройли қилиб ёзилган рақамлар билан асослаб, агар мистер ва миссис Монтеро янги квартиралари учун арзон баҳолик жиҳозлар — холодильник, радиоприёмник, идиш-товоқ ёки овқатланиш хонаси учун буюмларни беш йил муддатда оз-оз тўлаш шарти билан насяга олсалар, бунинг устига озиқ-овқат билан кийим-кечакка зўр беришмаса, ўз саломатликларини, ҳаётларини суғурта қилишга, ҳатто кино, комиксларни томоша қилиш учун бир неча доллар орттириб қолишларини ишот этардилар.

— Ўзингиз ўйланг, а,— дерди унга савдо агенти,— ҳаш-паш дегунча беш йил ўтиб кетади, кейин бу нарсаларнинг ҳаммаси ўзингизники бўлади. Ўз хусусий мулкингиз! Уларни сотиш, совға қилиш, синдириш... ўз ихтиёрингизда бўлади. Хўш, розимисизлар?

Далиллар ўринли эди, Монтеролар уялинқираб, бир-бирларига боқишар, бир қарорга келиша олмасдилар. Улар ўз ҳаётларида бирданига шунча молни ҳеч олишмаган эдилар. Шунча пулни сарф қилишга юраклари дов бермасди. Лекин агентлар қатъиятли, саботли бўлиб, эртами, кечми Монтеро контрактга қўл қўйишини билар эдилар. Уларни ташвишлантирадиган нарса контрактни ким тузиши эди.

Ниҳоят протестантлар руҳонийси — пасторга ўхшаб кетадиган юзлари ёқимтой агент ғалаба қозонди.

— Гап бундай,— деди у,— сиз яхши биласизки мен ишлаганим учун процент оламан. Фирмадан беш процент оламан. Беш процент!— у чап қўлининг панжаларини ёзди. Монтеролар бу панжаларга диққат билан қаршади.— Энди буёққа қаранг...— Рамондан кўзини узмай ўнг қўли билан икки бармоғини букди.— Мана шу беш процентдан иккитасини... сизларга бераман!— у кафтини столга уриб, вайсаб кетди:— Икки процент — бу олтмиш доллар! Сиз мебель, холодильник, радиоприёмник, идиш, сервис ва нинга олтмиш доллар солинган ҳамён оласизлар. Қарзга эмас, йўқ! Совғага. Еб кетарга. Сизлар менга ёқиб қолдинглар, шунинг учун сизлар-

га совға қилмоқчиман. Олтмиш доллар! Хўш, нима дейсизлар?

Рамон рози бўлди. Ахир рози бўлмай бўладими? Жуда ажойиб иш! Хавфли ҳам эмас. Бунинг устига ҳозир, доимий иш топган пайтда. Яна пуллик ҳам бўлиб қолади — осмондан тушгандек.

— Фақат бир илтимос...— Агентнинг ҳолати ўзгариб, оғир аҳволга тушиб қолган кексага ўхшаб кетди, кўзлари хиралашди, юзлари дами чиқариб юборилган болалар шаридек сўлиқди.— Сиздан катта илтимос... Сиз билан комисион тўловларини бўлишиб олганлигимни ҳеч кимга айтманг. Биз, агентлар, бундай қилмаймиз. Нима ҳам қила олардим... Уч процент беш процентдан оз, лекин ҳеч нарса бўлмагандан кейин, шу ҳам...

Долорес унинг орқасидан эшикни ёпиб, рақсга тушиб кетди.

— Юзига қизил сурар экан, энди билибман,— кулди у.— Ниҳоят биз Гарлемдан кетамиз. Ниҳоят, ниҳоят!

— Топган гапингни қара-ку...— Лекин Рамон илгаригидек, хотини шу гапни бошлаганда бўладиган даражада ғазабланмади.

— Биласан-ку, ўзимни ўйлаётганим йўқ.— Долорес Рамонга ёпишди.— Рамонситони ўйлайман. Унинг: «Ойи, биз негрмизми?», «Негрлар ёмонми?»— деган саволларига нима деб жавоб қайтаришимни ҳам билмайман. Яқинда мактабга боради, қайси мактабга? Негрларникигами? Оқ танлиларникигами?

Янги квартира илгаригидан яхши эмасди. Лекин бу энди «оқлар районида» эди-да...

Сира кутилмаганда Рамоннинг оиласига яна бир киши қўшилгандек бўлди. Бу ўз ҳайкали — мум қўғирчоқ эди. Уни донм парвариш қилиши лозим. Қийимларининг ҳар бир қатига эътибор бериш, эҳтиётлик билан чангини қоқиб қўйиш, сочларини тараш керак. Энг асосийси — қўғирчоқ оиладаги бошқа кишиларга нисбатан ўзига кўпроқ меҳрибонликни талаб қилар эди. У жуда мўрт, эҳтиёт бўлинмаса, парча-парча бўлиб кетиши мумкин. Унинг мумли юзи сира эътибордан четда қолмаслиги керак. Унга гоҳ чанг қўнар, гоҳ очиқ ҳавода қолиб, бўёқлари учар, гоҳ Нью-Йоркнинг жазирама исиги мумни эритиб юборгудек қиздираар эди...

Лекин тан бериш керакки, қўғирчоқ ғамхўрликни-

гина эмас, Рамоннинг самимий муҳаббатини ҳам оқларди.

У ўхшашлиги билан музейга келувчиларни ҳайратда қолдирмадими? Рамон эртанги кунига ишонч ҳисси билан яшаётгани, шу туфайли — квартира, жиҳоз буюмларга эга бўлгани учун қўғирчоғидан миннатдор эмасми?...

Ахир Рамон музей эшиги олдида қимирламай туриб, соатлаб Долорес ҳақида, ўзи ҳақида, бирор марта ҳам қадами тегмаган, лекин етарли пул тўплаганларидан кейин, албатта қайтиб кетадиган узоқ ватани ҳақида ўйлаганда, қўғирчоқ билан қўшилиб, бир бутунликка айланади-ку! У яна кичкина Рамонситонинг ўша жойда ўқиши тўғрисида ҳам ўйларди. Адвокат ёки инженерликка ўқитади... Адвокат бўлиш яхши-ку, лекин хусусий идора очиш учун жуда кўп пул керак бўлади. Жуда бўлмаса инженер бўлиш ҳам ёмон эмас. Иш ҳақи яхши: кейин инженер бирор нарсани кашф қилиши, хўжайиннинг шеригига айланиши мумкин. Нега бўлмас экан? Рамонсито жуда ақлли бола...

Долорес-чи?.. У рашк қилар эди, рақибиди оддий қўғирчоқ эканлигига анча вақтгача ишонмай юрди. Рамон, ҳамиша қувноқ, меҳрибон ва дилкаш Рамон бирданига одамови, тунд бўлиб қолди. Беҳад севадиган ўғли билан ҳам деярли ўйнамай қўйди. Лекин ўзининг ташқи қиёфасига жуда эътибор билан қарайдиган бўлиб қолди: узоқ вақт ўзини ойнага солар, соқолини қиртишлар, юзини силагани-силаган эди...

У бўлса эри билан бўладиган муҳим суҳбатни, ҳаётида биринчи муҳим суҳбатни галга солар эди.

Эр-хотинларнинг орзу-ўйлари рўёбга чиқмади. Шўрлик Монтероларнинг оиласи бошига кутилмаганда мусибат тушди. Оғир, юракларни тилка-пора қилиб кетган мусибат... Рамонситонинг томоғи оғриб қолди, икки кундан кейин кўкариб кетди, бўғила бошлади. Тезда врач чақирди. У болани кўриб, Рамонни четга чақирди.

— Аҳвол чатоқ, жуда чатоқ,— деди у, кўзойнагини кафтига уриб.— Мени олдинроқ чақирингиз керак эди. Энди... Энди онасини овутиш йўлини ўйлаш керак.

— Наҳотки уни касалхонага олиб борсак?— тушунмади Рамон.

Доктор хонанинг бўш бурчагига кўзини тикди, кейин бошини кескин силкиб, деди:

— Уйлашимча, энди бу ёрдам бермайди...

Ҳаммаси яна ўша-ўша, илгаригидек от ўйин айланади, «Рус тоғлари» қиямаликларидан тушаётган паровозлар чинқиришади, бодроқфурушлар бир меъёрда қичқиришади, масхарабозхоналарнинг чорловчилари товушлари бўғилгудек бақиришади. Ҳамиша бўлганидек, Рамон шу куни ҳам ишга ҳаммадан олдин келди, чўнтагидан калитларни олиб, музей эшикларини очди. Ҳаргалгидек, елим ҳиди анқиган муздек ҳаво унинг юзига урилди.

Эшикни бекитиб, мармар зинадан юқорига кўтарилди ва ўзининг мум қўғирчоғи ёнидан ўтди: қўғирчоқ целлофан ёпиқ билан яхшилаб беркитиб қўйилган эди.

Музейни тозалаш учун одатдагидек қирқ минут вақт кетди. Рамон Жордано Бруно гулханини ёқишни унутмади. Сочларидан жаллод тутиб турган кесик калланинг «қон»ини оқизди. Илонбош медуза калласидаги илонларни «тирилтирди». Кейин зина майдонига келиб, девор-шкафдан кийимларини олиб, ҳар кунгидек, шу куни ҳам, ҳеч нарса бўлмагандек, мексикалик чавандозлар киядиган гулдор костюмини кийди. Одатдагидек, эҳтиётлик билан қўғирчоқ устидаги ёпиқни ечди, унинг чўнтагидан тарақ, ойна ва юмшоқ чётка олди. Рамон аввал эҳтиётлик билан унинг юзини тозалади, кейин ойнага қараб, ўз сочларини таради, мум қўғирчоқнинг жонсиз сочларини тартибга солди. Кейин чўнтагидан иккита қора мотам лентаси олди. Бирини ўз билагига, иккинчисини қўғирчоқнинг билагига тақди. Бирмунча дақиқа қўғирчоқ олдида қимирламай туриб, бўғиқ қалтироқ товуш билан деди:

— Энди ўғлимиз йўқ! Рамонситомиз энди йўқ...

Рамоннинг юзи ҳар галгидек осойишта, лоқайдлигича қолганди.

Иш куни бошланди. Музей эшиклари ланг очилди. Кираверишда икки томонда ҳам кенг мексиканча шляпа кийган иккита бир-бирига ўхшаш киши турар эди. Келувчилар кулишар ва ҳазиллашишар эди. Ҳақиқатан ҳам қўғирчоқни одамдан ажратиб олиш қийин эди.

— Жуда топишибди-да, қурғурлар!— деди оғзидан саримсоқ ҳиди анқиб турган содда қария, Рамоннинг енгидаги лентани қийиқ бармоқлари билан тортиб.—

Иккаласига ҳам мотам лентасини тақишибди — ажра-тиб кўр-чи...

Шу куни музей хўжайинининг ўзи мистер Губинер ҳам адашиб қўғирчоққа мурожаат қилди.

САККИЗИНЧИ БОБ

ДУШМАН БИЛАН БИРГА

Бу ҳолат қачон бошланганлигини Рамоннинг ўзи ҳам билмаса керак. Ҳар ҳолда, бу ҳолат — эгизакларнинг туғилиши билан алоқадор бўлиши лозим. Ҳа, албатта, шундай. Гап шундаки, тахминан ўша пайтлардан бошлаб Рамон одамларнинг назаридан қола бошлади. Музейга келувчилар қўғирчоқ қайси-ю, одам қайси эканлигини янглишмай топиб, эътибор бермайдиган бўлиб қолдилар. Олдинлари бундай ҳолат Рамонни унча ташвишлантирмасди. Сабабини ахири билиб олишига ишонарди. Буни қара — бирданига ўғил-қиз!.. Қувончининг чеки йўқ — жинни бўлиб қолиши мумкин.. Одамлардан қувончни яшириш, ғамни яширишдан қийин эканлигини Рамон билмайдими. Шундай қилиб, ўзини билдириб қўйди.. «Ҳечқиси йўқ,— ўйлади у,— ўтиб кетади».

Лекин кунлар кетидан кунлар ўтди, одамлар яна эскича лоқайдлик билан Рамоннинг ёнидан ўтавердилар. Энди аҳён-аҳёнда бир киши адашиб, билетини қўғирчоққа узатарди. Бу энди Рамонни ташвишга сола бошлади. У ўзини синаб кўрди — мускулларини жуда бўшаштириб: қимирламай турди. Шундай онларда у ўзини четдан кузатар, бирор ҳаракат қилмаганига амин бўларди. Ҳатто кўзини юммайди, шундай нафас оладики, кўкраги кўтарилмайди. Лекин нимагадир музейга келганларга бу сира ҳам таъсир қилмади.

Рамон: «Балки қўғирчоққа бирор нарса бўлгандир?»— деб ўйлади-да, унинг юзига тикилиб, қараб турди. Илгари ҳеч бундай қилмаган эди.— Иккала кўзи зинага, музей остонасига қаратилганди. «Балки, иссиқ ёки совуқ таъсир қилиб, юз тузилишини ўзгартиргандир?».

Рамон қўғирчоққа тикилди, ундан кўз узолмасди. Боши айлангунча, кўзи қамашгунча тикилди... Бирда-

нига алланечук бўлиб кетаётганини сезди... Эси оғаётгандек туюлди, ўзини босиб олиб, қўғирчоқнинг юзига яна тикилди. Йўқ, шубҳа йўқ. Қўғирчоқ... кулар эди! Ҳа, ҳа кулар эди. Жуда хунук, масхаралаб кулар эди...

Кунни кеч қилиш ниҳоятда қийин бўлди. Кечқурун Рамон уйга келиши билан ойнага қаради. У ўзига синчиклаб, узоқ тикилди, бир нарсани сидириб ташламоқчи бўлгандек юзларини силаб қўярди. Йўқ, у илгаригидек. Ҳар галгидек. Сира ўзгармаган... Рамон энгил тортиб хўрсинди-да, бугун иш вақтида содир бўлган ҳодисани хотинига энди сўзлаб бермоқчи ҳам эдики, кўзи эски фотосуратга тушиб қолди. У кўп йиллардан бери комоднинг устида осифлиқ турар, шунинг учун ҳам ҳеч ким сезмасди. Бу Долореснинг никоҳ кийимидаги сурати эди. Рамон уни девордан олиб узоқ тикилди. Суратдан кўзлари катта, гўзал, нозанин қараб турарди. Гўё у ҳозир шарақлаб кулиб юбориб: «Ҳеч нарсани тушунмайсизлар. Тентаклар!»— деяётгандек эди.

«Ҳа,— ўйлади Рамон,— у шундай қулоғич, ҳазилкаш эди».

Аммо ҳозирги портретдаги сиймо негадир унга бегонадек туюларди...

— Долорес!— чақирди у.

— Боряпман!— У анча хаяллаб келди-да, чарчоқ ҳолда стулнинг қирғоғига ўтирди.

Салқиб қолган юзлари майин, юмшоқ даҳанини ажратиб турибди. Даҳани остидан кўйлагининг бўғмасигача билинар-билинемас ажин босган териси кўзга ташланарди.

Рамон индамасдан хотинига тикилди ва унинг юзларидан бир вақтлардагидек жўшқинлик изларини топиб олишга уринди.

— Нима ишинг бор?— сўради Долорес.— Нега девордан суратимни олдинг? Бер, чангини артиб қўяй...

Рамон ундан кўзини узмай, суратини узатди. Қизиқ, у Долореснинг жуда ўзгариб кетганига, тамом бошқача бўлиб қолганига ҳозиргина эътибор берибди. Нима... қариб қолдими?

«Гап буёқда экан!— ўйлади у.— Мен ҳам ўзгарганман. Мен ҳам қарияпман. Борган сари қариб бораман...»

— Мен жуда ўзгарганманми, а?— сўради хотинидан.

— Бу гапни қайдан топдинг?— чинакамига ҳайрон бўлди Долорес.— Илгаригидексан... Лекин кўйлагингни алмаштиришинг керак экан.

Йўқ, йўқ, қаришнинг олдини олиш лозим! Қандай бўлмасин тўхтатиш керак! У кекса ҳайкалтарошнинг: «Агар ўзингга, ўз юзингга яхши қараб турсанг, узоқ вақтгача ёшдек кўринасан»,— деганини яхши эслайди. Илгари осонлик билан бунинг уддасидан чиқар эди. Энди, эгизаклар туғилган пайтда ҳеч нарсадан тап тортмаслик керак. Ҳеч нарсадан! Ё худо! Агар у ишдан маҳрум бўлса, ҳоли нима кечишини ўйлашнинг ўзи нақадар қўрқинчли! Нақадар даҳшат!..

Шу кундан бошлаб Рамон юзини илгаригидан кўпроқ парвариш қила бошлади: силаб-сийпалар, мураккаб озиклантирувчи мойупа, турли кремлар сурар, иссиқ компресс қиларди. Сочларини бўярди — чаккасида битта-яримта оқ толалар кўриниб қолибди. Музейда кенг соябонли самбрерони кўғирчоқнинг кўзларигача тушириб кийгизди, ўзи ҳам шундай қилди. Шляпанинг кенг қирғоғи оғирлашиб бошини пастга тортар, натижада кеч бўлгунча гардани қаттиқ оғрир эди. Лекин энди одамни кўғирчоқдан ажратиш унча осон эмасди.

Энди Рамон учун мум кўғирчоғи билан яккама-якка олишадиган кунлари бошланди. Энди кўғирчоқ Рамоннинг дўсти эмас, ашаддий душманига айланди. У Рамонни ерга уришга тайёр турган, уни мушкул аҳволга соладиган кучли ва шафқатсиз ғаним эди...

Ҳар куни эрта билан Рамон кўғирчоқларнинг филофини очар экан, шиша кўзларининг масхарали қарашию, мум юзларнинг хушчақчақ кулгисига дуч келар эди.

«Хўш, сен менга ўхшайсанми?— дегандек бўларди кўғирчоқ.— Ойнада ўзингни кўр! Қара, қара!»

Рамон унга бўйсунарди. Бу ишни иродасига зид бўлсаям қиларди. Аллақандай бир куч уни ойнага қарашга мажбур этарди...

Шунда у борган сари қариётган одамнинг ташвишли юзини кўрар эди.

Шунда Рамон ғазаб отига миниб, кўпинча кўғирчоқнинг сим елкаларини сиқар, тишларини ғижирлашиб, шивирлар эди:

«Лаънати кўғирчоқ, ҳозир парчалаб ташлайман, кул-кул қиламан...» Шундай вақтда кўғирчоқ ўзининг

мўрт вужуди, қимирламай туриши, беташвиш ва осо-йишта қиёфаси билан:

«Қилиб кўр-чи! Эртагаёқ ўзингни кўчада кўрасан. Ёки мен туфайли шу ерда ишлаётганингни эсингдан чиқардингми? Қўйиб юбор, аҳмоқ!»— деяётгандек бўларди.

Рамон қўрқиб ўзига келар ва қўғирчоқдан қўлини олар эди. «Бирор жойи синмадимикин, ўзаги букилмадимикин?»— деб ушлаб кўрар эди. Кейин ожизлик ҳисси, изтиробли уят ичра куйини ўтказарди.

Кечалари музейнинг чанг босган омбори, мум эритиладиган қозони тушига кирарди. Гўё мистер Губинер уни қўғирчоқ деб чанга босмоқчи бўлиб судраётгандек бўларди. Қўрқинчдан эсанкираб қолган Рамон на қимирлай олар, на хўжайин янглишдингиз, мен қўғирчоқ эмасман дея оларди. Лекин нима учундир товуши чиқмайди, одатдагидек қотиб қолган тапаси, юзи унга бўйсунмайди! Мапа, ёнгинасида сув биқирляпти! Кишини бўғадиган пага-пага буғ мистер Губинернинг бепарво юзини тўсади. Рамонни қайнаб турган сувга ташлайди! Лекин у куйганини сезмайди, аммо иссиқдан юзлари яна қотиб қолади. Шунда у хўжайинга ўзини билдирмоқчи бўлиб, юзларини буриштиради, кўзларини қисади.

«Ё, худо,— ташвиш билан ўйлайди Рамон,— ҳозир мени чандан тортиб олмаса юзимдаги мум эриб кетади, унинг ўрнида ёғоч ўзакнинг ўзи қолади! Шунда ҳаммаси барбод бўлади, ҳаммаси...»

— Рамон, Рамон, уйғон!— Долорес уни уйғотди.— Қандайдир ёмон туш кўряпсан. Инграйсан, юзларингни буриштирасан! Нима бўлди, Рамон?

— Йўқ, йўқ, ҳеч нарса эмас, ухла!

Айрим вақтларда у тушида қўғирчоқ билан уришади. Қўғирчоқ кучли, жонсиз қўллари билан уни сим ўзагига шундай сиқадикки, Рамон нафас ололмай қолади. У қўғирчоқни итариб ташламоқчи бўлиб зўр бериб интилади, юзларига уради, айни чоғда унинг парча-парча бўлиб кетишидан қўрқувга тушади... Йўқ, бу ҳол давом этмаслиги керак! Нимадир қилиш лозим, бир қарорга келиш зарур!

Оҳ, ўша кезларда Рамон шу азоблардан кўра, шайтонга сиғинишни афзал кўрарди.

Мен Рамон Монтеронинг ҳаёти ва руҳий ҳолатини

мана шундай тасаввур қилдим. Худди шу пайтда, бахтсизлик содир бўлиш арафасида у мисс Паризини билан, яъни Мум музейи кассири билан учрашган. Афтидан суҳбатни кечиктириб бўлмас эди, бўлмаса, найнов италян аёл Рамон билан учрашиш учун шаҳарнинг нариги чеккасига бормас, эрталабгача сабр қилар эди. Лекин у ниманидир билган. Рамонга зудлик билан айтиши керак бўлган нарсани билган. Балки музейга ўғри келишинидир. Балки Рамонни ҳам бу ишга тортмоқчи бўлгандир?

Нима бўлса ҳам, худди эртаси куни Рамон ўлдирилди...

Қизиқ, жуда қизиқ ҳангомалар...

ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

МИЛЛИОНЕРЛАР

Мен телефон трубкасига пуфлаб бақирар эдим. Жин урсин бу автоматларни! Гоҳ сени бошқа киши билан улаб қўяди, гоҳ бошқа бир киши гапингга аралашади...

— Алло, алло! Адресни яна қайтаринг... Марҳамат, аҳмоқлик қилманг! Қим билан гаплашяпман?.. Демак, ҳақиқатан, бу сиз? Кечирасиз мисс Престон. Мен биров ҳазиллашяпти, деб ўйлабман. Демак, мен янглишмасам, Анжелла Паризинининг адреси — ўттиз тўрт, Риверсайд Драйв... Қайтараман — Риверсайд Драйв? Яхши, раҳмат. Лекин билиб қўйинг, миссис Престон, гап жуда муҳим масала тўғрисида кетяпти, мен ҳазиллашмоқчи эмсаман... Алло! Алло!..

Трубкани илиб қўйди. Жаҳли чиққандир. Демак, бу ҳазил эмас: Мум ҳайкаллар музейининг кассири, арзимаган иш ҳақи оладиган мисс Анжела Паризини Нью-Йорк миллионерлари орасида яшайди!

Риверсайд Драйв... Мен Гудзон қирғоқларини, чиройли каллакланган бута ва ям-яшил хиёбонлари яшнаб турган Гудзонни тасаввур қилдим. Лекин қизиғи шундаки, Риверсайдни ўйлаганим заҳоти басавлат полициячи кўз олдимга келади. У машиналар ҳаракатини одоб билан тартибга солиб турибди. Машиналарнинг гилдираклари гудрон қуйилган асфальтга ёпишади, денгиз кўпиги пуффакчалари каби вишиллайди. Миллионерларнинг пастак, тинч-осуда уйлари чет эл

элчихоналарининг бинолари каби сирли бўлиб, қиргоқ бўйлаб саф тортгандек. Бу уйларни Гудзоннинг ифлос сувларидан озода хиёбонлар ажратиб туради. Хиёбонларда ҳатто пиёдалар учун йўлак ҳам ажратилмаган. Тинч-осойишта, орастаю-пирўста. Шунини айтиш керакки, Риверсайдда турувчилар ҳаммадан ҳам тинчлик-осойишталикни қадрлайдилар. Сершовқин Нью-Йоркнинг қоқ ўртасидаги бу гўшада баланд товуш бўлиши хаёлларига келмайди. Бу жойда ҳатто болаларнинг кулгиси-ю, қий-чуви ҳам йўқ. Албатта, мана шу жойда дўсти билан учрашувни ҳеч ким хаёлига келтирмайди.

Эман ёғочидан қилинган салобатли эшик ялтироқ бронза ҳал билан қопланган. Тиржайиб турган шер бошлари кишини зериктиради. Гарчи эшик орқасида қадам товуши ва кишилар суҳбати эшитилаётган бўлса ҳам, анча вақтгача эшикни очишмайди. Ниҳоят швейцар келади. Бу Чили адмиралининг мундиридагидек ялтироқ олтинранг камар таққан, ажойиб кийим кийган негр эди. У улкан қўлларидаги яна ҳам кичрайиб кетгандек патнисни менга иноят қилаётгандек чўзади.

Мен чўнтагимдан визит карточкамни оламан.

— Миссис Паризини уйдами?

Негр секин бошини кўтарди, патнис узатган қўлини орқасига яширди-да, қизиқиб менга қаради.

— Ёндаги эшик.— У йўлакка имлади-да, бутун жусаси билан интилиб, мен томон юрди.— Орқа эшикдан, сэр, марҳамат, орқа эшикдан...

Бунини қаранг-а! Демак, миссис Паризини шу уйнинг чердагидаги хоналардан бирида тураркан-да. Одатда бундай жойда хизматкорлар турарди...

Тик қўйилган тор нарвон — зинадан чердакка чиқдим. Тепа иссиқ ва дим эди, бу — тунука том бўлганлигидан бўлса керак. Узун қоронғи коридорда фақат биттагина эшик бор эди. Қўнғироқ кўринмади. Тақиллатдим.

Эшикни миссис Паризинининг ўзи очди. Гарчи унинг фотосуратинигина газеталарда бир марта кўрган бўлсам ҳам, дарров танидим. Мендан бўйи баландроқ, ориқ, қирғий бурун, қирқ ёшлардаги аёл эшикдан бошини чиқарди. Келган киши хонага киришларини истамаганларида шундай қилишади. Терлаган юзи, боғланган фартуги уйни йиғиштириш ишлари билан банд бўлганидан далолат берар эди.

Менга сира ёқмади бу аёл. Шунинг учун бўлса керак унинг олдида ўзимни ноқулай сезмадим.

— Салом, миссис Паризини,— дедим бетакаллуфлик билан.— Мен Мум ҳайкаллар музейида бўлган қотиллик борасида баъзи нарсаларни аниқлаб олмоқчи эдим. Биласизми, мен...

— Менга маълум бўлган нарсаларнинг ҳаммасини,— деди у сўзимни бўлиб,— кеча шу ишни олиб бораётган семиз полиция инспекторига гапириб берганман.

— Шунақа денг?— Қарриганнинг зийраклигидан ҳайрон бўлдим.— Демак, у сизнинг Рамон Монтеро билан қилган суҳбатингизни билади...

— Қанақа суҳбат?— У бирданига елкасини эгди, кичрайиб қолгандек бўлди.— Нима деяпсиз?..

— Қотилликдан бир кун олдин: унинг уйи олдида, кечқурун... Сизга нима бўлди? Тобингиз қочдимми?

Миссис Паризини ранги оқаргандан оқарди. Боши борган сари эгилиб борарди.

— Анжела, ким экан?— эшик орқасидан жаҳлдор — эркак товуши эшитилди.

Аёл сапчиб тушди ва ялинган товуш билан менга шивирлади:

— Худо ҳаққи, кейин, кейин. Ярим соатдан кейин келинг. У ҳозир кетади...

— Сендан сўраяпман, ким экан! Эшитяпсанми, йўқми?— товуш яна даҳшатлироқ эшитилди.

Оилавий жанжалга сабабчи бўлишимни сезиб, ўзимни танитмаганим учун қичқирдим:

— Мен газета ходимиман...

Аёл нимагадир фитначилардек менга имлади ва эшикни катта очиб, ичкарига бақирди.

— Ҳа, ҳа Чарли, бу киши газетадан, эшитяпсанми, газетадан!— Кейин ранги ўчган ҳолда менга аянчли илжайиб, такаллуф билан ичкарига таклиф қилди, унинг ёнидан ўтиб кетаётганимда шивирлади:— Ялинаман жаноб инспектор, унга индаманг! Бир сўз ҳам! Яқинда у кетади, мен сизга ҳаммасини айтиб бераман...

Ҳм! Борган сари мени полиция инспектори ўрнида қабул этардилар. Мен бунга кўника бошляпман. Лекин сабр қилиш керак. Ахир «у» кетгандан кейин аёл ҳаммасини гапириб бермоқчи бўлди-ку...

Қизиқиш ғолиб келиб, миссис Паризини орқасидан дадил ичкарига кирдим.

У нимжон, тепакал, амиркон ботинка кийган киши эди. Мени индамай таъзим билан кутиб олди-да, қўли билан стулга таклиф қилди. Юзи япалоқ, кўзга ташланмайди. Ҳаммадан олдин кийими эътиборни тортади. Устида ниҳоят яхши дазмолланган смокинг. Кўзни қамаштирар даражадаги оқ крахмалланган ёқа ниҳоятда қиртишланган даҳанини кўтариб туради. Бу одам ўттиз беш, қирқ ёшларда бўлиб, унинг олифталиги турлитуман мебель, тугун, яшиклар билан тўлдирилган хона жиҳозларига сира мос тушмас эди. Утирганимдан кейин у катта, гўё бировникига ўхшаган кўзларини менга савол назари билан тикди. Қора, ялтироқ мўйлови қонсиз лабларини яна ҳам бўрттириб кўрсатар эди. Мен бу одамни қаердадир кўргандек бўлдим.

— Танишинг,— дудуқланиб гап бошлади миссис Паризини.— Бу мистер Ларроти. Чарлз Ларроти...

— Хурсандман,— дедим-да, ўзимни таништирдим.

— Кечирасиз, сиз қайси газетадансиз?— У савол аломати билан бошини эгди.

Мен жавоб бердим. Кейин у: «Сиз билан фотограф ҳам келдими?»— деб сўради. Ҳар гал мен жавоб берганимдан кейин у маъқуллаб бошини қимирлатар ва киприкларини пирпиратарди.

Кўп ўтмай беихтиёр унинг гавда тузилишини диққат билан ўрганаётганимни ўзим сезиб қолдим: у музейнинг тор деразасидан ўта олиши мумкинми? Ҳа, мумкин! Бўйи тахминан беш ярим фут. Бу ҳам мос. Сочларининг ранги... Лекин нима учун у менга таниш? Қаерда кўрганман уни? Унинг уст-боши... Жин урсин, менинг ўрнимда энг уста репортёр нима иш қилса, шуни қилиш керак.

— Кечирасиз, сиз миссис Паризинининг қариндошимисиз?— сўрадим.

— Ҳа... Маълум даражада. Бу мешинг қайлигим!— миссис Паризини ўз фикрини исбот қилмоқчидек, унинг олдига келиб қўлтиғидан олди.

У илтифотсизлик билан қўлини олиб, смокинги енгини қоқиб қўйди.

— Секин,— деди у совуқ товуш билан.— Бор, мистер Мак Алистерга суратингни олиб кел. Балки керак бўлиб қолар. Лекин шляпа кийиб тушганингни эмас... Беъмани гап гапирма. Фақат, саволларига жавоб бер, нима гапираётганингни ўйла.

Мен бу «куёв»нинг «қайлиғи»га менсимамай гапиришдан ҳайрон бўлдим. Паризини ундан қўрқар ва унинг айтганини қулларча бажо қилишга тайёр эди.

— Ҳа, Чарли, ташвишланма, Чарли...

— Афсуски, сэр, сизларнинг суҳбатингизда иштирок қилолмайман! Иш! Лекин сиздан илтимос. Бизлар тўғримизда газетага шунақа ёзингки... Ўзингиз яхши биласиз, сэр, ҳозирги кунда ким машҳур бўлишни истамайди? Машҳурлик бу — шуҳратгина эмас, бизнес ҳам. Албатта, ўринлатиб ёзилса.

— Биласизми,— унинг сўзини бўлдим,— менинг миссиям...

— Чарли,— сўзимни бўлди аёл,— кечга қоляпсан.

У «қайлиғи»га ўқрайиб қаради-да, сал энгашиб, ташиш товуш билан сўради:

— Нима дейсиз, сэр?

Миссис Паризини унинг орқасида ўтиб, менга имлар ва ялингансимон кўзларини ўйнатар эди. Бечора «қайлиғим» олдида менга — полициячига — сирни «ошкор» қилиб қўймасам гўрга эди, деб хавотирда эди шекилли.

— Айтмоқчиманки,— давом этдим,— менинг вазифам айрим вақтларда ёзмоқчи бўлган одамларга фойдам тегишини тақозо қилади.

— Жуда яхши, сэр,— деди яна таъзим билан. Шу пайтда унинг кимлигини билиб олдим: у, албатта, официант! Олдимда оддий, ўргатилган официант турарди. У худди заказ қабул қилаётгандек...

Мен унинг юзларига қарабгина қолмай, беихтиёр унинг бўйини, қоматини, сочларининг рангини синчиклаб ўрганаётганимни сезиб қолдим. У ориқ, бўйи эса ўрта бўй йигитларникидек эди. Агар ўша шунинг ўзи бўлса-чи... Уддалай олармиди? Қўллари катта, қадоқли. Қўлқоплар-чи! Мен Карриганнинг сўзларини эсладим: «Бундай қўлқопларни полисменлар, парадларда солдатлар ва официантлар кийишади. Официантлар? Ё худо, наҳотки ҳозир воқеа қандай содир бўлганини айтиб берса!»

— Чарли...— қўрқиб гапирди «қайлиғи» кўзи билан соатни кўрсатаркан.

— Мени кечирасиз, сэр, жуда шошиляпман.— У назокат билан таъзим қилди, лекин қўлларини қандайдир қатъиятсизлик билан узатди. Эътиборсизлик билан «қайлиғи»нинг чаккасидан ўпди.

Унинг кетидап эшик ёпилиши биланоқ миссис Паризини қўлларини энгагига тираб, ташвиш билан менга ташланди:

— Худо ҳаққи, сэр, Сизга ҳаммасини, ҳаммасини гапириб бераман... Мен ҳали ҳеч кимга айтмаган гапларимни сизга айтиб бераман. Лекин бир нарсани ўтиниб сўрайман: мистер Губинер билмасин. Бўлмаса мен ҳалок бўламан! Мен ҳеч кимга ёмонлик қилмоқчи эмасман, сэр! Ваъда беринг, худо ҳаққи, ваъда беринг! Мистер Губинерга ҳеч нарса айтмайсиз! Ахир сиз ҳам одамсиз, жаноб инспектор, сиз ҳам иш жойингизни қадрлайсиз!

Мен ниҳоятда ҳайратда қолдим. Бунинг устига қўрқиб кетдим: мана ҳозир ҳамма нарса аниқланади. Шу дақиқада мен миссис Паризинининг оғзидан Рамон Монтеро ким, нима учун ўлдирилгани тўғрисида ҳақиқатни эшитаман. Балки... Жин урсин, қотил унинг ўзи, миссис Паризинидир? Ёки унинг «куёви»микин? Шунда нима қилиш керак? Полиция қўлига топшириш керакми? Бу иш қандай амалга оширилиши керак? Умуман бундай иш қандай амалга оширилади? Уни қаранг? Нега мен бу ерга келдим, ўзи?

«Мана энди бу ташвишдан қутул!— дер эди ички бир нидо,— кейинги кунларда деярли мен гапига қулоқ солмаётган товушим.— Бу ердан кет ёки ҳеч бўлмаса аёлни тўхтат. Ўзингни изқувар қилиб кўрсат — оқиба-ти ёмон бўлади!»

Лекин вақт ўтган эди. Миссис Паризини доврираб қолганимни сезмади, жим туришимни эса, сўзларимни диққат билан тинглаяпти деб тушунди, шекилли.

Олдин тутилиб-тутилиб, кейин борган сари бурро-бурро ўз ҳикоясини бошлади:

— Мен... Мен ўлган кишиларни ёмонлаш яхши эмаслигини биламан, лекин худо шоҳид, ҳаммасига ўзи сабабчи. Мен бу одамни сира жиним ёқтирмас эди. У қандайдир ҳиссиз, баджаҳл киши эди. Ўздан бошқа ҳеч кимни севмас эди. Ҳатто ўз болаларини ҳам... Биласизми ўғлини, ўз ўғлини дафн қилиш пайтида бутхонада туришини кўрсангиз, жаноза эмас, никоҳ хутбаси ўқиладигандагидек, ўзим кўрдим. Жўрттага уни кўрган боргандим. Хотинини суяб олиб чиқишди, у бўлса... Оҳ! Бу одамнинг кўкрагида юрак эмас, бир парча тош бор. Шунинг учун мен унинг таъзирини бериб қўймоқ-

чи бўлдим...— Аёлнинг кўзлари қисилиб, қонсиз лабла-ри чимрилди.

— Мен ўша суҳбатни эшитганимдан кейин... менинг ўрнимда ким бўлса ҳам, шундай қилар эди, бунга ишонаверинг! Ахир ҳар ким ўзига-ўзи хўжайин-ку... Нега менга бундай қарайсиз? Ҳамма ҳам хато қилади. Мен бутун умрим бўйи ҳалол, инсофли бўлиб ўсдим. Бутун умрим бўйи!.. Мана қаранг,— у менга орқасини ўгириб, хонани қўли билан кўрсатди.— Мана... мана шуларнинг ҳаммасини Чарли билан ўн етти йил давомида ҳалол меҳнатимиз туфайли жамғаряпмиз. Унашилган кунимиздан бошлаб. Ун етти йил мана шу буюмларнинг ҳар бири учун ҳар ҳафтада пул тўлаймиз. Яна шаҳардан ташқарида боғ олиш учун пул тўплаймиз ҳам. Ун етти йил мана шу чердакда тураман. Квартира ҳақи тўламаслик учун кечалари уйдаги ҳамма зиналарни ювиб чиқаман — бир юз тўртта зина! Бир юз тўртта лаънати мрамар зина. Тўйдан кейин одамлардек осойишта ва кам-кўстсиз яшаш учун ўн етти йилдан бери биз ҳаммасидан воз кечиб келаётирмиз. Мана кўринг, бу холодильникни мен ўн йил илгари олганман, пулини тўлаб бўлдим. Ҳали жуда янги. Биз ундан фойдаланмаймиз — асраяпмиз! Қийим шкафи уч ойдан кейин меники бўлади. Тўшаклар, куя дорига солиб қўйилган гилам ҳам, Чарли яқинда мана бу яшикдаги телевизорнинг охирги пулини тўлайди. У энди бизники! Ошхона гарнитураси ҳам бизники. Тез орада, яна ўн тўққиз ойдан кейин боғ учун охирги пулни тўлаймиз. Мен ҳамма квитанцияларини кўрсатишим мумкин. Истайсизми? Чарли, участканинг пулини тўлаб бўлишимиз билан уни ижарага берамиз ва ижара ҳақини уй қуриш учун тўлаймиз, дейди. Ўзимизнинг уйимиз учун! Шундан кейингина биз турмуш қуриб, бутун умр орзу қилганимиздек яшаймиз. Автомобиль ҳам оламиз. Янгисини. Янги маркасидан. Чарли, қадамни кенг ташлаб, яхши яшаш керак, дейди.

Аёл менга жаҳл билан аллақандай таъқибкор назар ташлаб қўйди.

— Мана энди ҳаммаси сизнинг қўлингизда. Агар сиз шу ишни бошлаб юборсангиз... Анави хушмуомала, кўзойнакли полиция инспектори мен кунига қанча билет сотганим билан кўпроқ қизиқувди. Сиз бўлсангиз... Яхши, мен гапириб бераман. Лекин мистер Губинерга

ҳеч нарса айтмайман, деб сўз беринг. Оҳ, сиз уни билмайсиз! У бу ишим учун сира ҳам кечирмайди! Сира ҳам!

У кўзларимга тик қараб, енгимга ёпишди.

— Сиз унга айтмайсиз, тўғрими? Қасам ичинг...

Мен уялиб минғирладим.

— Йўқ, онангиз номи билан қасам ичинг!

Мен унинг қўрқувдан катта очилган кўзларига қараб, ўзим ҳам кутмаган ҳолда қатъийлик билан дедим:

— Онам хотираси билан қасам ичаманки, сизга зарар келтирадиган бирор гапни ҳеч кимга айтмайман.

Қизиқ, мана шу сўзлардан кейин ўзим ҳам алланечук енгил тортгандек бўлдим. Ийманиш, ўзимга ишонмаслик, бу уйда ғайрирасмий равишда иш олиб бораётганимдан хижолат бўлиш каби ҳиссиётлар бирданига ғойиб бўлди-қолди.

— Бўлмаса эшитинг.— Мисс Паризини бошини кўтарди-да, худди ибодат қилаётгандек гап бошлади.— Ҳа. Мен жинойт қилдим. Худо олдида, Чарли олдида, ўз номусим олдида жинойт қилдим...

Яхши эсимда: мана шу сўзлардан кейин орага шундай жимлик чўкдики, соатнинг чиқиллаши баралла эшитиларди. «Мунча тез,— деб ўйладим,— мунча ям тез юряпти. Бунақаси бўлмайди...»

— Бу ўтган ҳафтада бўлган эди.— Мисс Паризини стул қирғоғига жиддий бир қиёфада ўтирди. Унинг сийрак қошлари эгилган, эътиборсиз кўк кўзлари бир нуқтага қадалган.— Шу куни мен ишни тамом қилдим, тушган пулни мистер Губинерга топшириб, кассахонани йиғиб-териш учун қайтиб келдим. Касса туйнуги, албатта ёпиқ, шунинг учун мени ҳеч ким кўрмасди. Зотан мен яширинишни хаёлимга ҳам келтирганим йўқ. Қаердандир, яқин ўртадан мистер Губинернинг товуши келиб қолди. У қариндоши Паркер билан гаплашар ва музей ишлари тобора ёмонлашиб бораётганидан шикоят қилиб, Рамон қариб қолгани учун эшикдаги қўғирчоқни янгилаш кераклигини айтиб, зудлик билан биттасини олиб ташлаш керакми ёки иккаласиними, ўйлаб кўриш кераклигини таъкидлар, лекин энди уларни бирга қўйиш мумкин эмас, чунки бу нарса бутун музейни қаритиб юборади, холос, дерди.

Шунда Паркер янги қўғирчоқ яшаш учун харажат қилинадиган бўлса, бирор янги найранг ўйлаб топиш

кераклигини айтиб, музей остонасига чўмилаётган нозанин қизнинг мум қўғирчоғи қўйишни таклиф этди. Бу Губинерга жуда ёқиб тушди. У кулиб шундай деди: «Сенинг калланг ишлайди, деб сира ўйламагандим!» Паркер ҳам бундан мамнун эди. «Узоқни қидирмаса ҳам бўлади, хўжайин,— деди у.— Эртагаёқ сиз боп қизни юбораман».— Кейин мен яна Губинернинг «кўзингга қара, бировга айтиб қўйма»,— деган сўзларини эшитдим.

Мисс Паризини энтиқиб ютинди-да, бир силкиниб, бўғиқ товуш билан давом этди:

— А, мен... мен бу гапларни Монтерога айтмоқчи бўлдим. Мен ҳар нарсага лоқайд қарайдиган бу бағри-тош одам янгиликка қандай қарашини кўрмоқчи эдим. Мен унинг уйини билардим. Шу куни мен ишдан вақт-лироқ чиқиб, унинг уйи олдида учрашдим. Уша жойда, кўчада бўлиб ўтган гапнинг ҳаммасини унга айтиб бердим...

У қўлларини чалиштириб, уёқдан-буёққа тебрана бошлади.

— Оҳ, биламан, яхши иш қилмадим, жиноят қилдим, лекин менинг аҳволимга ҳам тушунинг, жаноб инспектор...

— Бор гап шуми?!— дедим ҳайронликдан ўзимни йўқотаёзиб.

— Бор гап шу! Қасам ичаман, шу! Буни ҳеч кимга айтганим йўқ! Тушунаман, хўжайиним мистер Губинерга қарши жиноят қилдим. Мен унга хоинлик қилдим, унинг сирларини ошкор қилдим. У билиб қолган тақдирда ҳеч қандай зарар бўлмаса ҳам мени сира кечирмас... Чарли ҳам мени кечирмас... Ахир ўн етти йил, сэр: ўн етти йил биз ўз бахтимиз учун курашяпмиз. Агар мен ишдан ҳайдалсам, ҳаммаси барбод бўлади! Ҳаммаси! Қийим шкафини ҳам — унга яна уч ой ҳақ тўлаш керак — ошхона гарнитурасини ҳам, диванни ҳам олиб кетишади. Мен ёлғиз шўппайиб қоламан, бир умрга ёлғиз қоламан...

Мисс Паризини ҳўнграб юборди.

— Тинчланинг.— Шу он унга раҳмим келиб кетди.— Губинерга ҳеч нарса айтмайман. Сизга сўз бердим-ку. Яхшиси, Монтеро бу янгиликка қандай қараганини айтиб беринг.

— Уми... У узоқ вақтгача тушунолмаётган турди.—

Қассир ичи қоралик билан кулиб қўйди. Кейин жуда кулгили қилиб лабларини қимирлатди-да, ўз тилида бир нарсалар деди. Лекин мен кўнглимдагидек таъзирини беролмадим. У илгари қандай бўлса, шундайлигича — ҳиссиз, қўғирчоқлигича қолаверди.

— Наҳотки унга раҳмингиз келмаса?

— Мен раҳмдил католикман, жаноб инспектор, бировнинг бахтсизлиги сира мени севинтирмайди. Лекин худонинг ўзи уни қаҳрига олди, шундай эмасми? Демак, у яхши одам эмас экан-да.

Мен истаган ҳамма нарсаларни билдим. Бунинг устига мисс Паризини билан танишиб ҳам олдим.

— Анави қиз-чи, бошқарувчи айтган нозанин мистер Губинерга учрашдими?— дея сўрадим чўзилиб кетган жимликни бузиш мақсадида.

— Билмайман, сэр. Ахир касса туйнугидан менга фақат қўл кўринади. Одамлар менга пул узатишади, мен уларга билет бераман. Энг охири келган аёл тўғрисида эсда қолганларини кўзойнаклик раҳмдил инспекторга гапириб, берганман...— Мени ҳам ўз оғзидан шу гапларни эшитмоқчи, деб ўйлаб давом этди:— Унинг ўнг билагида «илоннусха» тилла билагузуги бор эди. Ёшгина жувоннинг қўли. Тирноқларида тўқ-қизил лак бўёқ қолдиқлари. Менга йигирма беш центликдан иккита танга узатди. Мен унга: «Танаффус бўлиб қолди. Ўн минутдан кейин бекитамиз»,— дедим.— «Ҳечқиси йўқ, бераверинг»,— деди у. Билетни бердим. Бошқа нима ҳам қилардим.

— Балки, хизматкор хотин, балки энагадир,— дедим азбаройи бўғилиб кетганимдан у билан хайрлашмоқчи бўлиб қўзғалар эканман.

— Йўғ-е! Тирноқлари шунақа ялтироқ аёл-а...

Мен хўрсиниб қўйдим.

— Безовта қилганим учун кечирасиз, мисс Паризини. Мен кетаман. Кўнглингиз тўқ бўлсинки, бизнинг суҳбатимиз тўғрисида ҳеч ким ҳеч нарса билмайди.

У фартуғига кафтини ишқаб-ишқаб артгач, қўлини узатди, кейин бирданига кўзини катта очиб менга тикилиб қолди:

— Ё, худо,— у ҳайрон бўлиб гоҳ менга, гоҳ ўз қўлларига қарар эди.— Эсимга тушди! Чин сўзим, эсимга тушди... Уша аёлнинг кафти кир эди. Худди бирор жойда йиқилгандек...

Буни биламан. Бу ҳодиса одамлар йиқиладиган жуда кўп аттракционларнинг бирида бўлиши мумкин. Масалан, «шайтон ғилдираги», айланувчи труба, «мастлар» коридори... Қиз кўнглини ёзгани шу аттракционларда бўлиб, кейин Мум ҳайкаллар музейига келган бўлиши мумкин...

Лекин мисс Паризини калласини қимирлатди:

— Йўқ. Ун минут музейни айланиб чиқиш учун ярим доллар сарфлайдиган аёл камдан кам топилади...

— Тўхтаг!— унинг сўзини бўлдим.

— Мистер Губинер шу пайтда музейдами?

Мисс Паризини қўлини оғзига олди. Кўзлари катта очилди.

— Э! Ҳа.. Ё, биби Марям, бу ўша, ўша! Бошқарувчи мистер Губинернинг олдига юбормоқчи бўлган қизку...

Мен ўтириб қолдим. Қотил, албатта, фақат ўша қиз бўлиши мумкин!

УНИНЧИ БОБ

ХОҲ ИШОНИНГ, ХОҲ ИШОНМАНГ

— Ҳой, жин ургур! Гапларимни эшитяпсанми ё китоб ўқияпсанми?

Дўстим Жо Қэсиди шу он Уэбстер луғатини варақлашдан бир зум тўхтади-да, ҳайрон бўлиб менга қаради:

— Қария, гапларингни эшитиш уёқда турсин, ҳар бир сўзингнинг маъзини чақяпман ҳам ҳайрон бўляпман. Тасаввур қиламан... Қарриган нима деркин?..

— Қарриган ҳақ нарса демайди, чунки мен унга ҳеч нарса айтмайман. Сўз берганман. Сен ҳам ҳеч бир нарса дема. Эшитдингми?

— Яхши, яхши. Сен менга ишонишинг мумкин. Лекин бу бақалоқ содда экан, деб сираям ўйлама. У айтган гаплариданам кўпроқ нарсани билади ҳам вақтин асло бекорга ўтказмайди. Лекин ҳар ҳолда, сен Мак, анчагина ҳайратда қолдирадиган нарсаларни билиб олибсан. Ўйлайманки, қизни аттракционлар паркидан топамиз. У, албатта, ўша ерда ишлаши керак. Ахир кассир бошқарувчининг. «Узоққа бориш керак эмас»,

деган сўзларини эшитган-ку. Бундан ташқари қизча шошилган — демак, унинг вақти оз, балки тушлик овқатга чиққандир... Гап бундай, Мак, қайси аттракционлар музейдан сал олдин тушликка ёпилишини биламиз, шуларнинг ичидан «илоннусха» билагузук таққан қизни қидиришимиз керак. Жуда оддий! Кеттикми?

— Менга қара, Жо. Бу тўғрида Губинердан ёки унинг қариндоши Паркернинг ўзидан сўраб қўя қолмаймизми?

— Жуда сенга ростини айтишади-да! Айниқса, энди калаванинг учини топай деганингда. Наҳотки нуқул чалғитаётганини пайқамасанг...

— Ҳмм! Ҳа.. Гапингда жон бор, Жо.— Мен соатга қарадим.— Қани, паркка кетдик. Аттракционлар ёпилмасдан бориб олайлик.

Кони-Айленд паркиннинг аттракционлари турли вақтда тушликка чиқишади, лекин бизларни Мум ҳайкаллар музейидан бир неча минут олдин ёпадиганлари қизқтирарди.

— Қиз музей ёпилишидан ўн минут олдин билет олган.— Кони-Айлендга кета туриб фикр юритарди Жо.— Лекин у нима учун шундай қилганлигини билмаймиз. Аммо унинг жуда шошилганини фараз қилишимиз мумкин: у Губинер билан суҳбатлашиб олиб, яна ишига қайтиб бориши керак эди. Музей соат учда бекилади, бизнинг қизимиз ишлайдиган аттракцион эса бир неча минут олдин ёпилиши мумкин. Айтайлик, иккию қирқ беш минутда. Шундай қилиб, унинг музейга келиб, Губинер билан гаплашиши ва яна қайтиб ишга бориши учун вақти етарли бўлган.

— Соат нечада қотиллик бўлган?— деб сўрадим.

— Ҳамма гап шундаки, қотиллик айни қиз тушлик овқатга чиққан пайтда юз берган.

Суд экспертизаси жуда аниқ вақтни айтади — соат уч билан уч ярим ўртасида.

— Сен ўйлайсанки?...

— Йўқ, ўйлашни сенга қўйиб бераман! Мен ҳозир Кони-Айленднинг қайси аттракционлари соат икки яримдан учу ўн беш минутгача тушликка чиқишларини билмоқчиман. Кейин ўша жойлардан билагузуклик қизни қидираман.

— Лекин у тушликдан олдин ёки кейин сўраб кетиши мумкин.

— Эҳтимолдан узоқ. Шу куни одам кўп эди. Бу фақат фавқулодда ҳодиса бўлиши мумкин.

Жо ҳайрон қоларли даражада уддабуролик билан парк идорасидан биз бориб кўрадиган аттракционларнинг рўйхатини топди. Бахтимизга улар унчалик кўп эмасди: кўпчилик томошахоналар тушликка жуда эрта чиқар экан ёки тапаффуссиз ишларди.

Бизнинг рўйхатимизда «Дўзахга саёҳат», «Чархпалак», «Лилипутлар шаҳарчаси», «Илонлар маликаси», «Ағдариладиган каравот» ва машҳур ажойиботлар виставкаси «Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг» аттракционлари бор эди.

Жо ҳайрон бўлиб ҳуштак чалиб юборди:

— Қара, «Электр стулида қатл» аттракциони ҳам бор экан. Бу аттракционда Қарриган кузатиб юрган йигит ишлайди! Яхши, энг кейин кирамиз!— У қаламини олиб, айрим сатрларнинг тагига қалин қилиб чиза бошлади.— Энди биринчи галда қайсинисига борамиз, кўрайлик-чи... «Лилипутлар шаҳарчаси»ни ўчириб ташлаймиз. Чунки бу муассаса касаба союзи у жойда бўйбаста расо одамларнинг ишлашига асло йўл қўймайди. «Чархпалак» аттракциониде аёллар ишламайди. Буни яхши биламан. Буни ҳам ўчираемиз. Бизни фақат қиз қизиқтиради! Фақат у! Кел, «Ажойиботлар кўргазмаси»дан бошлаймиз. У жойда кўп одам ишлайди.

Бу пастак ёғоч уй шундоққина паркка кираверишда бўлиб хурсандчилик оролидаги энг катта аттракционлардан бири эди. Баланд симёғочга ўрнатилган улкан ёнар ҳарфларни Кони-Айлендга кирмасдан ҳам узоқдан бемалол ўқиш мумкин эди.

Роберт Риплей

хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг!

Тирик ажойиботлар кўргазмаси.

Кўргазмага кираверишда шовқин ҳаддан ташқари кучли эди. Қуввати зўр радиокарнайлар чорловчининг сўзларини шундай кучайтирардики, унинг нима деяётганини тушуниш қийин эди.

Бўғиқ, хирилдоқ товуш бошга дўл ёғдираётгандек бўларди. Гаплашиш уёқда турсин, ҳатто ўйлаш ҳам мумкин эмас.

Кираверишга тутилган қалин духоба парданинг нариги томонига ўтиб олгач, енгил тортдик. Юзлари бўял-

ган малласоч аёл афтини бужмайтиргандек илжайиб билетларимизни олди. Мен унга диққат билан тикилиб қарадим. Шу эмасмикин?

Лекин Жо юзини буриштириб, билагимдан ушлаб, тортиб кетди.

— У нозанин анча ёш бўлиши керак,— деди у,— йигирма ёшларда, кўп эмас. Қассир аёл шундай деган. Губинер ҳам юзига шунча бўёқ чаплаб ташлаган аёлнинг қўғирчоғини ясаттирмас... Бўйнидаги ажинларини кўрмайпсанми? Бу сатанг камида элликни урган...

Биз цирк майдонини эслатувчи қипиқ сочилган тақасимон майдончада элликка яқин киши орасига тушиб қолдик. Унинг айланасида йигирматача саҳнача бор. Пардаси очилган ҳар бир саҳнача олдига одамлар тўпланарди. Биз Жо билан бир саҳнача ёнига келганимизда «жаҳондаги энг семиз аёл»ни кўрсатишаётган эди. Мой босиб лорсиллаб кетган бечора аёл ўз оғирлигини кўтара олмас эди. Бамисоли қирғоққа чиқариб ташланган денгиз махлуқига ўхшаш бу мисли кўрилмаган улкан аёл каттакон диванда ётганича оғзини очиб ҳанси-рарди. Мой босиб кетган кичкина кўзлари одамларга бепарво боқади. Қомати келишган, юзи кўҳликкина конференсье қувноқ овоз билан: «Истовчилар бўлса, саҳнага чиқиб... «экспонат»ни ушлаб кўришлари мумкин, бунда ҳеч қандай алдов йўқ»,— дея лутфан таклиф қилар эди. Одамлар бараварига чапак чалишди. Парда ёпилди.

— Айтишларича, бу хотин миллион доллардан ошиқ пул тўплабди,— деди кимдир.

— Пул нега керак экан унга?

— Гапингизни қаранг, а! Пул ҳамиша пул-да!..

— Сиз унинг ўрнида бўлишни хоҳлармидингиз?

— Миллионигами? Ёнига жонимни ҳам қўшиб берардим!

Кейинги саҳнанинг пардаси очилди-да, елкасидан қўли кесилган чиройли қиз намоён бўлди. Қиз самимий куларди, бир неча цент эвазига тишлаб олган қалами билан фотокарточкасига дастхат ёзиб берарди. Унга узоқ чапак чалишди...

Кейин яна бир одамни кўрсатишди. У кичкина аква-риумдаги сувни балиқлари билан ичиб юбориб, сигара чекди-да, кейин ичганларининг ҳаммасини яна аква-риумга қайтариб туширди. Навбатдаги саҳнада бошдан-

оёқ — бутун баданига татуировка¹ қилган аёлни кўрсатишди. Биз ўйлаган аёл бу эмасди — татуировкаси тирноқларигача қилинган. Биз хотираси ўткир қизни кўрдик. У Манхэттеннинг барча телефон номерларини ёдлаб олган эди. Яна ҳар бир қўли еттитадан бармоқли кишига дуч келдик, сўнг яна, қанча-қанча, эсимда йўқ, антиқа ажойиб жонзотлар денг! Лекин улар орасида бизга мувофиқ келадиган қиз йўқ эди. Мен «мувофиқ келадиган» дедим, чунки биз қидираётган қиз қомати келишган, чиройли бўлишини, қўлсиз қизга ўхшаган бўлишини билар эдик.

Биз тирик «Ажойиботлар кўргазмаси»да узоқ туриб қолдик. Шунинг учун «Илонлар маликаси» аттракционига югурдик. Бу — пастак тахта девор билан ўралган, ҳатто томи ҳам йўқ, кўримсиз томошахона эди. Аттракционнинг ягона ходими ориқ, пастки лаби дўрдоқ новча негр ҳам кассир, ҳам чорловчи, ҳам конференсье вазифаларини бажарарди. Майдончанинг ўртасига сим тўр ёпиғлиқ катта яшиқ қўйилган. Биз унга қарадик. Жирканч илон, калтакесак, калифорния бақалари ўртасида «Илонлар маликаси» ётар эди. Илон — кекса негр аёли бўлиб, масхарабозлар либосида, бошига олтинранг темир тож кийгизилган эди. Лўқ бўлиб лоқайд қараша, ярим юмуқ кўзи, тиришган пешонаси, қимирламай ётиши, бу аёлнинг асабий касалликка мубтало эканлигини билдирарди. Биз у ердан тезроқ кетишга интилдик — томоша оғир, кишини жиркантирарди. Яшиқ атрофида томошабинлар уймалашишарди. Уларнинг айримлари болалари билан келган...

«Айланма каравот» аттракционни тирга ўхшаш томошахона бўлиб, унинг олдида одам гавжум эди. Нотекис дукиллашни, чорловчининг бир маромдаги товушини гоҳ-гоҳ оламон бўлиб турар эди. Тирсагим билан туртиб-суртиб, тўсиқ олдида борганимда, аттракцион қанақа эканлиги менга ойдинлашди.

Супада оддий темир каравот турар, унда устига ёпиқ тортилган бир одам ётар эди.

— Учта копток — эллик цент! Учта копток — эллик цент! — зериктирарли бир оҳангда бақирарди чорловчи. — Дангаса қизни уйғотинг! Уни ерга ағдаринг! Учта копток — эллик цент! Дангаса қизни уйғотинг!

¹ Татуировка — баданга туш билан игнада қилинган ёзув.

Бу антиқа тир эди. Томошахона тўрида, тўсиқнинг нариёғида кўриниб турган йигирма беш центлик тангадек оқ чамбарак нишон вазифасини ўтар эди. Унга тегизиш осон эмасди, шунинг учун бирор омадли киши мўлжални аниқ олишини кутиб турдим. Шу он бир нарса шикиллади-ю, каравот ағдарилиб тушди. Ич кўйлақда ётган нозанин йиқилди. Мен унинг юзига тикилишдан олдин қўлларига кўзим тушиб қолди. У кафти билан ифлос гиламга тиралди. Унг билагини арзон «илоннусха» билагузук беаб турар эди.

— Жо,— бақирдим, атрофга қараб,— қара!— Мен шартга бурилдим-да, бирданига... Карригани кўриб қолдим.

Тўсиқ ёнида қисилиб турган полиция инспектори узоқни кўролмайдиган кишилар бирор нарсага яхшироқ қарамоқчи бўлганларида қилганларидек кўзойнагининг дастасидан ушлаб, йиқилган қизга тикилиб қолган эди.

Мен тескари қарадим. Мени Карриган сезиб қолмаслигини истардим — бўлмаса мен қутулишим қийин бўлган гап-сўз кўпайиб кетар эди.

Шу пайт Жо менинг олдимга суқилди-да, бутун вужуди билан интилиб саҳнага қаради. Секингина уни туртиб қўйдим-да, оломон орасидан чиқа бошладим.

— Кўряпман, кўряпман...— деди у.

— Унг томондаги тўсиқ охирида Карриган турибди,— шивирладим уни ўзим билан эргаштириб.— Кетдик. Мен у билан бугун учрашмоқчи эмасман. Бунинг устига шу ерда.

Кўп ўтмай биз гавжум йўлкага чиқиб олдик. Ёздагидай тез қош қорая бошлади. Бирин-кетин турли рангдаги ўчиб-ёнадиган, осмонга отиладиган, сузадиган чироқлар кўрина бошлади. Гўё бутун Кони-Айленд тобора тез айланаётган улкан отўйинга ўхшарди. Терлаган, жонсарак, ҳорғин кишилар ҳаллослаб, лолу ҳайрон қолиб, у аттракциондан-бу аттракционга югуришар эди, гўё шусиз кунлари ўтмайдигандек.

Атрофимиз ҳаддан ташқари шовқин бўлгани учун, Жо мени эшитсин деб бақирди:

— Мен сенга айтдим-ку, Карриган аҳмоқ эмас деб. Сен бева Монтеро, кассир хотин билан суҳбатлашиб ўтирган пайтингда, у, албатта, қўлини қовуштириб ўтирмаган-да.

— Лекин бу қизни у қаердан билган экан?— Ҳайрон бўлдим.— Наҳотки мисс Паризини...

— Э, қўйсанг-чи! Бу қизни кассирдан бўлак камидан яна тўрт киши биларди. Қара,— у бармоғини бука бошлади,— Губинернинг ўзи, унинг бошқарувчиси, уларнинг хотинлари...

Лекин мен на Карриган, на Губинер, на бошқарувчи ва на уларнинг хотинлари тўғрисидаги гапларни билишга ҳушим йўқ эди. Мен ҳозиргина кўрган қиз ҳақида ўйладим. Пировардида мен унинг юзини кўриб олдим: ёшгина, гўзал, шунинг билан бирга заҳил, хўрланган эди.

Жо ҳамон тинмас эди.

— Ҳар ҳолда, биз маррага етиб қолдик. Иш ойдинлашиб бормоқда. Бу нозанин билан мексикалик ўртасида иш талаши бўлгандир. Лекин унинг қотилликка алоқаси борлигига сира ишонгим келмаяпти. Мак, унинг юзини кўрдингми?..

— Қотилни нима кутмоқда?— ҳамроҳимнинг сўзини бўлдим.

— Қотилними? Ҳозир уни ўз кўзларинг билан кўрасан. Ҳозир ўшаёққа кетяпмиз.

Ҳар томондан кучли прожекторлар нури билан ёритилган томошахонанинг тахта деворига суянган ориқ киши микрофонни лабига яқинлаштириб нималарнидир гапирар, ҳеч чакаги тинмас эди. Худди шунинг товуши «рус тоғлари»да югураётган поезднинг товушини, бодроқфурушларнинг бақирини, куч ўлчагичга урилаётган улкан ёғоч тўқмоқнинг тўқиллашини босиб кетганига ишониб қийин эди:

АМЕРИКАДА ЯГОНА АТТРАКЦИОН! ЭЛЕКТР СТУЛИДА ҚАТЛ РОСТАКАМ ЭЛЕКТР СТУЛИДА ҚАТЛ ҚИЛИШ БАРЧА ТАФСИЛОТЛАРИ БИЛАН НАМОЙИШ ҚИЛИНАДИ, ФАҚАТ БИР ДОЛЛАР! АСАБИНГИЗ ЧИДАСА, ЭЛЕКТР СТУЛИДА ҚАТЛ ҚИЛИШНИНГ ГУВОҲИ БЎЛАСИЗ! ТОМОША БЕШ МИНУТДАН КЕЙИН БОШЛАНАДИ. БИЛЕТ ОЛИШГА ШОШИЛИНГ, ЛЕДИ ВА ЖЕНТЕЛЬМЕНЛАРИ..

Ўз-ўзидан маълумки, мен илгари ҳам Кони-Айленд томошахоналар паркида бўлганман. Ёшлигимда «Шайтон гилдираги»да маза қилиб учганман, «Сеҳрли шаҳар»нинг қоронғи лабиринтларида адашганман, тирик, «гапирувчи бош»га қараб, оғзимни очиб ҳайрон бўлганман,

«рус тоғи» қияликларидан елдек учганман. Улкан лотерея ғилдирагининг тасир-тусури, тирдаги кишини ўзига тортадиган ютуқлар, «Негрға ур», деган анъанавий аттракциондаги териб қўйилган виски шишалари эсимда. Лекин мен ҳозир кўриб турган аттракцион ўша вақтларда йўқ эди. Адолат маъбудаси ҳайкали қўққайиб турган баланд кулранг бино ҳаммаёқдан кучли прожекторлар билан ёритилган эди. Адолат маъбудаси бир қўлида тарози кўтарган ҳолда иккинчи қўли билан:

«ЭЛЕКТР СТУЛИДА ҚАТЛ.
АТТРАКЦИОН»

деб ёзилган қора вивескани кўрсатиб турарди.

Вивесканинг пастида, қафасга ўхшаган панжарали балконда махсус кийим кийган бир киши хомуш ўтирарди. Балкон тепасидаги кичкина майдончада кумушранг радиокарнайлар орасида суянчиғи баланд тирсак қўйиб ўтирадиган ёндори бор қора курси қўйилган. Қайиш камар, ялтироқ темир контактлар бу курси электр стулининг модели эканлигидан далолат берар эди. Мудҳиш ўлим тахти ёнида полициячининг туриши гўё бу иш давлат аҳамиятига молик деяётгандек бўлар эди. Салобатли, улкан қонун соқчиси остида ғувиллаётгандек оломонга гўё турма ҳовлисидаги маҳбусларнинг сайрини кузатаётгандек виқор билан қараб турар эди.

— Репродукторлар товушидан гаранг бўлиб қолмайдим!— деб бақирдим Жоға мамлакатимдаги Қонун тимсоли бўлган кишига имлаб.

— Бошқа томонга қараяпсан! Хув ана, пастда. Микрофонга гапираётган. Чорловчи...

Дўстимнинг сўзларини дарров фаҳмладим.

— Қотил деб гумон қилинган одам ўша,— деди Жо бақирмай, сўнг менга тушунтирди.— Лой Коллинз, томошахона чорловчиси. Ана, Қарриганининг одамлари ҳам унинг ёнида ўралашиб юришибди. Кўряпсанми? Ана оқ шляпа кийган икки киши... Ие! Уларни мен жуда яхши биламан!

Ёспирай! Демак, бу ўша одам... Энди мен унинг чарчаган, кулранг юзи ва ҳориган ҳайвонники каби кўз қарашларини кўрдим.

— Унинг адашиб кетмаганига ҳайрон қоласан,— бошини қимирлатди Жо.— Ахир иккаласи унга тинчлик бермаяпти-ку!

Қарнайлар бўкириб қўйидаги гапларни тарқатарди:

ЭЛЕКТР СТУЛИДА ҚАТЛИ ЖАҲОНДА ЯГОНА АТТРАКЦИОНИ
БОР-ЙЎҒИ БИР ДОЛЛАР ТҮЛАЙСИЗ. АГАР АСАБИНГИЗ ЧИ-
ДАСА, ҚАТЛНИНГ ШОҲИДИ БЎЛАСИЗ...

Қулоқни қоматга келтирувчи бу овоз тантанавор янграрди.

Четдан қараганда чорловчининг ёнида турган ўша баҳайбат йигитларни унинг дўстлари дейиш мумкин эди. Улар овозларини баланд қўйиб гапиришар, кулишар, унга мурожаат қилишар, ҳатто елкасига қоқиб қўйишарди.

— Энди тушундингми? Ишдан кейин улар яна чорловчининг изига тушишади, биргаликда ошхонага киришади, тамадди қилиб олишига халақит беришади, сен манфур қотилсан: адолат қиличидан қочиб қутулолмайсан, яхшиси ўзинг полицияга бориб айт, бўлмаса суякларингни мажақлаб ташлашлари мумкин, дея миясини қоқиб қўлига беришдан тийилмасдилар.

Ҳа, изга тушиб ошкора таъқиб қилиш нима эканлигини энди билиб олдим... Ҳар ҳолда чорловчи менга ёқмади. Унга қанчалик кўп қарасам, шунчалик ҳафсалам пир бўлар эди. Унинг турқи-таровати соч ва костюмининг ранги Мум ҳайкаллар музейи швейцари қотилининг биз ўйлаган белгиларига мос тушар эди. У ориққина музейнинг истаган деразасидан бемалол сиғиши мумкин. Йигит мексикалик Монтеронинг қотили каби ўрта бўйли эди; у Карриган менга кўрсатган лос рангидаги одми тўқ-ҳаворанг пиджак кийган; шляпасининг остидан қора ялтироқ сочлари кўриниб турар эди...

Наҳотки «Айланма каравот» даги бежирим қиз унинг шериги бўлса? Балки у қотилнинг қурбонидир? Бандитлар хотин ва болаларни ўлим билан қўрқитиб ўз жиноий ишларига тортганликлари тўғрисидаги кўплаб мисоллар калламга келди. Мен чорловчини қотил ва манфур киши қиёфасида тасаввур қила бошладим.

— Юр, қария, бунчалик тикилиб, қарайверма. Агар анавилар мени кўриб қолишса, албатта, Карриганга айтишади. Чол айёр, у албатта, биз бу ерда кимнидир қидириб юрганимизни дарров сезади. Қел, билет олиш учун навбатга турамыз.

Энди биз Лой Коллинзнинг юзини кўрмасдик, лекин

унинг товуши ҳамон шундай ёнгинамизда электр стулида қатл қилишнинг «барча тафсилотлари»ни томоша қилишга чақириб жаранглар эди.

— Қизиқ...— хаёлчан калласини қимирлатди Жо.— Полиция кетига тушган киши ўз бошига тушадиган мислсиз ваҳимали жазони кўришга чақиради-я.

— Ҳайрон қоласан, киши. Лекин унчалик қизиқ бўлмаса керак,— дедим мен.— «Жиноят ва жазо» кинофильмини эслайсанми? Айрим кишилар учун жазонинг жозибали кучи ҳатто эришилган жиноят мақсадидан ҳам муҳимроқдир. Айтишларига қараганда, кўпинча жиноят жозибаси ҳиссиётга ҳаддан ортиқ берилиш натижасида содир бўларкан.

— Бўлмаган гап!— Жонинг юзлари ғазабдан қизариб кетди, мен унинг қизишганини сира ҳам кўрмаган эдим.— Буларнинг ҳаммаси жиноятни кишининг табиий мойиллиги билан оқлашга ҳаракат қилишдир — бу жирканч хаёл! Киши ўзи яшаётган муҳит ва ҳолатга мослашади. Ҳали биз кўрган аттракционларни эсла. Буларни сен пул ишлаш йўли деб ўйлайсанми? Бундай эмас! Булар ҳаммадан олдин ўз яқинларига лоқайдлик ҳиссини тарбиялаш, кишиларда энг тубан инстиктларни кўзгашир!

Жонинг мулойим юзини таниб бўлмасди: қошлари чимирилган, бурун катаклари керилган эди. Албатта у ҳақ, мен у билан баҳслашмоқчи эмасдим.

Бу гапларни ҳазилга айлантирмоқчи бўлиб, секин шивирладим.

— Ҳо, ошна! Сен коммунистга ўхшайсан-а...

— Мен-ми!— у кулиб юборди.— Фақат ишонтириб айтаманки, агар мени Америкага қарши фаолиятни тафтиш этувчи комиссия чақириб қолса, инжилни қўлимга бериб, Қўшма Штатлар Коммунистик партиясининг аъзолигига киришни бирипчи бўлиб сен таклиф қилганингни қасам ичиб тасдиқлардим!

«Ростдан ҳам, бирор киши ўз халқига қизиқиш билан қараса, виждонан иш қилса ва ўз виждонига қулоқ солса, нимагадир уни ҳам коммунистмисан,— дейишадди», деб ўйладим.

Афсуски, суҳбатни яна давом эттиролмадим. Навбатимиз келди, биз ичкарига кирдик.

«Зал» худди «Тирик ҳангомалар» кўргазмаси залига ўхшар эди: скамейка ва стул қўйилмаган, полга қипиқ

сепилган эди. Одамлар анчагина катта саҳнага тортилган парда олдида ўралашарди. Томошабинлар — улар юзтача — бу одатдан ташқари ҳодисани яхшироқ кўриш учун бир жойдан иккинчи жойга юришар эди. Гоҳ у жойдан, гоҳ бу жойдан қаттиқ товуш эшитилар, асабий кулги ва чапак қулоққа чалинади. Болалар биринчи қаторларга ўтиб олиш учун оёқ остида ўралашарди. Аста-секин ҳамма жим бўлиб қолди-да, бир зум тинчлик чўкди. Кейин кимдир қаттиқ ҳуштак чалди. Чапак товуши эшитилди. Бу ҳолат чироқ ўчгунгача давом этди. Ниҳоят саҳнанинг бир томонидаги парда силтаниб, очилди.

Декорация турма камерасига ўхшайди. Йўл-йўл кийим кийган маҳбус панжарага ёпишиб жим турарди. Қуюқ сурилган грим унинг юзларини ғамгин ва умидсиз қилиб кўрсатаётир. Мана саҳнанинг ичкарасидан иккита барваста полициячи ва руҳоний пайдо бўлди. Полициячилардан бири узоқ вақт калитни шиқирлатиб камера эшигини очади. Маҳбус ўзини ташлаб, деворга қисилди. Руҳоний бут кўтарган қўлини унга чўзади. Шу пайт полициячилар ўлимга ҳукм қилинган маҳбусни ушлаб олиб чиқишди. Руҳоний дуо ўқиб улар ордидан одимлади...

Албатта, бу одамлар ҳунарманд артистлар эмас. Улар фақат бошқалар ўргатган барча ҳаракат ва ҳолатларни жон-дил билан такрорловчилар, холос. Лекин парда ёпилиши билан барча бараварига чапак чалди.

Энди саҳнанинг иккинчи томонидаги парда очилди. Ёнга, ёғоч пьедесталга қора кресло қўйилган. Унинг баланд суянчигига ялтироқ металл қалпоқ ўрнатилган: ёндор ва олдинги оёқларига мис манжет ва қайишлар тортилган. Креслонинг орқасида бир қанча электр асбоблари — катта циферблат, реостат, рубильниклар ўрнатилган мармар тахта қоқилган. Мармар тахтадан креслога электр симлари тортилган. Полициячилардан бири чиқиб асбобларни кўздан кечиради. У реостатнинг дастасини айлантиради. Электр асбоб циферблатининг мили секин оғади. Бир вақтнинг ўзида қизил лампа ёрироқ ёнади. Полициячи томошабинларга қараб:

— Беш минг вольт, — дейди ва кетади.

Залда жимлик. Ҳамма сеҳрлангандек циферблатнинг ликиллаб турган стрелкасига тикилган. Томошабинлар асаби таранг.

Саҳна ичкарасидан кишилар чиқиб кела бошлайди. Улимга ҳукм қилинган киши стулни кўриб полициячилар қўлида талпинади. Руҳоний дуо ўқийди. Маҳбусни зўрлик билан электр стулига ўтқизишади, бошига металл қалпоқ кийгизишади, қўл-оёқларига қайиш боғлашади. У юлқинади, кейин ҳушидан кетгандек бўшашиб ўтиради. Руҳоний борган сари товушини кўтариб дуо ўқийди. Полициячилардан бири қалин резина қўлқоп кияди ва рубильникни тутлади. Иккинчи полициячи бақиради:

— Диққат... Ток!

Қаттиқ қирсиллаш эшитилади. Электр стулининг металл қисмларидан учқун сачрайди. Саҳнадаги чироқ бир зум хиралашади, ўлимга маҳкум киши тиришади.

Парда ёпилади, залда чироқ ёнади. Томоша тамом!

Томошабинлар ўз ҳаяжонларини яшириш учун бақариб гаплашиб, ҳазиллашиб тарқалишади.

ЎН БИРИНЧИ БОБ

И Қ Р О Р

Мен қисса ёзишга киришиб кетиб, вақтнинг қанчалик тез ўтганлигини ҳам сезмай қолдим. Ўтган ўн кун ичида бирор янгилик бўлгани йўқ. Полиция бугун бўлмаса эртага Лой Коллинзнинг ўзи Рамон Монтерони ўлдирганига иқрор бўлишига қаттиқ ишонган ҳолда, унинг орқасидан қолмас эди.

Бир кун жуда кўп ишлаб кеч ётдим. Бошим қаттиқ оғриб, алоқ-чалоқ тушлар кўриб чиқдим. Гоҳ мисс Паризининг ғазабли, бужмайган юзини кўриб чўчиб уйғонар, гоҳ қўрқинчли илонлар мени «Илонлар маликаси» аттракционига судрар, гоҳ эриган мум ичида ётган Рамон Монтеронинг жасадига кўзим тушар эди... Бу тушлар ора шиддат билан чалинган қўнғироқ товуши жонжонимдан ўтиб кетди. Қаердандир қоронғиликда «Электр стули» аттракциони чорловчисининг узун бўйи пайдо бўлди. У масхара қилгандек илжайиб микрофон ўрнига ушлаб турган қўнғироғини чалар эди. Кейин кўз олдимда электр стули пайдо бўлди, унда мисси Паризинининг қайлиғи ўтирар эди. Стулнинг металл қисмларидан учқун сачрар, қаттиқроқ чирсиллаш эшитиларди... Йўқ, бу қўнғироқ!

Мен бу лаънати қўнғироқлардан яширинмоқчи бўлиб, силтаниб ағдарилдим-да, уйғониб кетдим.

Қимдир тинмай қўнғироқ чалар, ҳатто эшикни тақиллатар эди.

Тунги чироқ тугмачасини топгунимча бир дунё вақт ўтгандек бўлди. Соат мили бешни кўрсатиб турарди. Дераза туйнугидан булутли ҳаво кўзга ташланарди. Уйқули кўз билан мебелларга туртиниб, шиппагимни йўқотиб, эшик олдига келдим.

— Хелло Мак! Оч! Бу мен, Жо,— деган товуш эшитилди, шу заҳоти эшик орқасидан.

У ёмғирда ялтираб турган қора плашини ечмаёқ уйга югуриб кирди-да, одатича салом-аликсиз гап бошлади.

— Биласанми, Лой Коллинз иқрор бўлди. Иш тугади деб айтиш мумкин. Мен ҳозир роса қирқ минут у билан гаплашдим. Менга ҳаммасини айтиб берди.

— Ёмғир ёғаяптими...— дедим қаттиқ эснаб.— Қим тўғрисида гапиряпсан?

— Лой Коллинз тўғрисида... «Электр стули» аттракционининг чорловчиси тўғрисида!.. Биз кўрган йигит тўғрисида. Гап бундай, ўша йигит бугун кечаси Даун Туандаги бешинчи полиция участкасига келиб: «Мени қамоққа олинг. Кони-Айленд Мум ҳайкаллар музейидаги мексикалик Монтерони мен ўлдирдим. Иқрор бўлман...»— деса бўладими. Бешинчи участканинг бошлиғи — менинг ошнам. Шу заҳоти у менга телефон қилди. «Сухбатлашиш учун бир соат вақт бераман. Лекин шарт шу — менинг фамилиям йирик ҳарфлар билан босилиб чиқиши керак. Келишдикми?»— дейди. Мен унга ваъда бердим. Билиб қўй! Ҳа... Мана шу Коллинз билан суҳбатимни қўявер! Бир соатча гаплашган эдим, Қарриган келиб қолди. Албатта, мен қуён бўлиб қолдим... Қофени қаерга қўйгансан?

Жо гапирар экан, ошхонага ўтиб қолдик. У менинг бўйдоқлик ҳаётим билан қанчалик ошно бўлса, шинамгина кулбамни ҳам шунчалик яхши биларди.

— Хўш, ғалаба билан табриклайман!— Мен иложи борида осойишталик билан гапиришга уринардим.— Иш тамом бўлди. Демак, мана шу лаънати ишда ҳеч қанақа сир йўқ ва сира ҳам бўлган эмас! Полиция бунинг ҳаммасини аввалдан ҳам билар экан. Монтеро, Губинер, мисс Паризини, «Айланма каравот»даги ноза-

ниннинг ҳаёти — буларнинг ҳаммаси шунчаки, ҳеч кимга керак бўлмаган лирикадан бошқа нарса эмас! Худога шукр! Ўзим ҳам уларни суд залида кўришни истамас эдим...

— Сабр қил, Мак. Сабр! Мен ҳозир ҳаммасини айтиб бераман! Фақат сен буларнинг ҳаммасини жуда жўн бир иш деб ўйлама. Айтмоқчи, биласанми, «Айланма каравот» даги қиз Коллинзнинг туғишган синглиси экан! Лекин у бу ишга сира ҳам аралашмаган. Лекин унинг нақадар ажойиб қиз эканлигини сен билмайсан ҳали!.. Бор, бор халатингни кийиб, қоғоз олиб кел. Нонушта тайёрлаб туриб, гапириб бераман, сен ёзиб оласан. Тез-тез қимирла, бўлмаса баъзи нарсаларни эсимдан чиқиб қолиши мумкин.

Жо ҳар галгидек бир темадан-иккинчи темага ўтиб пойма-пой гапирар, гапираётган вақтида бир жойда жим турмай холодильникка қарар, нонушта тайёрлар эди. Тайёрлаган нонуштаси жуда мазали бўлган эди.

Мен унинг ҳикоясини қайта гапириб беролмайман. Бу мумкин эмас. Лекин шунга айтишим керакки, мен ўша куни Жонинг журналистлик фазилатларидан газета манфаати талаб қилган жойда ер остидан чиққандек пайдо бўлиб қолишим керак экан. Бунинг устига у жуда сезгир одам бўлиб, воқеа ва одамлардаги энг асосий нарсани зукколик билан пайқаб ола биларди. Яна бир нарса — мен Жонинг ҳақиқий инсон эканлигига ишонч ҳосил қилдим.

Хуллас, шу булутли якшанба куни эрта билан кўп нарсани билиб олдим.

...Лой Коллинз сира ҳам Лой Коллинз эмасди. Унинг ҳақиқий исми Леон Колинский бўлиб, у Қўшма Штатларга доимий яшаш ва бойиш учун Польшадан бундан ўн бир йил олдин келиб қолган экан.

Леон Колинский ўн беш ёшлигидаёқ муз ташувчи бўлиб, Америкада хат ташувчи, лифтчи ёки Форд заводининг ишчиси бўлиб хизмат қилса, қанча пул ишлашгани яхши билар эди. У кийим ёки ноннинг нарх-навоси билан таниш. Шунингдек Нью-Йоркда пансионлик кичкина хона қанча туришини ҳам яхши фаҳмларди. Олтин қимматини пулга, пулнинг қимматини олтинга чақа оларди. Энг асосийси Леон Америкада хор-зор бўлмаслигини яхши англади. У ерда ҳатто ишсизлар бир кунда Леон юртида оғир муз ташиб бир ҳафтада топган пули-

дан ҳам кўпроқ пулни ишлаб қўярдилар. Ҳеч бўлмаганда, аввал Аризона ёки Техас фермасида ишлаб туриши мумкин. Айтишларича, у ерда оқ танли одамлар оз — кўплари ёввойи кишилар — ҳиндилар билан негрлар яшайди. Уларга ишониш мумкинми? Ўша жойда, адирларда тирик қўй унинг терисидан арзон тураркан. Демак, бир қўйнинг терисини шилсангиз гўшт текин бўлади-ю, яна чўнтагингизга пул ҳам тушади. Ажаб! Агар Леон Польшада бир килограмм гўшт олмоқчи бўлса, уч кун ишлаши керак! Нимасини айтасиз, пан докторнинг айтишича, Америкада касалхонанинг оддий ҳамшираси тажрибали врачдан ҳам кўп иш ҳақи олади.

Леон, агар онаси бўлмаса, аллақачон Америкага кетиб қолган бўларди. Отаси йўқ, сингиси ҳисобга кирмайди — у ўн уч ёшга тўлганда руҳоний — Ксендз монастиргга ўрнатиб қўйишига ваъда берган. Лекин онаси... Леон эсини танигандан бери у бетоб. Жонига ҳам тегиб кетди. Леон унга ёмон қарамайди. Аммо ҳар хил дорилар, соғлиқ тўғрисидаги гаплар Леоннинг жонига теккан. Ҳаммаси бекорчи, фойдасиз... Қўшнилари саволидан жинни бўлиб қолиш мумкин! Ҳар куни бир хил савол: «Онангнинг аҳволи қалай?», «Нима овқат ейди?», «Нима дори беряпсизлар?», «Докторлар нима дейди?»... Ўзлари жавобни эшитмайдилар-у, шунчаки кўнгил учун сўрардилар.

Онаси ўлганда Леон йиғламади, ҳатто хафа ҳам бўлмади. Мурда тобутда ясаниб ётар, тирик вақтдагидан ҳам гўзалроқ кўринарди. Юзларидаги юмшоқ, сал уялинқирагандек жилмайиши ўзига ярашиб турар эди. Энди Леон биров унга онангга ўхшайсан, деса, ўзини ноқулай сизмас эди.

Дафн куни хонада одам кўп бўлди. Қўшни аёллар баланд товушда ўзаро гаплашишар, марҳумага ўз яқинликларини кўрсатмоқчи бўлардилар, меҳр билан кўйлагининг букланган жойи ёки бошига қўйилган гулни тўғрилаб қўярдилар.

Марҳума учун дилдан кўзёши тўккан ягона киши унинг қизалоғи Қазимира бўлди. У ҳаминиша бўлганидек секин ва одамлардан четда йиғлар, шу сабабли уни ҳеч ким пайқамас эди.

Леон эса ўзини осойишта ҳис қиларди, Америка масаласи... Тез орада у Американи кўради!

Улар қабристондан қайтиб келишарди. Қичкина

Казимира акасининг қўлини ушлаб олган. Ҳаётларида биринчи марта ака-сингил бирга юришарди.

Леон чўнтагидан дастрўмолини олиш учун қўлини бўшатмоқчи бўлганда, қиз акасининг қўлига яна ҳам қаттиқроқ ёпишиб олди. Шунда Леон энди синглисини сира ёлғиз қолдирмаслик лозимлигини тушуинди.

Америкага бориш унчалик қийинмас. Иккинчи жаҳон урушидан аввалги олашовур пайтларда Данциг порти қаҳвахоналарида ялтироқ катак-катак пиджак кийган олифталарни кўплаб учратиш мумкин эди. Улар ичиб яримлатган пиво бокалларини ёнларига қўйиб олиб зеркиб ўтиришарди.

— Пан ташвиш тортмаса ҳам бўлади. Мен панни биринчи класс грек лайнерига кочегар қилиб тайинлайман. Яна бир-икки ҳафта сузгач Нью-Йоркка бориб етасиз. Овқат ва ўзаро муомала — аъло! Оҳ, грекларнинг маданияти — қадимий маданият! Пан ўз моюнасини капитан фойдасига ўтказиш тўғрисидаги қоғозга қўл қўяди, менга эса бир неча злотих ширинкома тегади. Синглингиз масаласи сал оғирроқ. У ҳали гўдак, ишлатолмайсиз. Лекин бунинг ҳам ҳисобини қиламиз. У капитаннинг қизи бўлади...

«Грек лайнери» трюмларига юк тикилиб кетган, ҳамма хоналарини тери иси босган, эски ифлос пароход бўлиб чиқди. Капитан пакана қизил юзли инглиз бўлиб, катта механик ва механик ёрдамчиси эса немис эди. Командада греклардан ташқари ҳамма миллатдан бор эди.

Сафар жуда оғир кечиб — қирқ беш суткача давом этди! Эски машина тез-тез ишдан чиқар, тўхтаб қолган кема бир неча кунлар океанда қолиб кетарди. «Муомала ва овқат»га келсак, яхшиси бу тўғрида гапирмаса ҳам бўлади... Ошпазга ёрдам бериб юрган кичкина Казимира бу қийинчиликларни акасига қараганда осонроқ енгарди.

Мана, ниҳоят Нью-Йорк! Мана ўша эртақларда мадҳ этилгандек озодликка интиқ осмонўпар бинолар ва портда лангар ташлаган улкан океан кемалари. Бу откриткада тасвирланган расм эмас, кино ёки туш ҳам эмас... Осмонда булутлар сузади, оч балиқчи қушлар қичқириб, қанот қоқишади. Ҳавони тутун ва темирнинг аччиқ ҳиди тутиб, кетган. Бу шаҳарнинг ҳиди! Нью-Йоркнинг ҳиди! Бу Америка!

Кўп ўтмай Леон мана шу Америка билан яқиндан танишиш шарафига муяссар бўлди. Учинчи кун Леон истиқомат қилаётган портдаги «Варшава» меҳмонхонасига бир киши ташриф буюрди. Бу — кўзлари хопасидан чиқай деб турган хунук бир одам бўлиб, соф поляк тилида гапирди:

— Синглингми?— сўради у жим бўлиб қолган Казимирага бамайлихотир қараб.— Оти нима? Ёши нечада?

Кейин саволларни ёғдириб юборди. Бу одам эътиборсизлик билан савол берар, гўё олдиндан жавобини билгандек қайта сўрамасди.

— ...Онанингиз ва отанингизнинг фамилияси... Дини? Қачон, қаерда ва нима учун чегарадан ўтдингиз? Қўшма Штатларга нима мақсадда келдингиз? Шундай! Пул — маблағингиз старлими? Бу мамлакатдан қачон чиқиб кетмоқчисиз?

Раиғлари ўчган ва қўрқиб қолган Леон тутилиб-тутилиб жавоб берар ва ҳамюртини раҳмдил бўлишга ундарди. Лекин у хирапашшага йўлиққандек ўзини ундан четга олар эди.

У қандай шиддат билан гап бошлаган бўлса, саволларини шундай тез тўхтатиб, ўрнидан турди. Леонга ручкасини узатиб, унинг олдида қоғоз суриб қўйди. Эсофни босиб, тез-тез гапирди:

— Пан Колинский, сиз Америка Қўшма Штатларининг муҳожирлик қонунларини буздингиз. Сиз қамоққа олиниб, маъмурий тартибда ватанингизга жўнатиб юбориласиз. Бу ерга қўл қўйинг... Хайр!

«Қамоқ... Маъмурий тартибда ватанга қайтиш...— бу қўрқинчли сўз ҳали ҳам қулоғи тагида жаранглаб турар эди. Леоннинг фикрлари чувалашиб кетди...— Қочиб керак... Лекин Казимира-чи? Балки ҳозир пастда полициячи ҳали ҳам пойлаб тургандир».

Зинадан оғир қадам товушлари эшитилди. Эшик очилди. Меҳмонхона хожаси, пани Буртянская ҳеч қачон бу ерда турувчиларнинг эшигини тақиллатишни лозим топмас эди. Бу — меҳмонхона соҳибаси, яқинда эри бўлиб, бева қолган америкалик семиз аёл, қирқ йил олдин бу жойга келиб қолган полякка тегиб, «Варшава» меҳмонхонасини биргаликда бошқарар эди. Аёл қирқ йилдан бери ҳам тушуниб бўлмайдиган инглиз ва поляк тилларини аралаштириб гапирарди — у бошқача қилиб гапира олмас эди. Лекин меҳмонхонада турувчи-

лар америкаликларга қараганда унинг гапларига яхши тушунардилар.

— Гап тамом,— деди ҳеч кимга мурожаат қилмай ва Қазимирага синовчан назар ташлади.— Синглингиз неча ёшда, пан Колинский?

— Ун учда... Бошимизга ташвиш тушиб қолди, пани Буртянская...

— Ҳаммамизнинг ҳам ташвишимиз бор,— деди у ва Қазимирга имлади.— Етимчами?

— Ҳа.

— Бу яхши. Демак, эрка эмас. Айт-чи, қизча, пол ювишни биласанми?

— Ҳа, пани.

— Айтдим-ку,— деди у Леонга мурожаат қилиб,— энг муҳими биз учун етимчалиги. Мен ўзим ҳам етим ўсганман. Ҳеч қачон ишдан бўйин товламаганман...

Пани Буртянская Қазимирани хизматга олиши аниқ эди.

— Биласизми, пани Буртянская...— деди ниҳоят Леон.— Ҳозиргина полициячи келиб кетди.

— Мен? Биламан? Гапини қаранг? Бу сизга ёқади-ми? Албатта биламан! Мен ўзим чақирганман.

— Сиз!?

— Ҳа. мен. Нимасидан қўрқасиз? Қўйинг! Сиз, албатта, нималарни хаёл қилаётирсиз... Сизни яна Польшага жўнатиш осон деб, ўйлайсизми? Сизнинг у ерда кимга ҳам керагингиз бор! Турма дейсизми? Турма нима бўлибди? Бир йил, икки йил ўтирарсиз. Кейин полиция сизни нима қилади, яна бошига уради? Йўқ, пан Колинский, сиз энди яширин яшаётганлигингиз аниқланиб қора рўйхатга тушдингиз. Ишонинг, энди сизни ҳеч ким сезмайди. Сиз энди йўқсиз. Ҳа, ҳа! Сиз гўё ҳавосиз. Сиз энди ҳаёт эмассиз. Менга раҳмат айтинг! Лекин сиёсатга бурнингизни тикманг, касаба союзга ўтманг, иш ташламанг. Сизга очиқчасига айтяпман. Бунни кечиришмайди. Мени тушундингизми?... Яхши. Хўш, синглингиз неча ёшда? Ун бешдами?

— Ун учда.

— Ҳечқиси йўқ. Кўриниши ўн беш ёшга ўхшайди.

Ўйлашга ҳам номус қиласан. Леон бир йилча Қазимиранинг Буртянская меҳмонхонасида ишлаб топган пули билан кун кўрди. Қатта корхоналарга фақат касаба союз аъзоларини қабул қилишарди, икки-уч ишчи-

си бўлган корхоналардаги «яширин яшовчилар» ичида Леонга қараганда тажрибалироқ рақиблар топилди турарди. Энди у Леон эмасди. Инглизчада сал-пал гаплашадиган бўлиши биланоқ ўзини Лой Коллинз деб атай бошлади. Мана шунда, ҳар ҳолда, унинг эмигрант эканлигини, бунинг устига поляк эканлигини таниш қийин бўларди.

Кейин у Кони-Айлендда ишлай бошлади. Вақтинча, албатта. Доимий иш топиш бахтига муяссар бўлгунча,

Шундай қилиб, ўн бир йил ўтиб кетди.

Шу вақт ичида кичкина Қазимира кўҳлик қизга айланди, пани Буртянская кейинги йилларда унга меҳр қўйиб «Варшава» меҳмонхонасининг барча ташвишларини унга юклади. Ҳамма иш жойида эди-ку, лекин бир куни эрта билан пани Буртянская эшигини тақиллатишганда ҳеч ким очмади...

Кўмиш маросими америкачасига ўтди. Кўмиш маросимини ўтказувчи фирма барча ташвишларни ўз устига олди: арзон лекин безатилган тобут олиб келди, қариндошларига хабар берди, марҳумани махсус жиҳозланган мурда қўйиладиган залга олиб борди, тувакларга ўтқазилган гулларини ижарага берди, поляк бутхонасидан ксендзни таклиф қилди ва жанозадан кейин қабристонга таклиф қилинган барча қариндошларини ичига қора мато сирилган кенг лимузинларда олиб борди.

Буртянскаянинг «Варшава» меҳмонасини меросга олган қариндоши ҳам ишчанлик кўрсатди. Дафн маросимидан кейин у Қазимирага ҳеч нарса қолдирмаганлигини маълум қилиш учун уни васиятнома билан таништириб, ўз вазифасини бажараверишини таклиф қилди. Лекин, афсуски, «Варшава» меҳмонхонасининг янги хўжайини учун Қазимира жуда мафтункор ва ниҳоятда беҳуқуқ эди...

— Польшага қайтиб кетамиз!— илтимос қиларди акасидан.— У жойда ҳозир бошқача. Уёқдан келган хатни ўзим ўқидим. У жойда истаганингизча иш топилади.

Лекин Лой Коллинз ғамгин эди...

— Йўқ, сингилчам, биз учун энди ҳамма жой бирдай. Биз Америкада қанчалик нокерак бўлсак, Польшада ҳам шундай нокеракмиз. Янги Польшада ҳам шундай бўлади! Бунинг устига ҳеч қаёққа кета олмаймиз — ҳеч ким бизга паспорт бермайди. Биз киммиз? Еру

дунёда яширин яшаётган кишилармиз! Эсингда борми, пани Буртянскаянинг: «Сиз энди йўқсиз. Сиз ҳеч нарса, ҳавонинг ўзисиз...»— дегани.

Улар Нью-Йоркнинг марказий парки бўйлаб бетон ётқизилган йўлкада сайр қилишарди. Бу ерда бурунга гудрон ва автомобиллар иси келиб турар, манзарали буталар, дарахтлар эса тош ва асфальт билан қатъий чегараланган парча-парча ерда ўсар эди. Қазимира тўхтаб, акасининг қўлини олди.

— Леон,— деди у,— мен бундай, яшай олмайман. Истамайман...

Лой Коллинз ерга қаради. Синглисининг қўлчалари жажжи ва ожиз эди. Ўзи эса бир вақтлар онасини дафн қилиб, қабристондан келаётгандагидек маъюс ҳамда ожиз кўринарди.

— Қўй, қўй, синглим, хафа бўлма! Биз кетамиз, кўрасан. Кетишимиз керак!..

Лой Коллинз ҳар қандай заиф ва ожиз кишилар каби ноумидликдан умидворликка тез ўтар эди.— Бир бошдан бошлаймиз: америка гражданилигига ўтамиз, кейин Вишневскийлар қилганидек, Польша Халқ Республикаси элчихонасига мурожаат қиламиз... Эсингда борми, сенга айтиб берган эдим, а? Ҳа, ўшалар-да, цирклари билан шу ерда қолганлар бор эди-ку.— У борган сари руҳланиб гапирарди.— Қара, менга эсдаликка қолдирган нарсаларини...

У эски ҳамёнини ковлаб, икки томонига қалли ҳарфлар билан ёзилган откриткани олди.

— Ма, ўқи!— деди унга акаси. Гапининг оҳангига кўра шу қалин қоғоздан қилинган бежирим квадратча улар истиқболи, бахтига гаров эди.

Сўзлар полякча ёзилган эди. Қазимира ўқиди:

БОЛЕСЛАВ МИХАЛЕК.

АДВОКАТ.

Америка Қўшма Штатлари Адлия министрлиги ҳорижий ишлар департаменти вице-директори.

Гражданиликни расмийлаштиради. Чет элликларнинг мамлакатга келиши, кетиши учун қоғозлар — визалар беради, АҚШда яшаётган ҳар қандай миллатга мансуб ҳорижийларни мамлакат фуқаросига айлантириш ишларини бажаради.

Тез! Арзон! Тўла гарантияли!

— Хўш, қалай? Вишневскийларга қоғозни шу киши тўғрилаб берган. Асли польшалик. Аммо анча нуфузли киши! Ҳукумат амалдорлари орасида катта обрўси бор. У Вишневскийларга бор-йўғи икки ҳафта ичида барча ҳужжатларни тўғрилаб берди. У Адлия министрлигида унинг айтгани айтган, дегани деган...

— Ҳа, биламан. Шу хилдаги откриткалар «Варшава»га ҳар кун келиб турарди. Айтишларича, бу жуда қиммат турар экан!

— Нима бўлибди? Бу иш қанчалик қиммат турмасин, пулни ишлаб топиш мумкин! Вишневскийлар жамғаришди-ку. Бошқалар ҳам... Энг муҳими аниқ мақсадниг бўлсин!

— Мен уч юз доллар йиғдим.— Қазмиранинг ҳам кайфияти акасиникига ўхшаркан.— Биласанми, Леон, мен ҳисоблаб чиқдим, агар ҳар ҳафтада беш доллардан йиғсам бир йилда икки юз эллик доллар бўлар экан...

— Кўрдингми? Сен — икки юз эллик доллар йиғсанг, мен — икки юз эллик доллар йиғаман. Ҳаммаси ярим минг. Бу анча пул.

Уларнинг иккаласи ҳам йиғилиши керак бўлган суммани очиқчасига айтишдан ҳайиқишарди: беш минг доллар. Чакки эмас. Бу яна Америкада ўн йил яшаш деган гап. Ўн йил!

— Менга қара, Леон, Кони-Айлендда менга ҳам иш топасанми? Топа қол, Леон! Эртагаёқ ишга боришга тайёрман...

— Топиш мумкин...— Лой Коллинз ташвиш билан пешонасини тириштирди.— Биласанми, у жойда бир аттракцион бор. Ёмон ҳақ тўлашмайди. Лекин, билмадим... Яна қандай бўларкин?..

Шундай қилиб, Қазмира «Айланма каравот» аттракционда ишлай бошлади. У мисс Кэйзи Уайтга айланди, сочларини бўяди. Янги иши на малака, на тажриба талаб қиларди. Аттракцион соҳибни аттракцион ихтирочиси ҳам, чорловчиси ҳам ўзи бўлиб, кам гап босиқ бир киши эди. У Қазмирага янги вазифаси тўғрисида гапираркан: «Ўнг ёнингиз билан ётинг, полга ағдарилганингизда бурнингизни пачоқ қилмасликка ҳаракат қилинг»,— деди. Бу аттракцион катта муваффақият қозонди. Ҳатто бегим кунлари ҳам унинг олдида одамла раримас эди. «Ялқов қизни уйғотинг, уни полга ағдаринг! Ялқов қизни уйғотинг!..»— дея кунбўйи қич-

қирарди чорловчи. Қазимира эса эски кўрпага ўралиб ётар, бу ярамас каравотнинг ағдарилиб кетишини кутарди. Аммо каравот қачон ағдарилиши унга аён эмасди.

Кечалари ҳам каравотда ётиши тушига кириб чиқарди. Одамларнинг бақирғи, коптокнинг тўсиққа урилиши қулогига чалиниб турарди. Уйғонганда одатланиб қолгандек йиқилиб лат емаслик учун қўлини ерга чўзарди. Қазимира кундан-кун уйқусини йўқотди, озиб кетди, лекин ишдан воз кечмади. Тўғри, ҳамёни қаппая бошлади. Ҳафтада олти ҳатто етти доллар жамғаришга имкон туғилган эди.

Синглисининг бу ишда узоқ ишлай олмаслигини Лой Коллинз биларди. Лекин синглисининг гўзаллигига бирор дурустроқ, пулдор киши эътибор берар, деган хомтаъмаси ҳам йўқ эмасди. Ҳа, Кони-Айлендда қизга кўплар жазман бўлди. Улар орасида яхши йигитлар ҳам бор эди. Лекин қиз ҳеч кимга эътибор бермади. У фақат Польшани ўйлар эди. Унинг бутун истиқболи Ватанига қайтиб кетиш билан боғлиқ эди.

Лой Коллинз бир нарсада янглишмаган экан. Бу ерда Қазимиранинг ҳусндорлиги тез тилга тушиб унинг қадри ортди.

— Леон,— деди у бир куни акасига.— Менга янги иш таклиф қилишяпти. Доимий. Мум ҳайкаллар музейида...— Шундан кейин у нима иш қилиши кераклигини айтиб берди.

Синглисини Коллинзнинг таниши музей швейцари мексикалик Рамон Монтеронинг ўрнига таклиф қилишаётган эди. Бу, албатта «Айланма каравот»да ишлашдан қулай ва доимий иш эди. Лекин жамғарилиши керак бўлган беш минг доллар тўғрисидаги умид илгаригидек узоқ ва мавҳум эди.

— Бор, албатта!— деди у синглисига.— Мум ҳайкаллар музейи — бой аттракцион...

Бу гапни унга Рамон Монтеро айтган эди. Наҳотки у билмаса, ахир у ўн беш йилчадан бери музейнинг дарвозаси олдида ўралашган, хўжайиннинг ишончини қозонган. Бой аттракцион!

Шу пайт Лой Коллинзнинг калласига бир фикр келди. Ярамас, даҳшатли фикр! Лекин у бу ўйни миясидан қувишга қанчалик уринмасин, бу фикр уни тобора эгаллаб борар эди.

«Пул. Уни ҳар қандай йўл билан топиш керак. Ҳар қандай йўл билан! Ахир керакли маблағни, гарчи Қазимира Мум ҳайкаллар музейидан доимий иш топган бўлса ҳам, сира жамғара олишмайди. Бир йўл қолади — қандай ҳам бўлмасин бу пулларни олиш керак. Ўғирлаш керак. Ҳа, ўғирлаш керак! Агар бу ишни ақл билан қилинса, бармоқ изларини қолдирмаслик учун қўлқоп кийилса, полиция унинг изини топа олмайди. Шу вақт ичида у Қазимира билан Америкадан узоқда бўлишади — адвокат Михалек уларнинг қоғозларини тўғрилаб беришига ҳаммаси бўлиб икки ҳафта кетади. У пулни қандай топганини синглиси сира ҳам сезмайди. У отчопарда ёки бирор жойда ютдим, дейди... Қизиқ, бу оддий фикр нима учун унинг калласига аввалроқ келмадийкин? Ахир ҳамма жойда ҳам пул бор-ку! Ҳар қанақа катта аттракционнинг темир сандиғида бир ҳафтада бир неча минг доллар пул тўпланади... фақат ҳамма нарсага, тайёр турадиган яхши шерик топиб олиш лозим...»

Айрим вақтларда нажотсизлик иродасиз кишиларни ҳам довюрак қилиб юборади. Лой Коллинз ўз планини икир-чикиригача ўйлаб чиқди.

Мум ҳайкаллар музейини у бежиз танламади. У жойда Лой ўз томонига осонликча оғдириб олиши мумкин бўлган киши ишларди. Музейнинг швейцари мексикалик Рамон Монтеро мана шундай киши эди. Фақат Қазимира мистер Губинер билан иш тўғрисида узил-кесил келишиб олиши ва бу тўғрида Рамон Монтеро билиши керак эди. Мана шунда уни кўндириш осон бўлади. Ишидан айрилганини билган Рамон, наҳотки ўлжа пулнинг ярмисини олишдан воз кечса...

Лой ҳақ бўлиб чиқди. Рамон Монтерони у жуда ташвишли ҳолатда учратди. Мексикалик пиллапояда бошини кафтига олиб ўтирарди. Тушлик овқат энди бошланган, музей бўм-бўш. Вақт зиқ. Шунинг учун Лой эшикни беркитиб олиб, очиқчасига гаплашди.

— ...Биласанми, сен ҳеч хатарга қолмайсан — мен сени маҳкам боғлаб, калитни оламан-да, пулни ўғирлайман. Кейин келишиб олинган жойга ярмини қўяман. Қара, мен ҳаммасини назарда тутганман, ҳатто из қолдирмаслик учун қўлқоп ҳам кийиб олдим... Бизни ҳеч вақт бирга кўришмаган. Агар сен менинг белгиларимдан бошқачароқ белгини — сал семиз ёки новча, ёки

кулранг костюмли — киши менга тажовуз қилди десанг, полиция бизни узоқ вақт топа олмайди. Унгача мен Америкадан чиқиб кетган бўламан, ҳеч ким ҳеч нарсани исбот қила олмайди. Тезда ҳал қил! Наҳотки сен йўқчиликни афзал кўрсанг? Жуда бўлмаса ойлангни ўйла. Улар қандай ҳаёт кечирishaди? Ахир шу қаққайиб туришдан бошқа ҳунаринг йўқ-ку! Қаерга борасан, хўш қаерга? Бу шунақангги ишки, сен рад қилсанг ҳам, полициячига айтиб берсанг ҳам қўрқмайман. Ҳеч ким сенга ишонмайди — гувоҳ йўқ...

Лой Қоллинз гапирар экан, Монтеро бирор марта ҳам қимирламас, бошини кўтармас эди. Нимани ўйлаётган экан? Муваффақиятли чиқишиними ёки шунчаки ҳайратланиб қолдимикан? Ёки, балки, хўжайиннинг пулларини сақлаб қолишни ўйлаётганмикин, шунда уни ҳайдамасмикин?

Хуллас, Лой Қоллинз мексикаликнинг юзини кўтарганда иш барбод бўлганлигини тушунди. Фикр амалга ошмади...

Кейин бўлиб ўтган воқеа шунчалик бемаъни ва кутилмаган эдики, шуларнинг ҳаммаси содир бўлганига ақл бовар қилмайди. Кутилмаганда Монтеро сапчиб ўрнидан турди-да: «Полиция! Полиция!» — деб бақириб Лойни қучоқлаб олди. Ўз рақибидан анчагина кучсиз бўлган Лой тисарилиб кетидан мум қўғирчоқни судраганича йиқилди. Учаласи мармар зинадан пастга думалди. Лат еган, мексикалик гангиб қолган бўлса керак. У рақибини қўйиб юборди. Лекин Лой қочмоқчи бўлиб ўрнидан турганида, бақиршини бас қилмай яна унга ёпишди.

— Жим бўл! Жим бўл, аҳмоқ!.. — гўлдиради Қоллинз.

У мексикаликнинг оғзига бир нарса тикқандек бўлди. У шу заҳоти бақиршдан тўхтаб, қўлини бўшатди. Лой, ўрнидан тургандагина қўлида мармар парчасини қаттиқ сиқиб турганини сизди. Монтеро хириллар эди... Лойга кимдир эшик олдига келгандек бўлди. Гарчи эшик ичидан беркитилган бўлса ҳам у қўрқиб зинадан юқорига югуриб чиқди. Тепада у бир оз ўзига келди. «Нима бўлса, бўлди, — деди у. — Швейцардан сейфнинг калитини олишим керак». Мурдани титиб, калитларни олди ва сейфни очишга уринди. Лекин пастда эшик тақиллаётганини эшитиб, деразадан қараб бино олдида

оломон тўпланаётганини кўрди. У қайсидир деразадан ёмғир бошланаётганда сиқилиб ўтганини эслайди. Кўп ўтмай у ўз ишига етиб келди...

Икки кундан кейин Лой Коллинз полиция ундан шубҳа қилаётганини сездди. Улар баланд товуш билан Мум ҳайкаллар музейида бўлиб ўтган воқеа тўғрисида, қотил жазодан қочиб қутулмаслиги тўғрисида гапиришар, қотилнинг белгиларини айтишар эди. Бу белгилар Лой Коллинзнинг белгилари билан тўла-тўқис мос тушар эди. Лой уларни чалғитиш учун бекорга уринди. Бунинг устига у автобусдан тушиб, метрога чиқар, одамлар орасида бир неча эшикли магазинларга кириб адаштирмоқчи бўлар, лекин бу одамлар бир зум ҳам гапдан тўхтамай, унинг олдида пайдо бўлардилар. Уни лифтда кузатишар, иш вақтида ёнида туришар, уйга қайтаётганда кетидан боришар эди. Кетига тушганлар бир кунда бир неча марта алмашишар, лекин уларнинг ҳаммаси бир хил гапни қайтараверишар эди...

Лой Коллинз ўзини тузоққа тушгандек ҳис қилди. У «ўз ихтиёри» билан қотиллигини бўйнига олишга полиция мажбур қилишини, чунки уни айбланиш учун бевосита исбот йўқлигини тушунди. У яна Қазимира мана шундай таъқибга учрашини ҳам тушунди, чунки у қотиллик содир бўлган куни музейга келган. Худди мана шу кейинги ҳолат уни мексикалик Монтерони ўлдирганини бўйнига олишга мажбур қилди. У ўзи учун ҳеч қандай шафқат кутмайди.— Ахир ер юзида қонундан ташқари яшаб турган «оламда йўқ», пани Буртянская айтгандек, «ҳаводек ҳеч нарса» бўлган киши учун турма ёки ҳатто электр стули нима деган нарса?

Лой Коллинз фақат бир нарсани, бу ишга сингисини аралаштирмасликни илтимос қилди. Қазимира акасининг планларидан беҳабар, унинг ҳеч қандай айби йўқ...

Бу гапларнинг ҳаммасини мен булутли якшанба куни эрта билан «Дейли Глоб» газетаси жиноий хабарлар бўлимининг репортёри — дўстим Жозеф Кэсиди оғзидан эшитдим. Демак, менинг вазифам тамом бўлди. Энди мен хўжайиним мистер Рэндольф Грейтс талаб қилган репортажимни қандай ва нима тўғрисида ёзишни билар эдим.

Мен ҳақиқатни ёзаман. Фақат ҳақиқатни...

— Биласанми,— деди Жо,— ҳар ҳолда сен Карри-

ган билан гаплашишинг керак. Ҳар ҳолда у Лой Коллинзни расмий сўроқ қилди, балки бирор қизиқрок воқеани билган бўлса керак. Қария гапирганидан кўпроқ нарсани билади... Дарвоқе, ҳали ҳам сенга телефон қилмаганига ҳайронман. Ҳақиқатан иш тамом бўлди-ку!

— Ҳа, тамом бўлди! — хўрсиндим.— Агар Монтеронинг беваси, Лой Коллинз, унинг синглисини назарга олмаганда... Улар учун иш энди бошланади!

— Мен Лой Коллинзга синглиси учун қўлимдан келган барча ишни қиламан, деб ваъда бердим.— Жо бу сўзларни ҳаддан ташқари қатъий қилиб гапирди.

— Сенми?..

Менинг саволим уни қандайдир фикрлардан чалғитди. Ҳатто хижолат бўлди.

— Ҳа, мен. Ҳарҳолда. Сен албатта, Карриган билан учрашишинг керак. Жуда бўлмаганда бечора қизни полиция эътиборидан ҳимоя қилиш учун ҳам учрашишинг керак. Энди сен бу эътибор нимадан иборат эканлигини биласан!— деди Жо телефон номерини тераётиб.— Алло! Илтимос, мистер Карриган... Мистер Карриган? Бир минутга сиз билан «Дейли Глоб»дан Мак Алистер гаплашмоқчи...

Мен телефонни узиб қўймоқчи бўлдим. Қаёқда, дейсиз! Мен Карриган билан нима ҳақда гаплашишни билмас эдим. Ҳақиқатан телефон қилмагандан кейин, мен телефон қилишим зарур эмас деб ҳисоблардим. Лекин Жо менга трубкани тиқиштириб, юзларини бужмайтирар эди.

— Алло!— дедим иложи борича хушмуомалалик билан Жога мушт ўқталганимча:— Салом Карриган...

— Алло! Мак Алистер!— полиция инспекторининг бўғиқ товуши эшитилди. Софдилликнинг қувноқ товуши.— Жуда хурсандман!..Қандай янгилик бор дейсизми? Ҳа, у-бу янгилик бор. Лекин худо шоҳид, инглизлар айтганидек, ҳеч қандай янгиликнинг бўлмаслиги, энг яхши янгилик. ...Биласизми? Бизникига келинг? Уйда бир ўзимман. Тушликдан кейин ҳамма тарқаб кетади — хотиним худойихоналар мажлисига, қизим, пойгага, ўғлим ҳам қаергадир кетади... Ҳақ гап, келинг. Мен икки соатдан кейин ибодатхонадан қайтиб келаман. Тинчгина гаплашамиз, асл шотланд вискиси ичамиз...

Очиғини айтганда, мен қатъий рад қилмадим. Клубдаги учрашув тўғрисида чайналдим, лекин рози бўл-

дим; полиция инспектори қандай шароитда яшашини кўришга қизиқдим. Ҳозирги детектив ёзувчилар негадир изқуварларнинг шахсий ҳаётлари тўғрисида сира ёзмайдалар. Менинг бу соҳадаги ягона маълумотим машҳур Шерлок Холмснинг узоқ, шу билан бирга жуда аниқ бўлмаган ўтмишига оид гаплардан нари бормасди.

УН ИККИНЧИ БОБ

ЯҚШАНБА ҚУНГИ ТАШРИФ

Карриган Нью-Йорк чеккасида ишбилармон қурилиш кампанияси арзон уйчалардан шаҳарча бунёд қилган жойлардан бирида яшар эди. Эшик ва деворлари очиқ рангга бўялган, ялтироқ черепица томли, гир атрофи теп-текис, ям-яшил газон билан ўралган бу уйчалар қандайдир сунъийлик касб этганди. Тор кўчаларда ҳеч ким йўқ, жимжит. Аҳён-аҳёнда кескин бурилишларда автомобиль шинасининг визиллаши эшитилар эди.

Ҳаммаси Нью-Йоркнинг бойлари яшайдиган районлардагига ўхшайди. Лекин шундай бўлса ҳам, ҳатто бир кўрган киши ҳам бу уйларнинг жуда кичкина, боғчалари жуда тор, тротуарлари жуда энсизлигини пайқаб оларди. Полициячилар ҳам автомобиль ҳайдовчиларга нисбатан жуда қаттиққўллигини дарров билиб олиш қийинмасди. Бу жойда эҳтиёжи катта-ю, имконияти оз кишилар яшар эдилар. Мум ҳайкаллар музейининг кассири мисс Паризини мана шундай уйга эга бўлишни бир умр орзу қилар эди.

Карриганнинг бир қаватли уйи тик черепица томли бўлганидан бошқаларга қараганда баландроқ кўринар эди. Қалта қирқилган газоннинг ингичка тасмаси деворни пастак панжара тўсиқдан ажратиб турар эди. Қўнғироқ товуши ҳам ўзига хос, лекин улуғвор жаранглайди. Бутхона қўнғироқлари товуши каби узоқдан эшитилаётгандай.

Эшикни уй хожасининг ўзи очди. У боодоб католикларга хос якшанбалик қора костюм кийган, худди шундай рангда галстук таққан эди.

Уйда ёғоч лаки ва сигара ҳиди анқиб турарди. Жиҳоз замонавий, ҳатто ҳаддан ортиқ замонавий. Бироқ «орқада қолибсан» деган гапни эшитиб қолишдан жуда қўрқадиган кишиларникида шундай бўлади.

— Уш келибсиз, Мак Алистер! Сизни ўз уйимда

кўрганимдан жуда хурсандман. Қани, марҳамат. Менинг хонамга ўтамиз, ўша ер тинчроқ.

Одатдагидек сушт ва лоқайд бўладиган полиция инспектори шу куни қандайдир асабий ва ҳовлиққандек кўринди. Мен уни ўзимча қонуний хурсандлиги деб тушундим. Бўлмасам-чи? Мум ҳайкаллар музейи тўғрисидаги иш ниҳоясига етди. Қотиб турмада ўтирибди, у ўз айбини батамом бўйнига олди. Афсус! Мен унинг шодлигига шерик бўлмадим. Адолат ғалаба қилса, нима бўлибди? Бу билан Монтеронинг беваси, ёки мисс Паризини, ёки бахти қаро Қазимира Коллинскаянинг тақдирида бирор бир ўзгариш бўлармиди? Қотилнинг ўзи ҳам шафқатга муҳтож киши бўлиб чиқди.

Биз пастаккина ялтироқ мебель қўйилган, деворнинг ярмини оладиган каттакоң расм осилган меҳмонхонадан ўтдик. Карриганнинг кабинети унча катта бўлмаган хона эди. Афтидан эски услубда ишланган мебель намуналари сақланиб қолган ягона хона шу эди: иккита чарм қопланган кресло, қадимий ўймакорлик столи, суянчиғи баланд худди шундай стул қўйилган. Стол суянчиғига чарм ёстиқ сирилганди. Афтидан, Карриган «сақлаб қолган» буюмлар шу эди. Қолганлари ўта замонавий услубга мансуб эди. Паст новвотранг стол ва унинг ёнида суянчиғи гул баргига ўхшаш иккита стул. Худди замонавий мебель рекламасида тасвирлангандек китоб жавони. Китоб йўқ, ўрнига ваза ва майда-чуйдалар қўйилган.

Биз гўё олдиндан белгилаб қўйилганидек чарм креслони танладик.

— Сизнинг келганингиз яхши бўлди. Хавотир қила бошлагандим.

— Хавотирланиш? Бирор нарса бўлдимми?— ўз саволим билан Карриганнинг Коллинз тўғрисидаги ҳикоясини бошлашига кўмаклашмоқчи бўлдим.

— Сигара чекасизми?— Карриган, афтидан фақат якшанба кунлари чекадиган Гавананинг ажойиб «Корон» сигара қутисини мен томонга сурди-да, бирданига эсига тушиб қолиб деди:— Айтгандек! Сиз трубка чекасиз-ку, эсимдан чиқибди.

У сигаранинг учини кичкина махсус кесгич билан узгунча, мен трубкани ёқиб, гапларини тинглашга тайёр бўлиб, креслога суяндим.

— Биласизми, бугун мендан телефон орқали: бирор

янгилик йўқми деганингизда, севиниб кетдим. Кейинги кунларда қаергадир йўқолиб кетдингиз, мен бўлсам...— Қарриган шу пайт сўзини тўхтатди-да, ҳаяжонланиб сўради:— Балки ёзаётгандирсиз?

— Биласизми?— дедим гапни чалғитиб,— мен ҳали нима тўғрисида ёзишни ҳам билмайман.

Менинг жавобим меҳмондўст уй хожасини тинчлантирди. Балки у ҳозир полиция инспектори Қарриганнинг Мум ҳайкаллар музейининг сирини очишдаги ажойиб ишини газеталар муносиб қадрлашлари, бу ишда қотил дучор бўлган таъқиб тўғрисида ҳеч нарса айтилмаслиги ҳақида ташвишланаётгандир.

Қарриган эътибор билан сигарасини чекди ва оғзидан буруқситиб тутун чиқарди.

— Бугун кечқурун,— деди у бўлиб-бўлиб,— Лой Қоллинз Рамон Монтерони ўлдирганига иқрор бўлди.

— Нима деяпсиз?— Мен бу «янгиликдан» ҳайрон қолганимни ёки жуда бўлмаганда ғоят қизиққанганимни кўрсатмоқчи бўлдим.— Бу жуда муҳим. Демак, иш тамом бўлдими?

Лекин Қарриган менинг сўзларимга эътибор бермади.

— Балки, бу воқеа сизга маълумдир.— Унинг таъби хиралиги кўриниб турарди.— Ҳар ҳолда, дўстингиз Жо Кэсиди бу янгиликни мендан олдин билди.

Мен жуда ноқулай аҳволда қолдим, лекин Қарриган жимликни узоққа чўзмади.

— Мен... мен сизни безовта қилмоқчи эмасдим. Бунинг устига бугун қандайдир нохуш англашилмовчилик бўлдики, бу... Врачлар диагноз қўйишда кўпинча адашишларини биласиз. Буни табиий ҳол деб билишади. Лекин полиция янглишса... қисқаси Лой Қоллинз ёлғон гапирган. У ҳеч кимни ўлдирмаган.

Жуда чуқур ва юмшоқ кресло менинг сапчиб туришимга халақит берди. Фақат трубкам тушиб кетди.

— Ёлғон гапирган?— ғўлдирадим гиламга тушган чўғларни оёғим билан эзиб,— бунинг унга нима фойдаси бор?

— Ташвишланманг,— эсанкиради Қарриган менга ёрдам бериб,— ўтда ёнмайдиган материал. Қўйинг... Биласизми? Келинг, қадимги шотланд вискасини содалик сув билан бир ҳўпландан ичамиз. Кейин ҳаммасини айтиб бераман.

Карриган стол ёнига келди-да, қопқоғини очди. Унинг ичидан сеҳрлангандек ёрқин этикеткалик шиша, газ сувлик сифон, рюмка, фужерлар юқорига қалқиб чиқди. Биз гул баргли креслоларга ўтиб ўтирдик.

Суҳбатни бошлашдан олдин менинг бокалимдаги вискининг миқдорини, биринчи ҳўпламдан кейин, «ичимлик»ни мақташ учун чуқур ўйлаш билан вақтни ўтказдик. Ниҳоят Карриган узилиб қолган суҳбатни давом эттирди.

— Ҳа...— у ранжиган ҳолда қўлидаги бўш бокални айлантириб хўрсинди. — Лекин афсус! Жиноятни осонгина бўйнига олиш суд учун етарли эмас.

— Лекин бу қандай бўлди? Балки йнгит сизнинг намойишкорона таъқибингизга чидай олмай ўзини тузоққа илинтиргандир?

— Йўқ. Унинг иқрори жуда ўйланган ва мантиқий.— Карриган хафа ҳол кулиб қўйди.— Жуда мантиқий деб айтиш мумкин! Лой Коллинзнинг айтган ҳамма гаплари жиноятчининг иқрори эмас. Бу — версия. Яъни содир бўлиши мумкин бўлган тахмин.

— Нима учун сиз бунга ишонасиз?

— Чунки бу менинг версиям? Наҳотки тушунмасангиз? Ахир у деярли ҳамма газеталарда босилган. Коллинз уни ҳафсала билан ўрганиб менга айтиб берди.

— Тушунмадим. Ахир ҳақиқатда ҳам воқеа сиз ўйлагандек бўлиши мумкин эмасми?

— Йўқ. Бундай бўлмайди. Бўлиши мумкин эмас!

Айрим тафсилотларида уйғунлик бўлганидек, айричалик бўлиши ҳам мумкин. Ахир версия — ўзак, макет. У фақат полицияга маълум бўлган факт асосида қурилади. Лекин полицияга маълум бўлмай, фақат жиноятчига маълум бўлган фактлар ҳам бор-ку. Шунинг учун ҳақиқий воқеа версияда маълум даражада четга чиққан ҳолда ривожланиши зарур. Иккинчи томондан яна шундай аниқликлар ҳам борки, улар бизга маълум бўлиши билан бирга жиноятчига ҳам маълум. Лой Коллинз худди мана шунда қоқилди. Мен ундан қўлқоп қанақа эди деб сўрасам у «қора» эди, деди. Сўнг мен яна ичкарига киргандан кейин эшикни қандай ёпганини сўрадим. У: «Ичкарида осилиб турган калит билан»,— деди.— Карриган ўз бокалини столга секин қўйди-да, афсусланиб елкасини қисди.— Ўзингиз биласиз, қўлқоп оқ, эшик бўлса ичкаридан илгак билан, ташқаридан эса осма қулф билан беркитилади. Қанча кўп савол берсам, шунча янглишаверди. Маълум бўлишича, Коллинз музей хоналари қандай жойлашганини билмас экан. У музейда сира ҳам бўлмаган! Ниҳоят у адашиб кетиб, ўзи-га-ўзи айб тақаганига иқрор бўлди.

— Лекин нима учун? Нега бундай қилди?

— Бу энди жуда мураккаб масала. Бу саволга жавоб бериш учун инсон эҳтирослар дунёсига бир оз саёҳат қилиши керак. Сиз полиция буни билолмайди деб ўйлагансиз, шундайми?— Карриган кўзойнагини олиб, уни қаттиқ арта бошлади. Унинг кўзлари кечаси билан ухлолмаган кишининг кўзлари каби қизарган эди. У ўзининг хафалигини яширмас эди.— Айниқса биз марҳумнинг шахси билан кам қизиққанимиз, унинг беваси тўғрисида ҳеч нарса демаганимиз сизга ёқмади.

Мен ўзимга бир бокал содалик сув қуйиб, бир кўтаришда ичиб юбордим.

— Балки жиндек виски ичарсиз?

— Йўқ, йўқ, раҳмат. Давом этинг...

— Яхши. Мен очикчасига гапирганим учун, сиз мени кечиринг. Шундай қилиб сиз, полиция мисс Паризини ва унинг қайлиғига бепарво қарайди деб ўйларсиз? Биз қотиллик содир бўлишдан олдин охириги билетни олган «илоннусха» билагузук таққан сирли хотинни ҳам қидирдик, бу аёл Лой Коллинзнинг туғишган синглиси бўлиб, у: «Айланма каравот» аттракциониди ишлашгани хаёлимизга ҳам келтирмаганмиз. Лекин қисман...

— Ҳа, ҳа! — деб юбордим.— Буларнинг ҳаммасини билармидингиз.

— Ҳаммасини эмас, айрим нарсаларни мен бугун кечаси Лой Қоллинздан билиб олган эдим. Лекин сиз ҳақсиз, буларнинг ҳаммасига биз кам эътибор берганмиз.

— Нима учун? Сиз ҳозир гапираётганларингизнинг ҳаммаси жуда муҳим-ку. Буларнинг ҳаммаси қотилликка бевосита алоқадор!

— Биласизми?— Қарриган аччиқ кулди.— Бизнинг ишимиздан кўнглингиз тўлмади. «Полиция ёмон ишляпти, деган хаёлга бориб, ҳаммасини ўзим аниқлайман» дедингиз. Ишонаманки, сиз жуда кўп нарсаларни билиб олдингиз. Балки бизга ёрдам бериш ҳам қўлингиздан келади. Нега бўлмасин...

Мен суҳбатга ўз муносабатини билдиришни истамаган кишилардек қўлимни силтадим. Қарриган мени суҳбатни давом эттиришга ундамади ҳам.

— Лекин гап бунда ҳам эмас,— Қарриган сигарасининг кулини тушурмаслик учун эҳтиётлик билан уни кулдонга қўйди. Пўрдоқ бармоқларини чалиштириб, қорни устига олиб борди ва оёқларини чўзиб, ялтираиб тозаланган ботинкасининг учига қаради.— Мен истардимки, сиз бу ишда бизни тусмоллаб ҳаракат қилди ёки баъзи муҳим ҳолатларга етарли баҳо беришмади деб айбламасиз. Мен ишимиздаги айрим принципларни айтиб бермоқчиман...

— Ҳа, ҳа албатта!— Мен ҳақиқатан ҳам Қарриган айтмоқчи бўлган гапларга қизиқиб қолдим.

— Биласизми, Мак Алистер, ҳар қандай жиноятни тергов қилаётганда биз турли қимматга эга бўлган маълумотларни тўплаймиз. Одатда бу маълумотларни икки категорияга — аҳамиятли ва эмоционал категорияга бўламиз.

Қарриган қизишди. У ишонч билан кўп гапириб маҳмадоначиликка ҳам ўтди. Айниқса ҳозир Лой Қоллинзга қўйилган айблар тасдиқланмаган бир пайтда у гапириши, тажрибали криминалист сифатида билимдонлигини исбот қилиши лозим эди. Мен уни қизиқиб эшитдим.

— Аҳамиятли ҳужжатларга,— давом этди Қарриган,— биз инкор қилиб бўлмайдиган фактлар, ашёвий далиллар, жиноятчини кўрган кишиларнинг аниқ гу-

воҳликлари хуллас, судланувчининг айбини аниқлашда суд маслаҳатчилари инобатга оладиган материаллар киради. Ҳаяжонли маълумотларга келсак, уларга бевосита далиллар, масалан, текшириш мумкин бўлмаган овозалар, мураккаб, психологик ва социал хулосалар, симпатия, антипатия каби субъектив ҳиссиётлар, даъвогар ёки айбдорнинг фожиаги тақдири ва бошқалар киради. Буларнинг ҳаммаси ёрдамчи материаллар бўлиб, унинг аҳамиятига ортиқча баҳо бериб юбормаслик керак. Ишотли далилларсиз бу олди-қочди гаплар ҳеч нарсага арзимайди, амалий чора кўриш учун асос бўла олмайди ҳам.

— Агар сиз «ҳаяжонли маълумот» деб айтган далиллар ёрдамида мустақил, мантиқий хулоса чиқарилса-чи?

— Шундай! Бундай бўлганда улар терговни фактлардан четлаштиради. Ашёвий далиллардан ишончлироқ нарса борми? Бундан ташқари шунини эсда тутиш керакки... «тергов ўз характер эътибори билан фақат жиний ҳаракатларни текшириш билан кифояланиши керак, яъни мазкур ишга тааллуқли томонларини текшириш билан кифояланиши лозим...»— Жумлаларнинг вазминлигига қараганда, Қарриган қандайдир полиция уставидан цитата қистирдиёв.

— Лекин қайсиси бу ишга тааллуқли, қайсиниси тааллуқли эмаслигини аниқлаш қийин-ку!— Қарриганнинг сўзини бўлдим.— Қайси ҳаракат ёки воқеа ўз характери билан жиний, қайсиниси йўқ...

— Худди шундай!— Мен қанчалик эътироз билдирсам, Қарриганнинг товуши шунчалик ишончли ва такаббуруна жаранглар эди.— Шунинг учун ўз ишимизни конкрет таҳлил қилиб кўрайлик. Монтеро ўлдирилган. Аҳвол маълум. Қотилнинг сирини очадиган бир неча ашёвий далиллар костюм материясининг лоси, соч, қотил ўлдиришда ишлатган тош ва бошқалар бор. Энди кўрайлик-чи, марҳум қандай киши эди. Деярли ўн беш йилдан бери қўғирчоқ бўлиб турган. У ташқи томондагина эмас, ички томондан ҳам қотиб қолган: кулиш, йиғлашни эсдан чиқарган, меров бўлиб, одамларга қўшилмаган.

У фақат бир нарсани, ўринда қимирламай туришни билади. Бу фожиами? Шубҳасиз! Лекин бу унинг шахсий фожияси. Бу фожиа унинг ўлиmidан анча илгар

пайдо бўлган ва мана шу анъанавий трюк кўрсатиладиган барча мум тасвирлар музейида мавжуд. Бу фожиа билан унинг ўлдирилиши орасида ҳеч қандай алоқа йўқ. Ашъвий далиллар билан ҳам! Кейин Қэйзи Уайт, шунинг ўзи Қазимира Қолинская Қўшма Штатлар территориясида яширин яшаб турган шахс, белгилари қотилнинг белгилари билан мос тушган кишининг синглиси. Бу энди кишини ўйлантириб қўяди. Унинг тақдири ҳам енгил эмас — гражданлик йўқ, «Айланма каравот» аттракциониди ишлаш оғир, хўрлик иш...

Жо ҳақ эди. Лой Коллинз синглисининг тақдири Қарриганнинг қаттиқ қўлларида эди. Мен хавфни бар-тараф қилмоқчи бўлдим.

— Бу билан ҳеч нарса исбот қилинмаган!— Полиция инспекторининг сўзини бўлдим.— Сиз ўзингиз, ишонарли далилларсиз кишига айб қўйиш мумкин эмас дедингиз-ку.

— Ҳа, ҳа! Ҳамма гап шунда-да!

Лой Коллинз бугун кечаси ошнангиз Жо билан суҳбатлашган вақтда айтмаган айрим тафсилотларни айтиб берди. У айтдики...

Қарриган менга тикилиб, бир оз жим турди.

— ...У менга қотиллик содир бўлган кун синглиси бўлғуси иши тўғрисида, Губинер билан гаплашгани музейга борганини айтди. Лекин Монтеро, унинг нима мақсад билан келишини билган шекилли, ичкарига киргизмаган. Кейин у билет олган. Билети бор кишини киргизмасликка эса унинг ҳаққи йўқ. Лекин Монтеро қизнинг билети бўлса ҳам уни ичкарига киргизмаган. Уни ҳақорат қилган ва агар яна кўзига бир бор кўринса, зинадан улоқтириб ташлашини билдирган. Қиз қаттиқ хафа бўлиб акасининг ишхонасига борган ва уни четга чақириб олиб, бўлган гапни айтиб берган. Кейин тинчланиб, қатъият билан: «Бари бир музей хўжайинининг олдига кираман! Бари бир!» деган-да, чопиб чиқиб кетган. Бир неча минутдан кейин Рамон Монтеро ўлдирилган. Экспертиза, ўзингиз биласиз, қотил аёл киши бўлишини инкор қилмайди...

— Бу мумкин эмас!— Мен эсанкираб қолдим. Қизнинг айбдор эканлигига ишонмадим, ишонишни истамдим ҳам.— Ифлос Коллинз ўзида шубҳа қолдирмаслик учун айбни ўз синглиси бўйнига ағдарибди-да. У қиз бундай ишни қила олмайди, қўлидан келмайди.

— Сиз бу иш қиз боланинг қўлидан келмайди деб, ўйлайсизми?— осойишта сўради Қарриган.— Нима учун қила олмасакан? Аксинча, агар унинг бундан олдинги ҳолатини назарга олсак, у жаҳл устида зинада ётган мрамр парчасининг бири билан мексикаликни урган бўлиши мумкин.

Қарриганнинг далиллари жуда ишонарли эди. Шундай бўлса ҳам мен савол беришга журъат этдим.

— Қўлқоп-чи? Жиноятчи қолдирган излар-чи? Буларнинг ҳаммаси... шубҳаларга мосми?

Қарриган менга жавоб беришдан олдин бокаллари-мизни тўлдирди ва биттасини менга узатиб, тантанавор гап бошлади:

— Энди, Мак Алистер, сизнинг криминалистика соҳасида олган билимларингиз учун ичайлик. Сиз бизнинг ишимиздаги энг асосий нарсани аниқлаб олдингиз. Асосийси — бу ўз ихтироси, айби ва сахийлиги бўлган инсон эмас. Бу ҳатто айрим шахс ёки бутун жамоатнинг фожиаси ҳам эмас. Бу — фактлар. Яланғоч, совуқ фактлар, буюмлар, нарсалар, мурда, пул, излар, сочлар, қон, пичоқ, тош...

Бу масала юзасидан Қарриган билан баҳслашишга мажолим йўқ эди. Мени шу пайт Кэйзи Уайтнинг тақдири қизиқтирарди. Унга нима бўлди?

— Сиз ҳақ бўлиб чиқдингиз. Кэйзи Уайт ҳеч кимни ўлдирмаган. Лекин мен бу қиз менга ёққанлиги учун ёки у... «бу ишни қила олмайди», деган фикр билан шундай хулосага келганим йўқ. Аксинча! У музейда ишлаш ҳуқуқини ҳимоя қилиб, Рамон Монтерони ўлдирishi мумкин эди. Бу ҳақиқатга шунчалик яқин эдики, ҳатто унинг акаси шунга ишонди... ва айбни ўз бўйнига олди! Лекин Монтерони Кэйзи Уайт ўлдирмаганлигини мен сиз билан «Айланма каравот» аттракционида учрашганимдаёқ билганман. Эсингизда борми? Шу куни мен «илоннусха билагузукли» қизнинг белгилари қотил жиноят вақтида қолдирган изларга сира ўхшамаслигини дарров сезиб олганман. Мен буни Лой Коллинзга билдириб, унинг синглизис айбдор эмаслигини айтганимда, ўша заҳоти у бўшашиб тушди ва синглизисини қутқариш учун айбни ўз бўйнига олганлигини очиқчасига айтди. Кўрмаяпсизми воқеалар ҳаммаси оддий!

— Уҳ!— дея енгил тортиб хўрсиндим ва пиво тўла бокалимни бўшатдим. Мени жуда алдадингиз-да! Яна

мени бечора қизни аллақачон турмага ўтқизиб қўйган деб ўйламанг.

— Йўқ. У бизни энди қизиқтирмайди. Ҳозир Колинскийлар билан эмиграцион полиция шуғулланыпти...

— Нега, уларни бари бир қамайдиларми?

— Хў-ўш... Нима десам экан! Жуда ҳам унчалик эмас, албатта. Лекин ўзингиз ўйлаб кўринг, мамлакатимизда яширин яшаётган кишилар шундай жиддий ишга аралашиб қолганларидан кейин... Хуллас, уларни маъмурий тартибда бирор жойга юборишади ёки бирор кишига гаровга беришади. Ҳеч қанақа қўрқинчли ери йўқ! Сиз ёзувчилар, ҳамма нарсани мураккаблаштиришни яхши кўрасизлар.— Қарриган ўз фикрлари менга қаттиқ таъсир қилганидан мамнун бўлиб, илжайди. Унинг товуши энди ишонарли, ҳатто масхараомуз жаранглар эди.— Очиғини айтганда, ҳаётда ҳамма нарса оддий ва табиий. Албатта, Риплей ўзининг «Тирик мўжизалар» виставкасида кўрсатадиганлари бундан мустасно. Бор гап ҳақиқатан ҳам шу. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг.

Қарриганнинг қувноқ товуши менга таъсир қилди.

— Сиз ҳақсиз!— дедим жаҳл билан.— Лекин сиз «Электр стулида қатл» аттракционидида кўрсатганларини эсингиздан чиқариб қўйгансиз чоғи.

Қарриган менинг кайфиятимни сезмади.

— Сиз ўз кўзингиз билан кўрдингизми!— қизиқиб сўради.— Лекин буларнинг ҳаммаси бўлмағур гаплар! Бунинг тўғрисида ҳеч нарса билмайдиган кишиларга мўлжалланган. Электр стулининг ўзини олайлик. Тўғри, ҳамма жойда: кинофильмларда, расмларда уни мана шундай дабдабали, қўрқинчли қилиб кўрсатишади. Лекин сизни ишонтираманки, у электр ўтказгич симларсиз, чамларсиз ҳақиқий стул. Асли ҳеч ким эътибор бермайдиган оддий ёғоч кресло. Мен қатл қилиш тартибини гапирмайман. Қатл тартиби чиндан ҳам оддий тарзда ўтказилади.

— Сиз... сиз қандай амалга оширилишини биласизми?

— Бўлмасам-чи? Мен ўз фаолиятимни «Синг-Синг» турмасида бошлаганман. Ўн икки йил!— кейин фахр билан қўшиб қўйди:— Ҳозир у жойда ўғлим ишлайди.

— Шунақами! Ўғлингиз ҳам полициячими?

— Йўқ, у руҳоний. Турма бутхонасида.

Агар шу пайт телефон қаттиқ жирингламаганда, суҳбатимиз қаерга бориб тақалиши маълум эмасди.

Карриган ёзув столи олдига келди.

— Алло! Ҳа, ҳа салом... Ҳозир!— трубкани менга узатди.— Сизни, бу Жо.

«Ҳозир нотўғри маълумот бергани учун кечирим сўрайди...»— ўйладим, лекин янглишмабман. Бизнинг қисқа суҳбатимиз тўлиқ ёзишга арзийдиган суҳбат бўлди.

— Қария, сенда ўн минг борми?— Жо ҳар галгидек ортиқча гапни аралаштирмай, бирдан мақсадга ўтди.— Эшитяпсанми? Менга зудлик билан ўн минг доллар керак! Жуда бўлмаганда беш минг!

— Эсингни едингми? Шунча пулни мен қаердан оламан?

— Хўп бўпти. Шундай бўлгани яхшидир. Гап бундай. Ўн олтинчи кўчада Гринвичдаги «Тиволи» кафесига кел. Бир соатдан кейин. Хайр. Ҳозирча! Албатта кел...

Мен унга шошилишнинг кераги йўқ, Лой Коллинзнинг айби йўқ, умуман «янгилик»лар бугунга етади демоқчи эдим, трубкадан қисқа гудок эшитилди. Жин урсин! Энди ҳар ҳолда бу ердан кетишим учун баҳона бор эди.

— Биласизми, Карриган, афсуски бир соатдан кейин Гринвичда бўлишим керак экан.

— Машинада келганмисиз?

— Йўқ.

— Бўлмаса улгурасиз. Ер ости йўли шундай ёнгинамизда. Манхэттенгача экспресс боради, йигирма беш минутда. Мен ҳам бугун Кони-Айлендга бориш ниятидаман.

— Янами?

— Нима ҳам қила олардинг! Жиноятчини ҳамisha жиноят содир бўлган жойдан бошлаб қидирилади. Биз ҳозир қидирувни бошлаган жойдан нарига силжиганимиз йўқ.

Лекин ҳамма таҳминлар...

— ..Нотўғри бўлиб чиқди, демоқчимисиз? Сиз ҳақсиз. Ҳар ҳолда ўша ашёвий далилларнинг ўзи қолади. Биз ўша қотиллик қилган вақтда тўқ-запори костюм кийган ўрта яшар, ориқ, қўнғирсоч кишини қидирамиз.

— Янги версиянгиз борми?

Биз меҳмон билан йўлак устида хайрлашишга тайёр бир пайтда тик туриб суҳбатлашар эдик. Лекин ҳаммага маълумки, энг қизиқ суҳбатлар мана шундай дақиқаларда бўлади.

— Биласизми...— дея Қирриган ўйланқираб пешонасини силади.— Биринчи версия барбод бўлгандан кейин, қолганлари ҳам қандайдир асоссиз бўлиб кўринади. Мен музей кассирини жуда кўп ўйладим.

— Мисс Паризининими?

— Ҳа. Тўғрироғи унинг қайлиғи Чарлз Ларротини. Ундаги белгилар: бўйи, сочининг ранги, костюми, ҳатто... қўлқоплари ҳам қотилдаги аниқланган белгилар билан мос тушади. Гап шундаки, у официант. У ишлайдиган ресторанда ҳамма официантлар биз музейда топиб олган қўлқопга ўхшаган қўлқоп кийишади.

— Қотиллик бўлган куни уни қаерда бўлганини ҳам текшириш мумкинми?

— Текширдим. Қони-Айлендда бўлган.— Қарриган савол беришимга йўл қўймай, давом этди.— Қайлиғи олдига кирган. Бир ўзи. Уни бир неча киши кўрган. Шу жумладан... Газетангизга интервью берган тиш врачини эсласангиз керак? Уша музейда «тирик қўғирчоқ»ни кўрдим деган-ку?

— Ахир бу ғирт реклама-ку?

— Биладан. Лекин аниқланишича, қотиллик бўлган куни шу одам музейда бўлган. Чарлз Ларротини ўша ерда икки марта кўришган.

— Бўлмаса, нима учун мисс Паризини ўзи ҳақида газетага ёзишларини, албатта, суратини ҳам босиб чиқаришларини илтимос қилган? Фикримча, ҳақиқий жиноятчи ўзини бундай тутмаса керак.

— У қиз шундай илтимос қилдими?— Сўзимни бўлди Қарриган.— Қизиқ! Афсус буни менга сал илгарироқ айтмагансиз. Йўқ, йўқ!— У менинг ноқулай аҳволда қолганимни кўриб кулди.— Бу факт ўз-ўзича ҳеч нарсага арзимади. Бу ҳам эмоционал; разрядга кирди! Балки, мисс Паризинини матбуот ҳамда полиция тасодифий деб ҳисоблайдиган гувоҳлар қаторига ўтиб олишни истагандир? Бунга сизнинг фикрингиз қандай?

— Қотил сакраб тушган дераза олдидан топиб олинган Қони-Айленд ходимининг значогига нима дейсиз?

— У мисс Парзининики бўлиши мумкин. Дарвоқе, негадир у значогини тақиб юрмайди.

Очигини айтганда, мен эмас Паризинининг қайлиғи билан илк танишганимда унинг менга ёқмаганлигини эсладим. Уша чоғлардаёқ пул ва буюмни ҳамма нарсадан ортиқ қўядиган бу киши ҳеч нарсадан қайтмайди, деган хулосага келган эдим. Мен ҳатто унинг қомати, бўйи, сочининг рангига қараб, шумикин ёки шу эмасмикин деган гумонга ҳам бордим.

— Бўлмаса бу версия нима учун асоссиз бўлади?— сўрадим ундан.

— Муҳим бир деталь бор. Кассир музей кассасида кўп пул бўлмаслигини ҳаммадан ҳам яхши билиши керак.

— Лекин Губинернинг қандайдир бебаҳо аттракцион тўғрисида айтганлари-чи...

— Бекорчи гап! Ишончим комилки, янги аттракцион қариган Монтени ёш, гўзал Қэйзи Уайт билан алмаштиришдан бошқа нарса эмас.

— Шунақами? Сиз бунга ишонасизми? Сизни табриклайман, Карриган!— дедим кулиб.— Кўриб турибман, сиз ҳам ҳис ва туйғулар хуружига тарафдор бўлар экансиз. Бу гал сиз Губинерга ишонмасангиз, бунда сизга тамоман қўшиламан, субъектив антипатия ҳиссиётга асосланган.

Карриган паришонлик билан илжайди.

— Йўқ! Сиз «Оға-ини Данн ва Компания» фирмаси тўғрисида эшитганмисиз.

— Биринчи марта эшитяпман.

— Бу фирма қарз олишга қобилиятли шахслар тўғрисида маълумот беради. У банклар ҳисобига яшайди ва асосан уларга хизмат қилади. Лекин бизлар ҳам кўп вақт уларга мурожаат қиламиз. Фирманинг Губинер тўғрисидаги маълумотларига қараганда, у доимий равишда тўлов мажбуриятларини бузади, музей бир неча марта гаровга қўйилган, унинг хўжайини пулга жуда муҳтож, банкда унинг пул миқдори фақат уч хонали сондан иборат. Қўрдингизми, Губинернинг иши яхши эмас. Албатта, қотиллик туфайли бўлган шов-шув бирмунча пайт яшаб туришига имкон беради. Кейинги кунларда музей яхши пул топмоқда. Лекин бу вақтинчалик даромад. Кўп ўтмасдан Губинер яна қийналиб қолади. Агар унинг ҳақиқатан ҳам даромад борасида ошиғи олчи бўлганда эди... Истиқболи йўқ. Буни «Оға-ини Данн ва Компания» фирмаси дарров пайқаб ола-

ди. Пул деганда ўзини томдан ташлайди улар. Сира янглишмайдилар. Гап шундай, Мак Алистер,— Қарриган суҳбатини яқунлади.— Губинернинг бошидан ўтказган кўнгилсиз воқеалари, Монтеронинг фожиали ҳаёти, Лой Коллинз ва синглизининг фожиали тақдири, мисс Паризинининг оғир турмуши, буларнинг ҳаммаси қотилликка ҳеч қандай алоқаси бўлмаган кишилар ҳаётининг хусусий томонлари!

ЎН УЧИНЧИ БОБ

ЯГОНА ЧОРА

Унча катта бўлмаган «Тиволи» ресторани остонасидан ўтиб улгурмасимданоқ Жо менга отилди. Мен унинг ҳаяжонланганини сездим ва менга қандайдир имо-ишора қилганига эътибор бермадим.

«Маҳкам бўл, азизим!— ўйладим ичиқоралик билан.— Ҳозир сенга эрталаб менга айтган ҳайратда қолдирувчи янгилигинг нима бўлганини айтиб бераман...»

Мен залнинг ўртасида тўхтадим ва Жонинг тирсагидан ушлаб унга дилсиёҳлик-ла дедим:

— Жо Кесиди, мен сизни алдамчиликда айблайман! Аввал сиз менга Лой Коллинз тўғрисида нотўғри маълумот бермоқчи, кейин мендан ўн минг доллар ундирмоқчи бўлдингиз...

— Жим бўл, эшак!— шивирлади Жо қулоғимнинг тагида, кейин уялгандан қизариб кетганча илжайиб давом этди.— Таниш, Мак. Бу мисс Уайт. Мисс Кейзи Уайт...

Мен эндигина бежирим қиз ўтирган стол ёнида турганимизни сездим. Агар Жо унинг исмини айтмаганда, албатта мен танимас эдим. Жин ургур! Қачон у билан танишиб олди? Унинг кўзлари қоп-қора, қошлари ўсиқ ва майин эди. Ундан кўз узиш қийин эди. Худди мана шу қошлар унинг юзларида меҳрибон ва кўнгилчанлик ифода қилар эди. У ўзини эркин тутар, унинг уялиши ясама ва ноқулай эмасди.

— Ё худо, кўришсангиз-чи, ахир, ваҳший!

Мен эсимни йиғиб олиб Кэйзи Уайтнинг қўлини сиқдим. Мен уни хурсанд қилмоқчи бўлдим. Мен стулга ўтириб, гап бошладим.

— Сиз билан танишганимдан жуда хурсандман,

мисс Уайт. Бунинг устига сизга ёқимли янгилик ҳам айтаман. Биласизми, акангиз...

Лекин Жо қўполлик билан сўзимни бўлди:

— Ҳа, ҳа! Мак! У айбдор эмас. Мисс Кэйзи ҳаммасини билади. Биз эрта билан Лойнинг олдида бўлдик, у ҳаммасини айтиб берди.

— Шунақами! Демак, ҳаммасини биласиз? Бўлмаса мен сизни чин қалбимдан табриклайман!

Лекин Жо менинг қўлимни силтаб ташлади:

— Шошма, Мак!

Мен ҳайрон бўлиб, дўстимга қарадим. Одатда асов одек бир жойда ўтира олмайдиган Жо ўзини ҳозир беҳад босиқ ҳолда тутар эди. Тунд, кам гап ва нимадан-дир уялгандек эди у. Яна мен Кэйзи томонга қарамаётганини ҳам сездим. У сездирмасдан пешонасига тушган паришон сочларини ётқизмоқчи бўларди.

— Биласанми, Мак, гап шундаки, Лой Қоллинз билан Кейзини яъни мисс Кейзини эртага ҳорижий фуқаролар билан ишлаш полиция бошқармасига чақиртиришган...

Э, худо қандай қилиб эсдан чиқарардим! Карриган бу тўғрида гапирган-ку.

— Хўш-хўш, тушунарли. Демак, сен менга телефон қилганингда гаровни назарда тутгансан-да... Ҳм. Уннинг...

Мен ўйлаб қолдим. Бунақа пул менда ҳам, Жода ҳам йўқ, ҳеч қачон бўлмаган.

— Балки, РГКдан сўрарсан?— деди Жо, қатъиятсизлик билан ва Кэйзига тушунтирди.— Бу бизнинг хўжайинимиз. Макнинг фронтдош ўртоғи. Миллионер.

«Фронтдош ўртоғи...»

Мен бир зум кўзимни юмдим ва ўртоғим Рэнд ҳамда ўзимни Францияга десант тушириш пайтимиздаги ҳолатда тасаввур қилдим. Бу вақтда баржамиз Француз қирғоғига келиб тақалган эдик. Бизлар атака сигналлини кутар, ҳаммамиз барча солдатлар ҳис қилганидек, асабий қалтирар, бирор кулгили воқеани айтиб, ичак узилгунча кулиш хоҳишида эдик. Янги орлеанлик, узун бўйли, сариқ рота котибни ўз қўрқувини яширмаган ягона шахс эди.

— Нималар бўляпти ўзи?— дерди у гоҳ биттамызга, гоҳ иккинчимизга қараб.— Мен йиғлашни билмасам ҳам

жанг қилишдан қочмайман. Аммо шу сувга сакрашларингиз чатоқ.— Бу пешонангга милтиқ тираб отиш билан баробар.

Унга жавобан ҳазиломуз кулги билан жавоб беришарди.

— Лангарни ушлаб ол, йўқолиб қолмайсан...

— Сен бизларга кўп ачинаверма, иложи бўлмагач, котибсиз ҳам яшайверамиз.

Кейин атака бошланди. Тўплардан шунақанги ўқ отилдики, қулоқларни ботинга келтирди. Қаердандир осмонга ракета учди. Солдатлар жон талвасасида барча кемалардан ўзларини сувга ота бошладилар. Совуқ кўкракни қисар, нафасни бўғарди. Сув белдан келар эди. Гоҳида одамлар сувга шўнғиб кетар ва кўзларини пирпиратиб сув юзасига чиқар эдилар. Ярадор бўлганларни куч билан душман томондаги қирғоққа олиб чиқардилар. Улар тинимсиз бақиршар, баржа томонга ўзларини отишар эди. Ўлганлар ўша заҳоти чўкиб, кўринмай кетар эди. Ҳамма жойда тўнкарилган каска, қутқариш белбоғлари, яшиклар сузиб юрарди...

Сариқ котиб, Рэнд ва мен автоматларимизни юқори кўтарган ҳолда ёнма-ён борар эдик. Қирғоқ яқинлашиб қолди, лекин бирданига... ўпқон! Сувдан шўнғиб чиқиб, фақат сариқ котибни кўрдим. Сув унинг бўйнича келар, лекин у оёққа босиб турарди. Рэнд йўқ... Котиб менга ниманидир қичқириб, автоматини берди-да, чуқур нафас олиб, сувга шўнғиди. У Рэнднинг ёқасидан ушлаб юзага чиқди.

Маълум бўлишича, уста сузувчи Рэнд қоқилиб кетиб автоматини қўлидан тушириб юборибди ва униқидириб, топиш учун шўнғибди. Чўкишни сира ҳам хаёлига келтирмаган экан,

Котибнинг оти Гардон Ли эди. Икки йил олдин у «Глоб»га келган эди. Унинг тинчлик вақтидаги касбикори, ҳарбийдаги вазифасига сира ўхшамасди. У тинчлик пайти автобус кондуктори бўлган экан.

— Ҳа, ҳа, эсимда бор!— деди унга Рэндольф Грейтс-кичкина.— Уша вақтда сиз автоматимни сувдан олишга халақит бергансиз, сизга мен чўкиб кетаётгандек бўлиб туюлганман. Ҳа, ажойиб пайтлар экан! Лекин сизнинг илтимосингизга келсак, сизни хафа қиларманми деб ўйлайман. Ҳозир сизга мос келадиган бирорта ҳам бўш иш жойи йўқ, Сира ҳам...

Мен кўзимни очдим.

— Йўқ,— дедим Жога,— РГКга айтишининг фойдаси йўқ. Бошқа йўл қидириш керак.

— Йўл бор...— деди Жо бошини қуйи солиб сени.— Биз ҳозир шу тўғрида гапирётган эдик.

— Йўқ, йўқ!— Кейзи кафти билан юзини беркитиб, калласини қимирлатди.— Бу ақлсизлик! Мен бунга рози бўла олмайман.

— Нима учун?— Афтидан, Жо бу саволни биринчи марта бераётгани йўқ эди. Унинг товуши қандайдир ғамгин ва маҳкумона эшитилар эди.

— Сиз ахир мени яхши билмайсиз! Кейин бу... бу ваҳшийлик. Йўқ, бу сира ҳам мумкин эмас! Мен сиздан бундай фидойликни қабул қила олмайман.

— Фидойлик!? Мен ахир қувонч билан... э, худо шма деяпман! Мени кечиринг, Кейзи, лекин мени сизнинг иложсиз аҳволингиздан фойдаланяпти деб ўйлаш мумкин, чунки... чунки... Лекин ҳақ сўзим, бу фақат расмият, Макдан сўранг! У ҳам мен айтган гапларни айтади!

— Қария, сен мени эндигина келганимни эсдан чиқарган бўлсанг керак... деб гап бошлаган эдим, ҳеч ким қулоқ солмади.

— Йўқ, мистер Кэсиди, керак эмас.— Қиз қўлини Жонинг қўли устига қўйди ва ерга қаради.— Мен сизнинг яхши ниятларингизга ишонаман ва жуда миннатдорман, лекин ишонинг, менга шундоқ ҳам яхши.

Кейзининг бу хилда қарашидан Жо тамомап ўзини йўқотиб қўйди. У қизариб кетиб, қизга бир сўз ҳам дея олмади. Улар бир-бирларига шунчалик берлиб, қандайдир қизиқ суҳбатга киришиб кетган эдиларки, менинг борлигимни ҳам унутиб қўйишгандилар. Кейзининг қўли ҳали ҳам Жонинг қўли устида ётар эди...

Мен ўзимни бу ерда ҳозир ортиқча эканлигимни ҳис қилдим. Лекин жимлик қанчалик узоққа чўзилса, бу жимликни бузиш мен учун шунчалик ноқулай эди. Мен йўталдим ва менинг товушим уй сокинлигини бузиб, жуфтлар ҳаловатидаги сеҳрга халақит берди. Жо тикилган кўзларини олиб қочиб, мижжа қоқди. Кэйзи бўлса, қўлини тортиб олди.

— Хўш, қанақа йўл топдинг!?— сўрадим қўполлик билан. Гўё ҳеч қандай фаройиб суҳбат ва кўзни сузиб қарашлар, узоқ жим қолишлар бўлмагандек.

Жо менга жавоб беришдан олдин мен уни тўғри тушунишимга ишонч ҳосил қилмоқчидек бўлиб менга тикилди.

— Никоҳ!— деди у.— Мен мисс Кэйзига... яъни агар у америкаликнинг никоҳига ўтса, автоматик равишда Қўшма Штатларнинг фуқароси бўлиб қолиши мумкинлигини тушунтирдим. Шунда унга ҳар қандай хорижийни назорат қилувчи полиция қўрқинчли бўлмай қолади. Албатта мен ҳақиқий никоҳни назарда тутаётганим йўқ. Айтмоқчиманки Кэйзи... мисс Кэйзи ўз ҳаётини ихтиёрсиз равишда бирор шахс билан боғлаб қўйишга мажбур эмас. Бу ёлғондакам никоҳ. Аммо Рено шахрида никоҳни бузиш қийин эмас, фуқаролик ҳуқуқи эса унда бир умрга қолади. Тушуняпсанми, мени. Мак?

Мен тушунмаяпманми? Албатта, тушунаяпман! Энди менга ҳамма нарса аниқ эди. Никоҳ оғир аҳволдан қутулишда энг табиий ва энг яхши усул. Лекин бу Кэйзининг ҳозирги руҳиятига тўғри келмасди. Жога зимдан бир қараган кишига қизни қаттиқ севиб қолганини билиб олиш қийин эмасди.

Мен гап бошладим. Умрим бино бўлиб, мен бунча кўп ва маънодор қилиб гапирмаганман, денг! Аввал Жо менга ҳайрон боқиб қулоқ солди, кейин Кэйзига тикилди, унинг ҳозирги руҳиятини кузата бошлади. Қиз ҳеч нарсага қарамай жим турар, мен бўлсам тинмай гапирар эдим...

— Хўш, Леон нима бўлади?— сўзимни бўлди қиз шижоат билан.

Биз уни ишонтириб қўйганимизни тушундик. Жо нимагадир июшиб, менинг зажигалка ва тамакиларимни ўз чўнтагига сола бошлади.

— Мен Кэйзи тўғрисида дўстим терговчи билан гаплашиб кўраман. Бундан ташқари, у мени ишонтириб айтдики, қотил топилши билан хорижий фуқароларни назорат қилувчи полиция Лой Коллинзни тинч қўяр экан. Менинг ўйлашимча, бу тезда ҳал бўлади.

— У ковлайвериби бирор нарса топдими?— сўради Жо.

— Ҳа, нимадир борга ўхшайди,— мен ёлғон гапирдим.— Жин урсин! У билан кўришишга кечикяпман. Кетдим! Сиз вақтни бой бермай эртанинг ўзидаёқ Гуд-

зоннинг¹ нариги томонига ўтинг. Қўшни штатда ҳеч қандай расмиятчилик талаб қилинмайди. У жойда сизни бир зумда никоҳлаб қўйишади...

Мен шу куни кечқурун ўзимнинг «бўйдоқларга» хос сокин кулбамда, нимадандир дилгир ва ўзимни беҳад ёлғиз, нотавон сезар эдим.

Бирмунча вақтдан кейин Жо кириб келди. Ҳарҳолда, нима учундир унинг албатта қайтиб келишига ишонар эдим. Ҳатто нима тўғрисида гапиришини ҳам билардим.

Мен янглишмаган эканман. У Қэйзи тўғрисида, унга бўлган муҳаббати ҳақида гапирди. У кекса оламдек азалий ва ҳар гал қўшиқдек жаранглайдиган сўзларни гапирди. Мен унинг сўзларини қайтармоқчи эмасман, нима кераги бор?

УН ТҮРТИНЧИ БОБ

НЕГРГА ТЕГИЗ

Кутганимиздек, «Глоб»нинг янги умидидан ҳеч нарса чиқмади. Бунга кўп нарса халақит берарди: сайлов олди кампанияси ва ҳаммага маълум жоҳил, авлод-аждоди Грейтслар концерни билан алоқадор бўлган, эътиборли молиявий зўравоннинг «фазилатлари»ни кўкларга кўтариш, кейин бутун мамлакатни ўз мулкига айлантириб қўйган АҚШнинг йирик мева кампаниясини айблаган кичкина латин америкаси мамлакатига таҳдид солиш... Қисқаси бизнинг газетамиз «Тўғри далиллар!» девизи билан чиқаётган бўлса ҳам, қилинадиган ишлар эскича эди. Баъзи бир фактлар тўғрисида индамасак, бошқаларини бўрттирардик, учинчиларини ўйлаб топар эдик. Ҳарҳолда ўша кунлари менинг ҳужжатли повестим Грейтс-кичкина ўйлаб топган қилмишларини эслатиб турар эди. Повестнинг бошланиши «Глоб» газетасининг яқшанба сони иловасида босилиб чиққан эди. Повестни мен «Қўғирчоқлар орасидаги қотиллик» деб номлагандим. Биринчи бобларида газетхонни асосий воқеалар, иштирок этувчи шахслар билан таништирдим. Уларнинг орасида полиция инспектори Карриган

¹ Нью-Йорк яқинида Гудзон дарёсининг нариги томонида Нью-Джерси штати бёр.

асосий ролни ўйнар эди. Асарнинг биринчи боблари чиққан вақтда автор ҳам, ношир ҳам бу повесть қандай ривожланиши, нима билан тамом бўлиши тўғрисида тўлиқ бир тасаввурга эга эмас эди. Ана шундай шароитда давомли повестни эълон қилиш эҳтиётсизлик эканини мен яхши тушунардим. Аммо шу қалтис шароитнинг ўзи мени олга ундарди. Мен Рамон Монтеронинг фожияли ҳаёти тўғрисида элга ҳақиқатни сўзлаш учун мистер Рендольф Грейтс-кичкина томонидан энгилтаклик билан берилган имкониятдан фойдаланмоқчи бўлдим.

Рэнд, афтидан, менинг шу дунёда борлигимни тамом эсдан чиқарган. «Глоб» газетаси якшанба сони иловасининг редактори бўлса (дарвоқе, у менинг бу ишимга жуда лоқайд қарар эди) мен бошлигимизнинг шахсий топшириғини бажараётганимни била туриб, мени безовта қилмасди. Лекин бу менга қўл келарди. Шу имкондан фойдаланиб, мен жиноятнинг сирли ҳолатларини синчиклаб ўрганар, жиноятга дахлдор кишилар билан танишишга ўзимни бағишлай олардим.

Шуни айтиш керакки, Қарриган ўзининг хотиржамлиги билан мени ҳайрон қолдирар эди. Муваффақиятсизликлар уни ташвишлантирмас ва умидсизлантирмасди. У ишнинг муҳим томонларини синчиклаб ўрганишни давом эттирарди. У кўпроқ ашёвий далиллар, янги янги мураккаб лаборатория текширувларини кўздан ўтказарди, қотиллик содир бўлган куни музей яқинида бўлган ўнларча кишилар қаттиқ сўроқ қилинмоқда эди.

— Ёшлигимда — суҳбатлашган бир полиция инспекторнинг гапларини ҳали ҳам эслайман: «Биринчи муваффақиятсизликка учраганимда калаванинг учини йўқотиб қўйиб, нима қилишимни билмай қолганман. Йиллар ўтиши билан мен шу нарсага амин бўлдимки, агар тергов тўғри криминалистика қонунларига биноан олиб борилаётган бўлса, ҳар бир чиқариб ташланган хабар охири муваффақиятга бўлган ишончини оширади. Ҳар гал тергов пайтида биз тажриба орттирамиз ва қайси йўлдан юрмаслик кераклигини билиб оламиз».

Масаланинг бу тахлитда қўйилиши мени ҳеч ҳам илҳомлантирмасди. Қарриганнинг расмиятчилик фаолиятини кузатиш мени зериктирарди. Мен ажойиботлар паркига тез-тез бориб турар, у жойдан ҳужжатли повестим учун ҳамиша бирор қизиқ деталь топар эдим.

Дўстим Жони деярли кўрмас эдим. Кундалик репортёрлик иши унинг кўп вақтини олгани учун эмас, балки Кэйзи билан ажралмас дўст бўлганлари учун мен хурсанд эдим. Мен уларга халақит бера олмасдим.

Тан олишим керакки, Жосиз мен Қони-Айлендда жуда қийналардим. У ерда илгаригидек йўлни топа олмасдим ва оломоннинг шовқини, бақириқдан гаранг бўлиб, ажойиботлар орасида адашиб юрар эдим. Интилганга толе ёр деганларидек, толе ёр бўлди. Фурсат ёрдам берди.

Бир кун қандайдир томошахонанинг олдида жарчининг бўғиқ овози эшитилди.

«ХОНИМЛАР ВА ЖЕНТЛЬМЕНЛАР! УЗ ҒАНИМИНГИЗНИ
УЛДИРИНГИ У СИЗДАН УЧИНИ ОЛМАСДАН ОЛДИНРОҚ УЛ-
ДИРИНГИ УЗ ДУШМАНИНГИЗНИ ОЛДИНРОҚ УЛДИРСАНГИЗ,
ҲАМИША СИЗГА БАХТЁР БУЛАДИ УНИ ШУ ЕРДАН ТОПА-
СИЗ... ЁВИНГИЗНИ ДАФ ЭТСАНГИЗ, ОСОЙИШТА ЯШАЙСИЗ!»

Мен бу ерда — Қони-Айлендда сўзнинг қудратли кучига бир неча марта нишонч ҳосил қилганман. Мен жарчининг нима деяётганини, қандай душманлар тўғрисида гапираётганини билишни жуда-жуда истардим. Шунинг учун тирсакларим билан ўзимга йўл очиб, товуш келатган томонга сурила бошладим.

Афсус! Бу энг оддий тир эди. Тўсиқ олдида ҳаво билан отиладиган бир неча милтиқ ётар эди. Томошахонанинг ичида ярқироқ тунука нишон қўйилган эди. Мен тикилиб қараб, унинг нима эканлигини дарров пайқаб олдим. Жарчилар «ўлдириш»га чақирган «душманлар» эди. Улар жуда кўп, ҳамма дидларга мосланган душманлар! Ёлиқ фабрика дарвозаси тасвиридаги «ишсизлик» нишонига ўқ тегизилганда, у очилиб кетади. Мўлжалга тегизсангиз, негрми, ё куклуксклангми, миршаб ёки ўғрими шу заҳоти ўлади-ю, ағдарилиб тушади, ё дорга осилиб қолади, ё дўзахга ағдарилади. Бу нишонлар орасида «юқори баҳолар», «солиқлар» ва насяга сотилган мол учун ҳақ йиғувчининг манфур тасвири. Бунда Кремль девори орқасидан пилиги ёниқ бомба тутган «Москва қўли» ва букри кампир тасвиридаги «омадсизлик» рамзи, фашизмнинг манфур юзи ва қирғий бурунли яҳудий ва «адолатсизлик» дея ном қўйилган нишон (унга ўқ тегизилганда нечундир пул ёғилар эди)...

Йўқ, чақирувчи алдамаган эди. Бу ерда паркка келган ҳар бир кишининг кўзи тез илғамайдиган ҳамма нарса бор эди. Мен кузатиб турдим ва навбатдаги мерган қайси нишонни тез мўлжаллашини билиб олишга уринардим. Қизиқ, аммо ўша мерганни тезда аниқлай олмас эдим. Мана шинам кийинган ёши қайтиб қолган бир киши келди. «Албатта,— ўйладим,— бу «юксак солиқ»қа ёки «рақиб»га отади. Лекин у кетма-кет энг юқори баҳо қўйилган мол сони гўштига ўқ узар эди. Бу «қимматчилик» белгиси бўлиб, ҳар гал нишонга тегирилганда нарх бир оз тушарди... Хўш, бу одамнинг ўзи ким? Ишсизми? Эҳтимол. Албатта, дўкондор эмас? Балки биржа даллолидир? Мана кимдир «Москва қўли» нишонига ўқ узмоқда. Мерганнинг юзи кўринмайди. Оёқ кийими чириб кетган, чўнтаклари осилиб кетган эски костюм кийган. Фашистми? Собиқ гитлерчилар мамлакатларидан бўлган эмигрантми?

Йўқ! Бундай одамлар Штатларда ёмон кун кўрмайдилар. Албатта, бу ҳамма оғир кунлар учун Москва айбдор деган фикрни калласига жойлаб юрган калтафаҳмлар, албатта.

Мана шундай фақирона томоша фикрлашга мажбур қилишига ҳайрон қоласан. Лекин худо ҳаққи «душманингни ўлдир» тири Америка Қўшма Штатларидан сиёсий кайфият чалкашликлари тўғрисидаги ҳар қандай лекциядан ҳам аниқроқ эди.

...ДУШМАНИНГИЗ СИЗНИ БИР ЕҚЛИ ҚИЛМАСДАН ОЛДИН

УНИ ЎЗИНГИЗ ЎЛДИРИНГ!—

деб чақирар эди чорловчи.

Тир тўсиғи олдиға ташвишли кишилар келишарди...

Солдатлар ва қизлар, кексалар ҳамда ўспирин йиғитчалар, негрлар ва оқтанлилар, қайғули кишилар ёки ўз ҳиссиётларини нотабий кулги, бепарволик ниқоби остига яширган кимсалар. Ҳар гал улар мўлжалга тегирилганларида гўё қалбларидаги юксак ниятлари амалга ошгандек бўларди.

Барча мўъжизаларни одамлар яратишарди. Оддий одамлар, менинг ватандошларим...

Худди мана шу жойда, мазкур бобнинг бошланишида биз айтган тасодиф юз берди. Ҳарҳолда, бу тасодифми, тасодиф эмасми, аниқ билмайман. Афсуски, мамлакатимда бундай ҳодисалар тез-тез бўлиб турарди.

Бир неча томоша талаблар, шу жумладан, мен ҳам,

тинмай сақич чайнаб негр тасвирига ўқ отаётган олиф-та йигитни кузатиб турар эдик. Кетма-кет муваффақият-сизликдан хафа бўлган йигит милтиқни тўсиққа ташлади ва кескин бурилиб ўн уч ёшлардаги негр қизига дуч келиб қолди. Қиз сут шишаси кўриниб турган карзинаси билан одамлар орасидан ишонч билан ўтиб борар эди. Ўз «душмани»ни ўлдира олмаган йигит аламини ундан олмоқчи бўлди, кутилмаганда қизнинг пешонасига шартиллатиб чертди.

— Қора моховга ахир тегиздим-ку!— Кулди у менинг қараб турганимни кўриб.

Мен индамадим. Угирилиб кетмоқчи бўлган эдимки, қиз ўзини хафа қилган кишига ташланди ва йигитнинг болдир суягига чунонам ўхшатиб тепди. Йигит бақириб, бир оёқлаб сакрай бошлади. У газабланиб кетиб, қизнинг калта, тикка-тикка бўлиб кетган сочига ёпишди. Кичкина негр қизни қутқариш учун бир неча киши ёрдамга шошилди. Шар сотувчи, ориқ кампир, мен... Ҳа, мен ҳам ҳатто, унинг олдига келдим. Унчалик тез ва қатъий бўлмаса ҳам, ҳарҳолда, унинг олдига келдим. Жабр кўрган йигитнинг ҳам «тарафдор»лари топилди. Улар бақириб сўкинишар, қичқиришар ва қизга ўдағайлашар эди. Юзаки қараганда улар кўпчилик эди, лекин улар қўлларига эрк бермасдилар, чунки четда индамай турган кишилар бирор ҳодиса юз берса, калтак еб қолишларини яхши тушунардилар.

— Юр,— дедим қизга,— кузатиб қўяман.

— Қўйинг!— У оплоқ тишларини кўрсатиб кулди.— Мен улардан сира ҳам қўрқмайман, бу ерда миллионта ўртоғим бор!..

— Шунақами! Демак, мен бугун миллионер қиз билан танишибман-да?

Қиз шарақлаб кулиб юборди. Биз ёнма-ён юриб, суҳбатлашар ва ҳазиллашар эдик. Мен унинг қўлидан ушлаб олганим қулай эди, чунки оломон бизни кўпинча ажратиб юборарди. Лекин мен бундай қилмадим, бунга ўзимни мажбур қила олмадим! Ҳа! Энди буни ўйлаш ҳам менга уят. Лекин қиз қора бўлгани учун мен унинг қўлини ушламадим: балки биров уни менинг қизим деб ўйлаши мумкин!

Кўп ўтмай қиз тўғрисида ҳамма гапни билиб олдим. Унинг отаси шу ерда ишлайди, у кўпинча отасига ноушта олиб келади. У артист. Қизнинг оти Луиза!

Луиза, Брайан, лекин уни Лу деб аташлари ёқади. Ун уч ёшда, ҳозирча мактабда ўқийди, кейин албатта ўқи-тувчи бўлади. Мен нима иш қиламан? Китоб ёзаман? Лекин эртақ ёза олмайман. Йўқ? Нега? Бу жуда осон-ку, лекин жуда қизиқ бўлиши керак! Уларнинг уйлари қаршисида иккита жаҳон чемпиони яшайди, биттаси тўсиқлардан сакраб чопиш бўйича, иккинчиси сузиш бўйича. Рекорд қўйган. Улар жуда таманно! Худди, Африка элчиларига ўхшайдилар. Қандай? Наҳотки билмасам?! Африка элчилари Вашингтоннинг оқтанли-лар яшайдиган районида туришади, Қўшма Штатлар президентининг ўзи улар билан қўл беришиб кўришиши керак. Бўлмаса, Америка билан Африка ўртасида уруш чиқиб кетиши мумкин. Унинг ўзи бу йил мактабда узунликка сакраш бўйича биринчиликни олди, уни кол-леджга қабул қилишлари мумкин. Агар мамлакат чем-пиони бўлиб қолса, ҳар қандай университет уни бепул қабул қилар эди... Ниагара шаршарасида бўлганманми? Йўқ! Бу мумкин эмас. Ахир мактабда мисс Карлсон бу жаҳондаги энг гўзал жой, ҳар бир америкалик бу билан фахрланиши керак, деган-ку! Балки мен чет эл-ликдирман! У — Лу университетни тамом қилиши билан албатта Ниагара шоввасини кўргани боради.

— Ҳў, Қўшма Штатларнинг байроғи қилпираб тур-ган жойни кўряпсизми?— сўради Лу менинг сўзимни бўлиб.

— Ҳа,— дедим,— кўряпман.

— Шу байроқнинг остида отам ишлайди,— деди қиз фахр билан.

Унга жуда яқин келганимиздан кейингина у томида иссиқ ҳавода қилт этмай осилиб турган мамлакатим байроғи ўрнатилган, ярқироқ бўёқли ёғоч томошахона эканлигини кўрдим. Бу машҳур «Негрга тегиз» ажойиб сайлгоҳи эди. Америкадаги жуда кичкина ярмарка ҳам бу ердаги томошагоҳсиз ўтмас эди. Биз томошахонага яқинлашиб борганимиз сари жарчиларнинг шовқинлари орасидан битта жарчининг товуши ажралиб борар эди.

НЕГРГА ТЕГИЗИНГИ ХОНИМЛАР ВА ЖЕНТЛЬМЕНЛАР, АҲ-МОҚ НЕГРГА ТЕГИЗИНГ ВА БИР ШИША АЪЛО НАВ ВИСКИ ОЛИНГИ АМЕРИКА ТОМОШАГОҲИДА «НЕГРГА ТЕГИЗИНГИ» УЧТА КОПТОК ЭЛЛИК ЦЕНТИ ФАҚАТ ЭЛЛИК ЦЕНТ ВА БИР ШИША ВИСКИ СИЗНИКИ АМЕРИКА ТОМОШАХОНАСИ...

Биз томошахонада қамти ўтирган эдик. Бизга ёғоч тўсиқдан қилинган туйнук ортидан ўзига хос тирда отаётган негрнинг боши кўриниб турар эди. Унинг оқ бўёқ чапланган юзлари катта оқ тиши, қулоқларигача чўзилган кўзлари ва қип-қизил чаккаси жуда кулгили кўринарди. Негр нималардир деб бақирар, кўзларини олайтирар ва калласини камзули ичига тортар эди. Тўсиқнинг олдидаги токчада арзон виски шишалари терилган. Жиққа терга ботган тўлачадан келган жарчи, бақиришдан тўхтамасдан олдидан ўтаётган одамларга копток чўзар эди.

— Бир оз кутишимиз керак бўлиб қолди,— деди қиз, бир нарсани сезгандек,— келинг бир четга ўтайлик. Ҳозир халақит бериб бўлмайди. Шу ердан яхши кўринади.

Мен ҳеч нарсани кўрмасдим. Тўсиқнинг олди илгаригидек бўм-бўш. Одамлар томошахонанинг ёнидан ўтар экан, албатта қадамини секинлатарди. Шунга ўхшаган томошахона ҳеч кимни ҳайрон қолдирмасди. Бунинг устига Қони-Айлендда бу хил томошахоналар бир нечта эди. Лекин қандайдир қизиқ кийинган қишлоқи, ўнг ва чапга анграйган ҳолда кўрқа-писа қадамини секинлатди. У бўш қолган виски шишаларига ҳайратомуз боқди.

Кичкина Лу оғзини беркитиб пичирлади.

— Бу Пит, Пит!— деди у шивирларкан. Мени ишлаб ўзи томон энгаштирди.— У одамларни қизиқтирарди. Уҳ томошанинг қизиқлигини қаранг. Ҳар гал бир янгиликни ўйлаб топади...

Шунда мен бу томошанинг маъносига тушундим. Кўз олдимда «Қишлоқи йигит» асари қўйиларди. Ажойиб актёр ўйнар эди. У ўз ролини жуда ҳам берилиб ижро этарди. Йўлдан ўтаётган кишилар ихтиёрини у тезда ўзига жалб этарди. «Тарбия кўрмаган» қишлоқи йигитнинг ҳаракатлари беҳад қизиқарли. У атрофга шубҳа билан аланглаб, камзули тугмасини ечди. Инглиз тўғнағичини ечиб ич чўнтагига қўлини тикди. Унда яшил лента билан ўралган ҳамён бўлиб, у йўғон занжир билан камзул астарига боғланганди. Йигит ўз ҳаракатини томошабинлардан яширмақчи бўлар эди-ю, аммо ҳамма қилмишларини одамларга аён этиб «беки-тар» эди. Ниҳоят, у жарчига бир неча букланган доллар қоғозларини узатган пайти тўсиқ олдида анчагина одам тўпланиб қолган эди.

Томошабинга маълум ҳар нарсага анграйса, актёр одамларда бунча қизиқиш уйғотмайди. Бу эса бир неча секундда шунча кўп одамни тўплаб олдики, биз Лу билан томошахонанинг ёндеворига сиқилиб қолдик.

Йигит узоқ вақт шубҳаланиб пул қайтимини санади. Тангалардан бирини, ҳатто одамларни ҳайрон қолдириб, тишлаб ҳам кўрди, кейин қалбаки эмасми дегандек ўнг ва чап томондагиларга кўрсатди. Ҳазил ва кулги борган сари зўраярди. Жарчининг товуши эшитилмай қолди. Ниҳоят моҳир фоксчи учта коптокни олиб, ишга киришди. У узоқ мўлжалга олди, қўл ишораси билан одамларга ҳалақит бермасликка ундади. Йигит бир неча марта қўлини силтади-ю, лекин коптокни отмади. Унинг юзлари жуда жиддий ва кулгили эди. Мен ҳаммага қўшилиб ростакамга кулар эдим. Биринчи коптокни қандайдир ўнғайсиз равишда тўғридаги бир хотинга отди, аммо мўлжалга тегизди. Оломон кўтарган қий-чув унга далда берди. Иккинчи коптокни отишда ҳам шу хил мўлжал олди. Негр тўхтамай бақирар ва коптокни ўзига тегизмаслик чорасини кўриб калласини тинмай айлангирар эди. Қарангки, иккинчи копток ҳам тегди. Одамлар шовқин солишарди. Ҳамма бақирар, ўзича ҳар ким маслаҳат қилиб «қишлоқига» ёрдам бериш истагини билдирарди. У учинчи копток отиши олдидан ҳамма жимиб қолди. Чорловчи ҳам жим бўлиб, гоҳ негрга, гоҳ «қишлоқи йигитга» тинчсизланиб боқарди. Негрнинг юзи тердан ялтирарди.

— Йўқ, сэр! Бу гал тегизолмайсиз! Йўқ, сэр!

«Қишлоқи» учинчи марта ҳам нишонга тегизиб, бир шиша виски ютганида, оломон шундай ҳам шовқин кўтардики, бундай қийқириқ фақат Бейсбол майдонида бўлар эди. Мен ҳам бақирдим. Шу жойда, кўз олдимда мўъжиза содир бўлди. Чорловчига пул ушлаган қўллар узатилди. Ҳамма копток отишни истар эди. «Қишлоқи йигит» қаёққадир ғойиб бўлди. Ҳарҳолда, уни энди ҳеч ким эсламасди ҳам.

Негрга томон коптоклар улоқтириларди. Болалар, эътиборли хонимлар, кексалар ва ёшлар копток отишарди. Актёр энди бошини унчалик сарак-сарак қилмасди. Лекин фақат бир кишигина уч бора тегизди. Оломон аста-секин сийраклашди. Тўсиқ олдида ўнтачагина одам қолган, улар орасида кенг соябонли шляпасини энгсасига томон сурган ёши ўтиб қолган бир кимса

ҳам бор эди. У негрдан кўз узмас, ҳеч кулмасди ҳам. Қараши ўта совуқ ва маъносиз.

— Уриниб кўрса бўлади,— деди.— Мен уларнинг одатини биламан. Қанчалик калласини бурмасин, мен уни бурдиргани қўймайман.

У жанублилар каби, секин ва сўзларини чўзиб сўзлар, жанублилар каби имиллаб, лапанглаб юрар эди. У чўнтагидан бир қисм пул олиб, қарамасдан биттасини жарчига узатди.

— Ҳаммасига!— деди у негрдан кўзини узмай.

— Ҳа, сэр, ўттизта копток, сэр! Яна ким бор жентельменлар? *Учта копток — эллик сент! Аҳмоқ негрга тегизинг!*— *Эллик цент — учта копток!*

Одамлар яшиндек тезлик билан тўсиқ олдига тўпланди. Энди жанублик йигит одамлар диққат марказида эди. Мен савол аломати билан Луга қарадим. Бу энди одамларни қизиқтирадиганлар хилидан эмаслигига иқрор бўлдим.

Жанублик шошмай камзулини ечди, кўйлак энгларини шимарди.

Негр эса хомуш турар, кўзларини жанублидан узмасди.

Жанублик битта коптокни ўнг қўлига, иккитасини чап қўлига олди.

— Хўш, нега каллангни қимирлатмайсан-а?— гўлдиради у.— Қимирлат, қимирлат!..

У орқасига тисланиб куч билан коптокни улоқтирди, лекин тегизолмади. Негр қилт этмади. У илгаригидек жанубликка бақрайиб қараб турар эди. Бўялган юзи, нима учундир кулгили кўринмас, осойишта, беҳад осойишта эди...

Оломон ҳам жим эди. Шу тинчликда оқ майка кийган бесўнақай одамнинг бақариши эшитилар эди, холос.

— Эҳ, уқувсиз, шу пулга ичиб, кейин шишасини қора моховга отсанг бўларди, ўшанда тегизардинг.

Жанублик жавоб бермади. У нафратини яширмай негрга қаради ва бирданига ғазаб билан тез-тез коптокни улоқтира бошлади. Копток негр томон учар, лекин унга тегмас эди.

— Мана, сенга, мана!— дерди жанублик коптокни улоқтириб,— мана! Мана!..

Алқисса, копток тугади.

— Тамом бўлди, сэр. Яна бир дюжина берайми?—

Чорловчи ўта илтифотли кўринар, гўё у мижозининг ҳолатини сезмагандек эди.

Кимдир одамлар орасида қаттиқ ҳуштак чалди. Тўпланганлар яккама-якка жангга қизиқишини йўқотиб, жанубликка масхараомуз қараб тарқалишди. Унинг ранги оқарган, камзулининг енгига сира қўлини киргизолмас эди...

— Юринг, отамнинг олдига,— деди Лу ва чорловчига қўлини силкиди.— Салом Фред! Юринг, уялманг. Ҳозир танаффус бошланади.

Негрнинг боши кўздан ғойиб бўлди. Тўсиқдаги юма-лоқ туйнук ичкаридан жилвали мато билан ёпилди. Лу билан томошахонанинг орқасига айланиб ўтдик. Негр бошини чиқарадиган хона эшиклари кока-коланинг бўш шишалари тахланган кимсасиз майдонга қараган тор ҳужра эди. Негр остонада турар, у девқоматли, бўйдор. Устидаги оқ кўйлагининг енгларини шимариб олганди. Лу корзинасини ерга қўйиб, чопқиллаб унинг қучоғига отилди. Отаси юзидан чўлпиллатиб ўлди-да, секин ерга қўйди.

— Салом, дада! Топинг-чи, кимни олиб келдим. Сира ҳам топа олмайсиз! Питнинг қилиғидан шунақаям кулдик-ки! Мен уни бунақа қилиқ қилганини сира ҳам кўрмагандим. Нега танишмаяпсиз?— Қиз отаси ўпгандан сўнг қора юзига оқ бўёқ юққанини сезмас эди.— Пит қани? У бизлар билан овқатланмайдими? Э, худо, ивирсиб кетганингни қара!

Камзул шалпайиб осилган, галстук ерда, ҳаммаёқда тамаки қолдиқлари... Қиз бизни қолдириб, уйни йиғиштира бошлади.

Негр менга улкан қўлини узатди.

— Глен Брайн, сэр,— таништирди у.— Танишганимдан беҳад хурсандман. Лекин Лу ҳақ. Сизнинг ким эканлигингизни тополмасам керак. Лекин гаров бойласам, у сиздан Ниагара шоввасида бўлганингизни, албатта, сўраган!

Биз кулдик. Мен унга тасодифан Лу билан танишиб қолганимни ва у билан паркни айланиб келаётганимни айтдим. Мен Питнинг артистлик маҳоратига қойил қолганимни ғурур билан айтиб бердим.

— Биласизми, ҳозиргина сизга копток отган киши ҳам артист деб ўйладим, лекин кейин у артист эмаслигига ишондим. Айтгандек, Брайн, нима учун у сизга

тегиза олмаслигига ишондингиз? Сиз бошингизни қи-мирлатмасдан турдингиз.

— Ҳа, ана у шляпа кийганми? Арзимаган нарса! Биласизми, бундай одамларнинг кўзига негр қараб турса, уларнинг жаҳлини чиқаради, буни мен билиб олганман.— У гримни суркатиб юбормасликка уриниб, эҳтиётлик билан бутерброд еб, сут ичар эди.— Фақат осойишта қараш керак. Асосийси, ундан сира кўз узмаслик лозим.

— Ишингиз жуда оғир!— дедим, нима учундир ноқулайлик билан, гўё унинг ишида мен айбдор эдим.— Чарчайсизми?

— Сизга нима десам экан... У лабини чўччайтириб, қўлларини ёзди.— Оддий иш. Бошқа ҳар қанақа ишдан ёмон ҳам эмас, яхши ҳам эмас. Мен албатта Кони-Айленддаги ишни айтаётирман. Мен бу ердаги ҳар бир томошахонани биламан. Мана, масалан каруселни, шайтон филдирагини ёки Мум ҳайкаллар музейини олайлик...

— Сиз Рамон Монтерони билармидингиз?

— Бўлмасам-чи? Биз у билан бир неча йил бир ҳовлида турганмиз. Тўғри, кейинги пайтларда кам учрашардик,— у самимий кулди, гарчи уни ҳар куни шу пайтда кўрсам ҳам.

— У сизнинг олдингизга тез-тез келиб турармиди?

— Йўқ. Мен ҳам, у ҳам бир-биримизнинг олдимизга келмас эдик. Мен уни тўғри шу ернинг ўзидан кўрардим.

— Шу ердан музей кўринадими?— ҳайрон бўлиб, атрофга қарардим.

— Йўқ, бу ердан кўринмайди.— Глен Брайан ўридан туриб, соатига қаради.— Ана у ердан кўринади...— Боши билан ҳужрани кўрсатди.

Мен шундагина Глен бошини чиқарадиган туйнук ердан анча баландда эканлигини сездим. Иш вақтида у ердан бир метрча баланд қилинган супачада турар эди. Унга ҳозир Лу чиқиб, отаси ишлаган вақтида тирсагини қўйиб турадиган йўгон холадаги тамаки қолдиқларини терар эди.

Қиз отасига ўгирилиб, қатъий деди:

— Агар яна сен шу хил чекар экансан, ойимга айтиб бераман. Биласанми, қанча чекинди териб олдим?

— Оҳ даҳшат-ку?— самимий кулди Глен Брайан.—

Чекиндиларни санагандан кўра, мисс Луиза, ойнага бир қарасангиз бўларди...

Қиз чаққонлик билан ерга сакраб, тўнкарилган яшик олдига келди. Унинг устига очиқ грим каробкаси ёнида кичкина кўзгу турар эди.

— Дада, тағин мени бўяб қўйибсиз!— У кулиб менга мурожаат қилди.— Ҳар гал шунақа. Мен бўлсам, эсимдан чиқариб қўяман!

Глен Брайан яна чўнтак соатига қаради, уни силкиб қулоғига тутди.

— Лаънати соат! Гоҳ олдин кетади, гоҳ кейинда қолади. Илгари ана у жойдан қарар эдинг,— у девордаги туйнукка имлади,— агар музей ёпиқ бўлса, демак уч, биз бошлашимиз мумкин... Рамон бу борада жуда батартиб эди. Ҳозир улар танаффуссиз ишлашади. Одам жуда ёғилиб кетган. Ҳозир соат неча, сэр?

Мен соатимга қарадим:

— Тўрт минути кам уч. Демак, шу куни сиз газеталарда ёзганларнинг ҳаммасини кўрганмисиз.

— Деярли ҳаммасини. Полиция келиб улгурмасданок, паркдагиларнинг ҳаммаси музейда қотиллик содир бўлганини билар эди. Одам жуда кўп тўпланди! Бечора Рамон! Мен уни тирик кўрган охирги киши бўлсам керак: роппа-роса учда ҳар галгидек тушиб, кириш эшигини беркитди. Сизга айтсам, мистер, ишончим комилки, қотил олдиндан музейга яшириниб олган. Сиз нима дейсиз?

— Шундай бўлиши мумкин...— деди ва Қарриганнынг олдинги маълумоти шунга ўхшашини, кимдир билет олган, Губинернинг кетишини пойлаб турган ва Рамон Мотерони ўлдирган деганини эсладим.— Қулоқ солинг, Брайан, қоровул эшикни бекитгандан кейин музейга ҳеч ким кирмаганига ишончингиз комилми?

* * *

Чорловчи микрофонни улади ва уни чертиб, бўғиқ товуш билан чақира бошлади. Глен Брайан мен билан суҳбатни давом эттириб, кўзгуни олди-да, оғзи атрофидаги гримни тузата бошлади.

— Менимча, ҳеч ким! Биласизми, ўша якшанба куни одам кўп эди. Биз вақтида танаффус қила олмадик. Мен дам олмасдан ишладим. Албатта, мен сезмай қолган бўлишим мумкин — ахир мен ҳаминиша бир то-

монга қараб турмайман-ку! Лекин уёққа полициячи кирганини кўрдим...

Тўсиқни тақиллатишди. Бу чорловчи эди.

«ҚАНИ НЕГР, ҲУРМАТЛИ КИШИЛАРГА АФТИНГНИ КЎРСАТИ ЖИНГАЛАКСОЧ БОШИНГНИ ЧИҚАРИ АҲМОҚ НЕГРНИ ТОМОША ҚИЛИНГ, ХОНИМЛАР ВА ЖАНОБЛАР»,

бақирарди у.

Глен Брайан супачага чиқди, лекин туйнукдан бошини чиқаришга шовилмади. У гапида давом этди.

— Лекин ўша вақтда мен нима бўлганини билмагандим. Оддий полициячи, Қони-Айлендда улар камми. Кейин қарасам, иш бошқача... Оломон тўплана бошлади. Одамлар қаёқдан билар эканлар-а! Одамлар эсини йўқотгандек музей томонга югурди. Кўп ўтмай бу ерни оломон босиб кетди. Ҳатто ёмғир ҳам уларни тарқата олмади.— Негр пардани очди ва калласини чиқармасдан олдин деди:— Йўқ, мистер мен аминман қотил музейга олдин кириб олган. Мана кўрасиз!

Негрнинг боши кўздан йўқолгач, мен ўзимни ноқулай ҳис қилдим. Аввал шу ерда эди-ку, ҳозир лекин йўқ эди...

Хайрлашмасдан кетиш одобсизлик бўлар эди. Афтидан, Лу менинг ноқулай ҳолатда қолганимни сезди шекилли, у менга уй эгасидек муомала қила бошлади.

— Сабр қилинг, дадам ҳозир бўшайдилар. Бу пайтда растакам иш бўлмайди.— Қиз бўш яшиқдан отаси турган супа зинасига ўтиб ўтирди.— Марҳамат ўтиринг!— Менга яшиқни кўрсатди.— Бандит ва изқуварлар тўғрисида ёзмаганмисиз? Уриниб кўрмаганмисиз? Ҳечқиси йўқ, ўрганасиз? Мен бир кун кино кўрганман унда бир ёзувчи бандитлар тўғрисида ёза олмас эди. Кейин бир гангстер билан танишиб қолади. У ўз ҳаётини ёзувчига айтиб беради. Ёзувчи китоб ёзиб, миллионер бўлиб кетади.

Бу кинони мен ҳам кўргандим. У яхшилик билан тамом бўлмас эди...

— Кино нима билан тамом бўлади?— сўрадим.

Лу хўрсиниб, хафаланиб менга қаради.

— Гангстер ёзувчини ўлдириб, ҳамма миллионларини ўғирлаб кетади.

Мен кулиб юбордим. Лу ҳам кулди. У ҳазилни тунунардан эди.

Глен Брайан биз томонга ўгирилиб, суҳбатимизга аралашиб турарди. У гапга уста суҳбатдош, собиқ солдат ва менга ўхшаган бейсболга ишқибоз эди. Биз фақат мухлис командамиз жиҳатидан келиша олмадик. Мен «Индейец»ларга, у бўлса, «Шер»ларга мухлис эди... Бу ҳолат фақат суҳбатимизга халақит берар эди: Глен Брайан ишлаган вақтда унга копток улоқтирилар, копток текканда, эса унинг танаси силкинар эди. Айниқса, тўсиққа иргитилаётган тўпларни айримлари ногаҳон мўлжалга текканида жонимиз ачинар эди.

УН БЕШИНЧИ БОБ

ОҚ ҚЎЛҚОП

Шу куни мен Карригани ҳам, Жони ҳам кўргим келмади. Кони-Айленддан иккаласига телефон қилиб, янгилик йўқлигини билганимдан кейин, таксига ўтириб уйимга кетдим.

Ҳайдовчининг ёнида ўтириб, ёнимиздан тинмай ўтаётган турли рангдаги автомобиль ва светофорларнинг кишини чарчатадиган даражадаги липиллашидан ярим мудраб борар эдим. Ҳаракатни тартибга солувчи полициячилар оч-сарик рангли лимузин таксиларга нафрат билан қарашар, кўпинча оқ қўлқоп кийган қўлнинг бир силкиниши чорраҳаларда узоқ тўхтаб қолишимизга сабаб бўларди. Ҳамма Нью-Йорк таксичилари каби гапдон ва маҳмадона шофёр ҳар бир учраган полициячини ўзининг бруклин шеvasида болохонадор қилиб сўкар эди.

— Эҳ, тўппонча билан тўқмоқнинг боласи!— Сенга оқ қўлқоп бериб қўйишгандан кейин ҳар нарсага суқилаверасанми!— гўлдиради у.— Мана бунинг башарасига қаранг, уста! У дастпанжаси билан болаларни қўрқитмаслик учун қўлқоп кийган бўлса керак.

«Оқ қўлқоп...— эриниб ўйладим,— полициячиларнинг қўллари исиб кетар... Қизиқ, Глен Брайан кўрган полициячи ҳам оқ қўлқоп кийганмикин? Нима?!— Мен силкиниб қаддимни ростладим. Фикрим аниқ ва тез ишлай бошлади.— Глен Брайан осонгина музейга кирган полициячини қандай кўрган бўлиши мумкин? Ахир эшик ичкаридан ёпиқ бўлгани учун полициячилар кира ол-

маган-ку! Аввал эшикни синдириб, кейин кирган. Энг муҳими бу вақтда музейни оломон ўраб олган эди».

— Тўхтанг!— дедим шофёрга.— Орқага Кони-Айлендга, тез!

— Тушунарли!— Шофёр кулиб ёнидаги жин кўчага бура бошлади.— Бирор нарсангизни ўмариб кетишмабдими! Бу ахир — Кони-Айленд, мистер! Яна нима истайсиз? Ахир Кони-Айленд тўполонида ўғирлашмаса, қаерда ўғирлашади? Биласизми, бир кун мен бир йўловчини олиб юрдим. Уни Бродвей билан Қирқ иккинчи кўча бурчагида қоқлаб кетишган экан.

Бу маҳмадона шофёр ўйлашимга халақит берар эди. Мен ҳозиргина эсимда турган фикрнинг калавасини йўқотиб қўйган эдим.

— Кечирасиз,— дедим унга,— орқа кабинага ўтиб ўтираман. Бошим оғриб кетди...

Шофёр афтидан жаҳли чиқди шекилли, шундай тор-моз бердики, олдинги ойнага бошимни уриб олишимга сал қолди.

Мен ўтиб ўтирдим ва фикримни бир жойга қўйиб ўйлай бошладим.

«Хўш... Нима тўғрисида ўйлаётган эдим?—...Глен Брайн қотилликни билиб қолганларидан олдин музейга кирган полициячини ўйлаётган эдим. Яна ниманидир билмоқчи эдим? Э, худо, шофёр энг қизиқ жойида фикримни бўлиб юборди!.. Ҳа!.. Мен Глен Брайдан у кўрган полициячи оқ қўлқоп кийган киймаганлигини билмоқчи эдим. Ахир Қарриган қотил қолдирган қўлқоп официантлар, солдатлар ва полициячилар киядиганлардан деган эди-ку. Ҳа, ҳа, полициячилар! Мен буни яхши эслайман!»

«Негрга тегиз!» томошахонасига етиб келганимда Глен Брайн қизгин иш устида эди. Лу кетиб қолибди. Мен тўсиқ олдида одамлар орасида турсам, мени тезроқ кўради деб ўйлаб, беш ёшлардаги бола олдида туриб қолдим. У қўлига копток ушлаб афтлари бўялган қувноқ негрга сеҳрлангандек қараб турар эди. Глен Брайн унга афтини буриштирар ва ҳазиллашарди. Боланинг отаси ёши ўтган, қадоқ қўлли киши коптокни қандай отиш кераклигини ўғлига кўрсатиб берар эди. Тўсиқ ёнида турган бизлар болага қараб илжайишар ва унга далда берар эдик. У коптокни болаларча ноқулай отди, лекин қўлини олдинроқ очиб юборди. Қопток ос-

монга учди, агар Глен бошини ўзи тўғрилмаганда, у, албатта тегмас эди. Одамларнинг тақдирлаши болага эмас, негрга қаратилгани аниқ эди. Иккинчи копток ҳам Брайан туфайли мўлжалга тегди. Бола бахтли ва мағрур эди. Отаси кулиб, тўсиқ олдида турганларга кўзини қисар эди. Лекин, афсус, бола учинчи коптокни шундай ёмон отдики, Глен Брайаннинг ҳар қандай ҳийласи ҳам ёрдам бермади. Шунда биз ҳатто чорловчи ҳам баравардан «ҳисоб эмас!», «ҳисоб эмас!» деб бақира бошладик. Навбатдаги копток ҳам тегмади. Шунда бола афтини буриштириб йиғлаб юборди. Уни тинчитиб, яна копток беришлари қор қилмади.

У хафа бўлиб Глен Брайанга муштумини ўқталди ва ёшини ютиб юборди:

— Ярамас негр... ёмон кўраман сени, ёмон кўраман.

Отаси уни олиб кетди.

Тўсиқ бўшаб қолиши билан Глен Брайанга қўлимни силқидим ва айланиб ўтаман дегандек имладим. У калласини қимирлатди ва бир минутдан кейин ҳужрада, газета билан елпиниб кутиб олди. Бўялган юзидан тер қуйилиб келар эди.

— Кечиринг мени, Брайан,— дедим,— уйга кетаётганимда калламга бир фикр келиб қолди... Айтинг-чи, сиз кўрган полициячи оқ қўлқоп кийганмиди?

Глен Брайан узоқ ўйламади.

— Ҳа, ҳа! Буни яхши эслайман. У оқ қўлқоп кийган эди.

— Урта бўйлимиди?

— Ҳа, сиздек.

— Ориқ?

— Йўқ, ориқ эмас! Семиз эди. Нега сиз буларни сўраяпсиз? Ахир полиция қайси полициячи олдин музейга кирганини билмайдими?

Мен уялдим, лекин ўйлаганимни айтдим.

— Биласизми, Брайан, ишончим комилки... Буни ҳақиқат қачон кимга айтганим йўқ. Лекин... Гап шундаки, сиз... қотилни кўргансиз!

Глен Брайан сапчиб тушди. Унинг юзига қараш ачиқарли эди. Унинг юзи кулгили эди. Лекин қуюқ грим ҳайронлик ва ташвишини яшириб турганини тушунардим.

— Ҳарҳолда бу менинг шахсий фикрим, лекин ўзинг

гиз ўйланг, полиция эшикни синдиргунча одамлар музей атрофига тўпланган эди-ку.

Мен унга ўз мулоҳазаларимни айтдим. Брайан индамас эди. Шу вақт ичида уни бир неча марта чақиришди. Ҳар гал у супага чиқиб, калласини туйнукдан чиқарар, танаси эса силкинар эди.

— Биласизми...— деди у ниҳоят.— Албатта, бу сизнинг ишингиз. Сиз журналистсиз, шу билан кун кўрасиз. Агар мумкин бўлса. Айтмоқчиманки, агар жоиз бўлса, меҳнат ҳақингиз куймаса, менинг тўғримда ҳеч нарса ёзмасангиз яхши бўлар эди... Қўрққаним ёки бирор нарса бўлади деганим учун эмас! Лекин ўзингиз тушунасиз, агар бунақа ишларга негр аралашса, иши жуда чатоқ бўлади.

Мен Глен Брайанга унинг айтган гапларини ҳеч қаерда, ҳеч кимга айтмасликка қатъий сўз бердим. Қизиқ, мистер Рэндольф Грейтс-кичकिनинг вазифасини бажарар эканман, учинчи марта мана шундай сўз берар эдим.

Шунақа бўлса Мум ҳайкаллар музейидаги қотиллик тўғрисида нима ёзишим мумкин?

Мен Глен Брайанни ҳам, унинг ёқимтой қизи Луни ҳам бошқа кўрмадим. У ўқитувчи бўлганмикин? Ниагара шоввасига боришга муяссар бўлганмикин? Ахир у, Ниагара шовваси америкаликлар фахри, деганди-ку... Ҳар гал улар тўғрисида ўйлаганимда қалбимда аксадо бераётган узоқдан келган товушни эшитардим.

«ХОНИМЛАР ВА ЖАНОБЛАРИ АҲМОҚ НЕГРГА ТЕГИЗИНГИ
УЧТА КОПТОК — ЭЛЛИК ЦЕНТИ АМЕРИКА АТТРАКЦИОНИ —
НЕГРГА ТЕГИЗИ»

УН ОЛТИНЧИ БОБ

АЕЛ МАНТИҚИ

Жо менга шунақанги керак эдики! Бундан бир неча кун аввал кечқурунлари уни қидириб топишга уринмаса ҳам бўларди. Шунақа пайтда у Нью-Йорк касалхоналари, полиция участкалари, ўликхоналари бўйлаб тентираб юрар эди. Энди бўлса, Қэйзи Уайтга, ҳозир эса у мисс Кэсидига телефон қилинса бас, бир соатдан кейин менинг қидираётганим унга маълум бўларди.

Қанақа қилиб уни топиши битта худонинг ўзига маълум эди!

— Кэйзи,— дедим мен ўша куни кечқурун,— мен иккалангизни ҳам кўришим керак. Қанчалик тез бўлса, шунча яхши.

Кўп ўтмай учаламиз кичкинагина «Тиволи» кафесинда ўтирар эдик. Бу жой кейинги пайтларда бизнинг учрашадиган жойимиз бўлиб қолган эди.

Кафеда биздан бошқа яна бир бизга орқасини ўгириб газета ўқиб ўтирган семиз, пакана киши бор эди.

Мен ўз дўстларимга бугунги кашфиётимни батафсил гапириб бердим. Жо бу гал типирчиламади, қўлига тушган нарчасини ўйнамади, бир стулдан иккинчисига ўтиб ўтирмади. Гоҳ-гоҳда Кэйзига, гўё у йўқолиб қолмаётганига ишонч ҳосил қилмоқчи бўлгандек, кўз қирини ташлаб қўяр эди. Кэйзи эътибор билан тинглади. Унинг бир оз чимирилган майин қошлари яна ҳам қуюқ бўлгандек эди.

— Албатта,— деди охири,— энг тўғри йўл зудлик билан Қарриган билан маслаҳатлашиш керак эди. Унинг ўзи бу ишни ҳал қилсин. Лекин мен Брайанга сўз берганман!..

— Тўғри иш қилгансан! — деди Жо.— Негаки бирор полициячини ёмонласа, унга нима бўлишини тасаввур қиласанми? Брайан полициячига қарши гувоҳлик бермоқда!

— Сен ҳақсан, Жо. Лекин бошқа томондан, бу бизлар ўйлагандек, бунчалик мураккаб эмасдир. Полициячи музейга тушлик пайтида нима учун кирар эди? Балки у жойда беш секундигина бўлгандир! Қирган, швейцардан соатни сўраган-у, қайтиб чиққан..

Жо шубҳа билан калласини қимирлатди.

— Бунақа бўлмаса керак. Агар полициячи у жойга тасодифан кирган бўлса, нима учун шу ишни олиб бораётган полиция инспектори — Қарриганга бу тўғрида гапириб бермади. Ахир шу куниёқ Кони-Айленддаги полициячиларгина эмас, бутун Нью-Йорк Мум ҳайкаллари музейи швейцари ўлдирилгани тафсилотини билган-ку!

— Секин!— дедим Жога ва қимирламай ўтирган кишига имладим.— Сенинг гапларингни ҳар ўткинчи эшитиши лозим эмас.

— Балки негр янглишгандир?— журъатсизлик билан

сўради Кэйзи Уайт.— Балки полициячи музейга тушликдан олдин киргандир?

— Лекин тушликкача музейнинг эшиклари ланг очик бўлади, шундайми?— Жо жавоб беришдан кўра савол бергандек гап бошлади. (Кэйзи тасдиқлаб калласини қимирлатди.)— Макнинг айтишича, негр оқ қўлқоп кийган полициячининг эшикни итариб очганини аниқ кўрган. Демак, одатда эшик тушлик пайтида ёпиқ бўлади.

Огир жимлик чўкди. Жо менюнинг орқасига нимадир чизар, Кэйзи бўлса аллақачон совиб қолган кофеини қошиқ билан ковлар эди. Мен бўлсам, ўзимизнинг ожизлигимиздан тушкинликка тушиб кетган эдим. «Балки,— ўйладим,— агар биз Карриганга айтганимизда у баъзи қизиқ ва муҳим хулоса чиқарган бўларди».

— Бу тўғрида Глен Брайнни аралаштирмай Карриганга айтиш мумкин эмасмикин...— ишонқирамай гапирдим.

Жо кутилмаганда кескин гапирди:

— Қария сен ўйлагандек содда эмас! Сен бу маълумотларни қаердан олганингни дарров билиб олади. Келинг олдин ўзимиз полицияни аралаштирмай текшириб кўрайлик. Ахир бу мантиқий масаладан бошқа эмас.— Жо сергакланди.— Нима бўлганини яна бир қараб чиқайлик. Шундай қилиб, негр Брайн кўрган полициячи танаффус бошланиши билан кирган, тахминан соат уч-у ўн минутда.— У менюнинг орқасига шу рақамни ёзиб қўйди.— Лекин полициячи музейдан қандай чиққанини ҳеч ким кўргани йўқ. Шундай эмасми?

— Шундай,— дедим.

Кэйзи ҳам тасдиқлаб калласини қимирлатди.

— Яна шуниси ҳам маълумки, соат уч-у ўттиз минутда кассир аёл музей эшигини ичкарасидан бекитганлиги ва қоровул жавоб бермаганлигини билиб қолади. Шундайми? Кейин... суд медицина экспертиза маълумотига биноан қотиллик уч-у ўн беш минут билан уч-у ўттиз минут ўртасида содир бўлган. Бу ҳам факт. Демак.

Шу пайт менинг эсимга Карриганнинг тезисларидан бири келди ва умидсизлик билан юзимни буриштирдим.

— Ҳеч қанақа демаги йўқ!— Жонинг сўзини бўлдим.— Биз қандай тахмин қилмайлик, қандай хулоса чиқармайлик...— Мен Карригандан эшитганларимни

сўзма-сўз қайтараётганимни сезмас эдим...—Ҳамиша бизнинг мулоҳазаларимиз билан мос тушиб зарур бўлган ашёвий далиллар қолади.

Жо ҳайрон бўлиб менга қаради.

— Ҳа, ҳа!— дедим қайсарлик билан.— Деразанинг рангидаги изларни қаерга қўясан, буталар орасидан топилган Губинер кабинетининг калитини нима қиласан. Ахир булар қотил қочиб кетганлигини шаксиз исботлайдиган ашёвий далиллар-ку! Тушунасанми. Қочиб кетган. Деразадан!

— Йўқ тушунмайман,— Жо елкасини қисди.— Одамга ўхшаб гапиргин-да!

— Лекин негр кўрган полициячи деразадан қочиб қутулолмас эди. У анча семиз!

— Семиз?— сўради Қэйзи.— Мен нимагадир тушунмайман.

— Фақат энг ориқ кишигина музей деразасидан ташлаб қочиши мумкин,— тушунтирдим.— Бу полисмен эса, тўладан келган. Бунга Брайн яхши эслаб қолган.

— Лекин қўлқоп, тўқ-қаворанг, ёзлик форма, бўйи мос келади.— Жо гап бермас эди.

— «Лекин» деганинг нимаси? Агар бирорта ашёвий далил мос келмаса, барча маълумот яксон бўлади.— Бунга менга Қарриган айтмаган эди. Ўзим ўйлаб топган эдим. Шу топганлигимдан мамнун эдим.

— Бўлмаса, сенинг-ча нима бўлган?— сўради саросимага тушиб Жо.

Мен уялиб, ерга қарадим.

— Билмайман...— дедим секин ва ҳеч кимга билдирмай Қэйзига қарадим. Криминиластика соҳасида билимдон эканлигимни кўрсатдим-у, лекин охир пиравордида бирор маънолик гап айтмаганлигимни тушунардим.

Орага яна чуқур жимлик чўкди. Бу гал жимликни Қэйзи бузди.

— Рамон Монтерога бунчалик шафқатсизлик қилган полиция қандай сабабларга асосланган бўлиши мумкин.

— Полициями?— қайта сўрадим.— Очигини айтганда, ҳеч ким уни назарда тутмаган. Шу пайтгача биз полициячи тўғрисида гапирдик. Қулоқ сол, Жо, балки Қэйзи ҳақдир?

— Тўхтанг, дўстлар, тўхтанг! Гапни чувалаштир-

майлик. Келинг таҳлил қилиб кўрайлик.— Жо менюнинг орқасига ёзган рақамларни шиддат билан чиза бошлади.

Мен унинг сўзини бўлдим.

— Менга қара, Жо! Сен полициячи танишларингдан Глен Брайан айтган полициячи Кони-Айлендда ишлаш ишламаслигини билиб ололмайсанми?

— Бундан осон иш борми. Мен буни эртагаёқ қиламан. Лекин нима фойдаси бор? Айтайлик шунақа одам ишлайди. Шунда биз нима қиламиз? Орқасидан тушамизми? Сўроқ қиламизми? Бунақа полициячи умуман Кони-Айлендда ишламаса-чи... Йўқ, бу иш бўлмайди. Гапимни бўлиб қўйдинг. Мен демоқчи эдимки, биз ҳамма ҳолатларни бирма-бир ўйлаб чиқиб, нима нарсани биламиз-у, нимани билмаймиз, аниқлаб чиқишимиз керак.

— Яхши, кел бўлмаса...— хўрсиндим.

— Полиция ўрта бўйли, ориқ, қорасочли кишини қидиряпти. У жиноят вақтида тўқ-ҳаворанг костюм ва оқ қўлқоп кийган эди.— Жо бир оз тўхтаб энгагини ишқади.— Бу одам соат уч билан уч ярим орасида Мум ҳайкаллар музейида бўлган, деразадан ўзини ташлаб номаълум жойга яширинган. Бу — жиноятчи тўғрисида полиция билган нарсалар. Энди кўрайлик-чи, биз нима биламиз...

Жо ўз белгилари учун менюдан фойдаланмоқчи эди, лекин у жуда чизилиб кетганидан, столдан бирор нарсани топмоқчи бўлди, ниҳоят қўлига чой қошиғини олди.

— Биринчидан,— у қошиқни кўтариб силкитди,— биз ўрта бўйли, тўқ-ҳаворанг костюм ва оқ қўлқоп кийган кишини биламиз. Бу полициячи. Биз бу одамнинг кундуз соат учдан кейин музейга кирганини кўрган гувохни биламиз.— Жо қошиқни дастурхондан сирпантисиб ликопча четига олиб борди-да, ундан чашкасига ташлади.— Шундай қилиб, биз соат учдан бир неча минут ўтганда музейда бегона одам борлигини биламиз.

Кэйзи билан иккимиз Жонинг чашкасига ўта қизиқиш билан қараб турар эдик. Унда «шубҳали» қошиқча ялтираб турар эди.

— Биз яна,— давом этди Жо,— соат уч яримда музей эшиги ичкаридан бекитиб олинганини биламиз!— Жо чашкасини қўли билан беркитди.— Одам жиноят

қилди. У қочиши керак. Лекин музей деразалари жуда тор. Одам ундан чиқиб кетолмайди, у жуда семиз... Жо қошиғини тортди, лекин унинг қабарик жойи унинг бармоқлари орасидан чиқмади.— Энг асосийси! Биз эшикни синдирилганини биламиз!— Жо тезлик билан чашкадан қўлини олди.— Лекин музейда ҳеч ким йўқ эди.

Биз Қэйзи билан чашкадан кўзимизни узмадик. Афсус! Ҳеч қандай мўъжиза бўлмади. Қошиқ чашканинг ичида жимгина турар эди. Мен елкамни қисдим.

— Қошиқ, аниқроғи одам қаерга кетди, бўлмаса?

— Худди мана шуни биз билмаймиз,— деди Жо.— Очигини айтганда, биз билмаган ягона нарса мана шу.

— Арзимаган нарса-я!— жаҳлим чиқиб гапирдим.— Шу нарсани билмасак, ҳеч нарсани билмаган бўламиз!

Қэйзи бизларга ўта ҳайронлик билан қараб турар эди.

— Нима деяпсизлар? Жо, Мак, наҳотки ҳеч нарса аниқ бўлмаса?

Жо билан бир-биримизга қараб қўйдик. Кўринишимиз жуда кулгили кўринган бўлса керак, Қэйзи илжайди.

— Наҳотки ҳеч нарсани кўрмаётган бўлсангиз,— у бармоғи билан чашкадаги қошиқни кўрсатди.— Наҳотки кўрмаётибсиз қошиқ чашканинг ичида қолганини? У ҳеч қаёққа йўқолиб кетмаган ва йўқолиши мумкин ҳам эмас.

Ўзимни ноқулай ҳис қилдим. Афтидан, Қэйзи ҳеч нарсани тушунмаган эди.

— Азизим,— деди Жо жилмайишга ҳаракат қилиб,— албатта, менинг қошиғим ҳеч қаёққа йўқолиши мумкин эмас. Чунки фокусчи эмасман. Одам-чи? Ахир одам ҳақиқатан музейда йўқ бўлиб кетди-ку!

— Э, худо, одам ҳеч қаёққа кета олмайди! — деди Қэйзи.— Агар қошиқ йўқолиб кетмас экан, одам ҳам йўқолиб кетмайди. Наҳотки тушунмасанглар? Қани, ўйлаб кўринглар...

— Лекин излар одам шунчалик йўқолиб кетмай, деразадан қочганини, йўлда буюмларни ташлаб кетганини кўрсатади, бу...— Жо унга тушунтирмақчи бўлди, лекин Қэйзи унинг сўзини бўлди.

— Бемаънилик,— деди у осойишта ва қатъийлик билан.— Бундай бўлиши мумкин эмас!

— Лекин факт фактлигича қолади,— дедим.— Му-

зейда ҳеч ким йўқ эди. Полиция эшикни бузиши билан бино ичини синчиклаб қидириб чиқишди...

— Нима бўлибди? Демак, ёмон қидиришган.

Кэйзининг аёлларча мантиқига эътироз қилиб бўлмас эди.

— Албатта, полиция янглишиши мумкин,— тушунтиришга уринади Жо,— худди мана шундай ҳодиса юз бермаслиги учун музей хўжайинини таклиф қилишган эди.

Шунда мен ўрнимдан сакраб туриб, пешонамга бир урдим.

— Губинер!— қичқирдим, шундай бақирган эдимки, кафедра ўтирган ягона киши сапчиб туриб қўлидаги газетани тушириб юборди.— Тўхта, тўхта, Жо, ўйлаб олай... — Ўтириб кафтим билан кўзимни ёпдим.— Ҳозир ҳаммасини айтиб бераман... Менимча, Кэйзи ҳақ. Ҳа, ҳа, у шубҳасиз ҳақ. Албатта, Губинер! Лекин жин ургур, уни исбот қилиб бўлмайди. Лекин эртага! Мен ҳаммасини эртага билиб оламан!

Эртасига нима иш қилиб қўйганимни ўлгунимча кечирмайман. Бунга фақат ўзим айбдорман. Фақат ўзим!

ЎН ЕТТИНЧИ БОБ

ТУЗАТИБ БЎЛМАЙДИГАН ХАТО

Губинернинг хонаси анча ўзгариб кетган эди. Эзилиб кетган диван ўрнига бежирим журнал столчаси ва оч-яшил мато қопланган иккита пастак кресло қўйилган эди. Улкан қадимги сейф қайта бўялган, эски бўёқдан тозаланган фирманинг номи «Кэртис ва ўғли» ёзилган бронза тахтача олтиндек ялтирар эди.

Губинер ҳам ўзгариб кетган эди. Унинг ҳаракатларида ўзига ишонч ва хотиржамлик, сусткашлик пайдо бўлган эди. У мен билан учрашганда креслодан сакраб турмади ва гарчи мен билан илтифотли бўлса ҳам илгаригидек кўзимга тикилиб қарамади. Ундан атир ҳиди анқиб турарди.

— Сизни кўрганимдан жуда хурсандман, мак!— мени «Мак» деб бетакаллублик қилиши, товушининг

самимий ва эҳтиромли бўлиши билан ювилиб кетди.— Марҳамат, ўтиринг... Бирор нарса ичмайсизми?

Мен ташаккур айтиб, ўтирдим ва Губинерга тикилдим.

— Юрагим сезиб турибди,— деди у,— бирор янгилик топгансиз.

Мен бошимни қимирлатдим. Мум ҳайкаллар музейи хўжайинининг ҳақиқий башарасини тасаввур қилиш учун унга тикилдим. У менинг келишим сабабини айтиб беришимни сабр билан кутиб, суҳбатни оқсуякларча давом эттирар эди.

— Буни қаранг, полиция ҳали ҳам қотилнинг изига тушгани йўқ! Очиғини айтганда, бу мени ташвишлантирмайди. Бундан кейин нима ёзишни билмайсиз, деб қўрқаман ва газетада чиққан боблари билан унинг давоми ўртасида узилиш бўлиб қолади. Одамлар эсдан чиқаришлари мумкин...

— Йўқ, нега, одамларнинг эсидан чиқаришига қўймаймиз, бунинг устига повесть деярли тамом бўлган.

— Шунақами?— Губинер мен кутгандек самимий ва ташвишли ҳолатда ҳайрон бўлди.— Демак, полиция мендан ҳақиқатни яширган экан-да!— Кечагина Карриган билан кўришдим, у ҳеч қанақа янгилик йўқ деганди-ку.

— Биз ҳар хил нарсалар тўғрисида гапиряпмиз Губинер. Мен повесть тўғрисида, сиз полиция тўғрисида...

— Лекин... Менинг тушунишимча, сиз фақат фактларга, ҳақиқий маълумотларга асосланган повесть ёзинингиз керак. Шунинг учун сизнинг ишингиз терговнинг боришига боғлиқ деб ҳисоблайман.

— Биласизми, Губинер, кўпинча адабиётчилар ҳақиқатни бошқалардан олдинроқ кўрадилар ва бошқалар қидирмайдиган жойдан топадилар.

Губинер енгил тортиб хўрсинди.

— Ҳа, ҳа... Тушунарли! Демак, ўз қаҳрамонларингизнинг психологиясига кириб бориш, дедуктив хулоса ва бошқа шунга ўхшаган гаплар... Нима дердик, мен санъаткорнинг уйдирмалари тарафдориман. Ниҳоят, ёзувчи ҳақиқатни қанчалик ростгўйлик билан тасвирла-масин, фактлар уйдирмалар занжири билан боғланмай ажралиб туради.— Губинер кимнингдир фикрини қайтарар ва ўз товушига мамнуният билан қулоқ солар эди.— Лекин мен сизни огоҳлантириб қўяй, Мак — жуда эҳ-

тиёт бўлиш керак. Сиз музейдаги «Бекси Роддаги қотиллик» деб номланган қўғирчоқлар группасини кўрганмисиз. 1924 йилда қатл қилинган гангстер Жек дель Пипонинг қизи «туҳмат» қилгани учун отасини судга берган. Маълум бўлишича, унинг отаси художўй католик бўлиб, балоғатга етмаган болаларни сира ҳам ўлдирмаган. Бу ишни унинг ёрдамчиси Али Ҳусайн қилган. Бизнинг тасвиримизда эса дель Пипонинг ўзи ёш болаларни қийнамоқда. Ишонмайсиз, жуда кўнгилсиз воқеа бўлган. Шунинг учун маслаҳатим, Мак, тахминларингизни яхшилаб текшириб чиқинг.

— Ташаккур, Губинер, мен сизнинг маслаҳатларингизга амал қиламан, бунинг устига мен фақат шунинг учун ҳам бу ерга келганман.

— Агар менинг ёрдамимни кўзда тутаётган бўлсангиз, менга бемалол ишонаверинг. Бу менга жуда манзур бўлади. Ҳамма билганларимни. Марҳамат, сўранг, хизматингизга тайёрман.

— Йўқ, яхшиси мен сиздан сўраб ўтирмасдан охирги, бунинг устига жуда муҳим жиноятни очиб берадиган бобларидан бирини қандай ёзмоқчи эканлигимни сизга гапириб бера қолай. Сиз мана шундай суҳбатга қарши эмасмисиз?

— Нима деяпсиз? Албатта, қаршимасман. Қулоғим сизда...

— Олдинги бобларни қайтариб, сизни вақтингизни олмайман. Унда Рамон Монтеронинг оғир ҳаёти, омади келиб, сизнинг паноҳингизда доимий ишга эга бўлганлиги, у ўзининг мумдан ясалган тасвирида уни яна кўчага улоқтириб ташламасликларига ишонч ҳосил қилгани... ҳақида гапирилади.

Губинер диққат билан тинглар ва ғамгин жилмайиб калласини қимирлатар эди.

— Мен Рамон Монтеронинг иш билан таъминлайдиган қўғирчоқ энг яхши дўстдан аста-секин ашаддий душманга айланиши ҳақидаги жойларни ҳам гапирмайман. Ахир йиллар ўтади, Рамон Монтеро кексаяди-ку, қўғирчоқ кексаймайди. Улар ўртасидаги фарқ борган сари ёрқинроқ кўрина бошлайди.

— Ажойиб, Мак, ажойиб!— Губинер ҳаяжонланиб сўзимни бўлди,— яна бундай дейишингиз мумкин. «Қўғирчоққа қанчалик жон кирарди!» А? Ёки шунга ўхшаган бирор гап. Нима дейсиз? Томошабинни, яъни айт-

моқчиманки, газетхонни олдин раҳмини келтириб қўйиш керак, кейин унга нима десангиз бўлаверади. Қўғирчоқ билан одам ўртасида мана бу психологик нарсаларни яхши ўйлаб топгансиз. Ажойиб! Бу кишига таъсир қилади. Хўш, хўш, кейин нима бўлади?

— Кейин бир неча бобни Кони-Айленддаги аттракционларга бағишлайман.

— Фойдали! Жуда фойдали!

— Билмадим! Лекин ҳарҳолда тўғри ёзилган. Кейин мен билан учрашган кишилар тўғрисида ҳикоя қиламан, ниҳоят газетамиздаги жиноят хроникасида босилган хабар билан бошланадиган бобга ўтаман. У жуда кичкина боб. Ишонаманки, шуни ўқиб берсам қийнаб қўймайман.

— Марҳамат, Мак! Музей тўғрисида нимани ёзишса, нима дейишса, ҳаммасини бажонидил эшитишга тайёрман!

Мен чўнтагимдан блокнотимни олдим, унинг бир жойини очиб, ўқиган киши бўлдим-да, гапира бошладим:

...Музей эшиклари синдириб очилгандан кейин, полициячилар хонани синчиклаб кўздан кечира бошладилар. Аммо бир неча юз мум қўғирчоқлар орасидан тирик одамни топиш мушкул иш эди. Полиция мистер Оскар Губинер ёрдамига муҳтож эди. У ўз музейи ундаги ҳар бир қўғирчоқни ўзининг беш панжасидек биларди. Лекин афсус? Музейни ахтариш ҳеч қандай натижа бермади! Лекин полиция қотил жуда кўп излар қолдириб, деразадан ташлаб қочганини аниқлади. Бу излар лабораторияда синчиклаб ўрганилади. Ҳозирча қотил тор деразадан ўта оладиган даражада ориқ эканлиги маълум. Бори шу.— Мен бошимни кўтариб, Губинерга тикилдим, у жуда осойишта эди. Э, худо наҳотки адашган бўлсам?

— Ҳмм... Яхши эслай олмайман лекин шунақа бўлганмиди. Ҳа-да, бўлганди. Менга полициянинг имиллаши ёқмаяпти. Шу вақтгача бирор натижа йўқ. Лекин гапиринг, қолганини гапиринг. Кейин сюжетни қандай ривожлантирмоқчисиз? Жуда қизиқ!

Мен трубкамни тутатиб қуюқ тутун чиқардим. Афтидан, тамаки ҳиди Губинерга ёқмас эди, чунки афтини сал буриштириб қўйди. Бунга хижолат бўлмадим. Бир оз муддатдан кейин гапни давом эттирдим.

— Кейин воқеаларнинг ривожланиши зарур бўлганича тасвирламоқчиман. Қулоқ солинг: полиция сизнинг орқангиздан юриб, музей залларини қидиради. Полициячиларнинг асаблари таранг: қўрқинчли қотиллик кўринишлари эса машҳур бандитларнинг таниш юзларини эслатарди. Қуролланган қўғирчоқлар ҳар қадамда томошабинларни пойлайди, ўлганларнинг юзларида қўрқув, полициячиларнинг жасадлари...

— Ҳа, ҳа! Ҳаммаси шундай бўлган эди! Жуда тўғри. Худди шундай ёзинг! Музей залларини мана шундай тасвирланг. Бу ахир реклама! Кони-Айленддаги Мум ҳайкаллар музейи учун ажойиб реклама!

Мен давом этдим:

— Сизнинг кетингиздан келаётган полициячилар мум ҳайкаллардан чўчиб тушардилар. Полициячи О'Хара биттасини отиб қўйишига сал қолди. Атрофингиздаги полициячилар жуда ботир йигитлар эди, лекин уларнинг ҳаммаси художўй ирландияликлар эди, албатта, улар арвоҳларга, нариги дунёга ишонардилар. Улар бу қўрқинчли мум одамлар орасидан тирик одамлар олдига чиқишга шошилардилар. Сиз ҳам, гарчи қўғирчоқлар сизга хавfli бўлса-да, ҳар бирини, музейнинг ҳар бир бурчагини биласиз. Сиз тирик одамдан, қотилдан қўрқасиз. У шу ерда, қўғирчоқлар орасида яширинган...

Мен гапдан тўхтаб, трубкамни чекдим ва ер остидан Губинерга қарадим. У калласини қуйи солиб, пресс-папъени ўйнар эди. Унинг юз тузилишини кўра олмадим-у, лекин ранги ўчиб кетганини сездим. Мен жўрттага жим туравердим, лекин Губинер ҳам жимликни бузмас эди. Энди мен ўйлаганларим тўғри эканлигини билардим.

— Бирданига сиз уни кўриб қолдингиз!— дедим шартта, ҳаяжондан энтикиб.— Худди қўғирчоқлар орасида... бу тўладан келган, бўйдор киши, ҳозиргина Рамон Монтерони ўлдирган киши полициячи формасида эди.

Мен гапдан тўхтаб, Губинерга қаттиқ тикилдим. У илгаригича, бошини кўтармай ўтирар эди. Фақат пўрдоқ қўлларидан пресс-папъе тушиб кетди.

— Кейин нима бўлди?— Губинернинг саволи совуқ эшитилди.

— Кейин мен нима учун қотилни кўриб — кўрмаган-

га олганингизни, уни яширинишга имкон яратганингизни батафсил ёзаман.

— Нега энди?— Губинер калласини кўтармаган ҳолда бепарволик билан сўради.

— Мен қисқагина айтиб бераман, чунки тафсилоти-ни мендан яхши биласиз...— Губинернинг қимирламай ўтириши ва осийишта сўзлари менинг гашимга тегар эди. Энди мен унга бўлган ғаразимни яширмай гапирар эдим.— Сиз тажрибали бизнесменсиз, Губинер. Агар сиз қотилни фош қилсангиз, уни шу ерда тутиб олишса, газеталарнинг музейингизга бўлган қизиқиши шу заҳоти сўнишини дарров тушундингиз. Жанжал авжга чиқмасдан, ўчиб қолади. Ҳамма нарса ўз ўрнига тушади— қотил тугилади, у ҳаммасига иқроор бўлади. Ҳеч қандай сир, ҳеч қандай муаммо қолмайди. Сизга бўлса реклама керак эди. Сизга ҳар қандай йўл билан бўлса ҳам реклама лозим эди! Ҳатто айбсиз одамларнинг номуси ва азоб чекиши ҳисобига сизнинг айбингиз билан қотилликда гумон қилинган кишилар ҳисобига бўлса керак, реклама керак эди. Сиз туфайли, сизнинг жиноий сукутингиз туфайли шу одамлардан бирини бадарға қилишди, иккитаси полиция назорати остида юрибди. Бу сизга қўл келади! Ахир бутун Нью-Йорк, бутун Америка сизнинг эскиб қолган аттракционингиз тўғрисида гапириши сизга фойдали-да! Сизга газеталарнинг «Мум ҳайкаллар музейида сирли қотиллик!» «Қотилнинг сирли ғойиб бўлиши» деган улкан сарлавҳалар билан чақирилган одамлар, оломон керак... Давом эттирайми? Ҳаммаси равшандир, энди?

Губинернинг елкалари силкинди. Секин узиб-узиб ингради. У яна бошини қуйи эгди.

«Йиғлаяпти!»— ўйладим ва ўзимни қандай тутишимни билмай қолдим.

Губинер аста-секин бошини кўтарди. У энди баландроқ, чўзиброқ инграр эди. Лекин бу нима? Наҳотки? Ё худо! У... у кулар эди! Ҳа, ҳа! У кулгидан нафаси қайтган ва қон қуйилган кўзи қип-қизил эди. Юзи сўлғин, энгаги титрар эди.

— Ҳа, ҳа, ҳа! Қаранг, Мак Алистер ҳазилкаш чиқиб қолдингиз-ку. Наҳотки сиз бу гапларга биров ишонади, деб ўйлайсиз? Шундай ҳеч қанақа далилларсиз-а?— Губинер кулар, лекин кўзлари совуқлигича қолган эди. Бу одам ўзини тутиб тура оларди.

— Гап шундаки, битта гувоҳни сиз эсингиздан чиқариб қўйдингиз...

— Шунақами?— Губинер кулгидан тўхтамай, кўзи билан мени еб қўйгудек бўлди.— Бу гувоҳ ким? Ўзингиз эмасми?

— Йўқ, мен эмас. Бу гувоҳ — қотилнинг ўзи. У суд олдига борганида ҳаммасини айтиб беради.

Губинер кулгидан тўхтади. Унинг ранги ўчмаган бўлса ҳам, оддий ғазаби очиқ-ойдин кўриниб турар эди.

— Сиз мендан нима истайсиз?— жаҳл билан сўради ва ўрнидан турди.

Мен ҳам ўрнимдан турдим ва ўзимни иложи борича озойишта тутиб дедим.

— Сиз Қарриганга қўғирчоқлар орасида яширинган полициячини кўрганлигингизни айтасиз. Полиция шубҳа қилаётган кишиларни тинч қўйиши керак.

— Шунақами? Сиз шундай ўйлайсизми?— савол ҳақоратомиз берилган эди.— Агар шундай қилмасам-чи?

— У пайтда повестда фақат Мум ҳайкаллар музейидаги фожиа тўғрисидагина эмас, сизнинг тўғрингизда ҳам бор ҳақиқат очиб ташланади. Сиз пушаймон бўлиб қоласиз...

Губинер стол орқасидан чиқиб, менинг олдимга келди. У мендан анча баланд эди, мен ундан кўзимни узмаслик учун калламни юқори кўтардим.

— Гапимга қулоқ солинг, жаноб ҳақиқат изловчи...— У бу сўзларни нафратдан бужмайган қалин лаблари орасидан сизиб чиқарар эди.— Мен сизнинг дўқларингиздан сира қўрқмайман. Мени судга беринг, мени истаганингизча айбланг. Мен ҳеч нарсадан қўрқмайман! Бунинг устига, хурсанд бўламан! Ҳа, ҳа! Менинг музейимдаги қотиллик туфайли жанжал қанчалик авжга чиқса, менга шунча яхши. Менга улкан реклама керак деб, ўзингиз айтдингиз, шундай эмасми? Мана шунинг учун мен ҳамма нарсага тайёрман. Топдингиз! Мен ҳамма нарсага тайёрман!

— Турма ҳам сизни қўрқитмайдими?

— Турма?— Губинер сурбетлик билан бармоғини шиқиллатди.— Қўғирчоқлар орасида яшириниб ётган қотилни кўрмаганим учун авахтага тиқиб қўядиган судни кўрсам бўларди.

— Лекин сиз уни кўргансиз!

— Сиз уни исбот қилинг. Ҳатто ҳозир сизга иқроп

бўлганимдан кейин ҳам исбот қилинг. Ҳа, мен уни кўрдим. У полициячи. Урта бўйли, тўладан келган одам, қорасоч. Мен уни танитайман ҳам... У Аль-Капоне тўдасига полиция ҳужуми тасвирланган қўғирчоқлар орасида ётар эди. Лекин судда ҳам буларнинг ҳаммасини рад қиламан. Ҳозирги суҳбатимизни ҳам, лекин сиз ўзингизнинг адабий ҳунарингизда менинг шаънимга бирор доғ туширадиган бўлсангиз, мен судга мурожаат қиламан ва туҳматингиз учун сиздан анчагина пул ундираман! Исбот қилиш мумкин бўлмаган нарсаларнинг барчаси туҳмат ҳисобланишини билмайсизми? Шахсан мен мана шу икки вариантга розиман. Сиз бўлсангиз! Ҳарҳолда, ишга киришмасингиздан олдин, адвокатингиз билан маслаҳатлашиб олинг! Энди хайр!

Ҳа... Ярамас Губинер ҳақ эди! Мен бунга тушунишим учун ҳеч қандай адвокат билан маслаҳатлашимнинг ҳожати йўқ эди. Уни ҳар қанақа йўл билан бўлса ҳам қўлга тушириб бўлмасди. Лекин бари бир! Мен ҳақиқатни билганимдан хурсанд бўлардим. Рамон Монтерони полициячи ўлдирган эди. Уша, негр Брайан, кейин тинтув вақтида Губинер кўрган, ўша полициячи. Энди нима қилиш керак? Албатта, бор гапнинг ҳаммасини Карриганга айтиб бериш керак, лекин... эҳ, агар Брайан негр бўлмаган-да! Йўқ. Қизишмаслик, керак. Жо билан маслаҳатлашиш зарур.

Губинер билан учрашганимдан кейин мана шулар тўғрисида ўйладим. Бу суҳбат мен учун қандай оқибатларга олиб келишини хаёлимга келтирмас эдим.

УН САККИЗИНЧИ БОБ

ЮЗМА-ЮЗ

Жин урсин! Бу гал мен Кэйзи билан Жога, «Тиволи»да учрашамиз, деганимда учрашув вақти тушликка тўғри келишини сира ўйламаган эканман. Бу пайтда кафеда одамлар тўла ва ғала-ғовур эди. Идиш-товоқлар шарақлар, хўрандалар баланд товуш билан сўзлашар, куч билан сурилган стуллар ғиртиллар эди. Ориқ, кекса официант столлар орасида ўралашиб юарди. Ошхонадан ошпаз тайёр таомларнинг номини тантанали равишда айтиб бақирарди. У таомлар номини шунчалик тантанавор айтардики гўё Капитолия олдида денгиз

пиёда аскарлари парадига қўмондонлик қилаётгандек эди.

Бахтимизга бўш жой топила қолди. Овқат исидан бизнинг ҳам иштахамиз очилиб кетди, овқатланиб олмақчи бўлдик. «Тиволи»да овқатни жуда сифатли пиширишар эди. Бизга кофе, Кэйзига крем-сода келтирилганларидан кейингина мен Губинернинг олдига борганимни айтиб бердим. Бу вақтга келиб кафе деярли бўшаб қолган эди. Икки-уч хўранда бу жойда қолган бўлиб, улар орасида кеча кўрган кишимиз ҳам ўтирар эди. У худди кечагидек бизга орқасини ўгириб ўтирар ва кечагидек газета ўқир эди.

Мен ўз ҳикоямни тамом қилар эканман, Жо хаёл суриб совиб қолган кофесини қошиқ билан айлантирар, Кэйзи бўлса ёш болалардек лабини чўччайтирар ва кўзларини сузиб, сомон найча орқали крем-содани сўрар эди.

— Губинер билан қилган суҳбатингизни Қарриганга айтсак, нима бўлади?— сўради Кэйзи оғзидагини ютиб.

— Энди музейга полициячи кирганини негр Брайан кўрибди, деб айтиш шарт эмас.

— Тўғри, Мак...— Жо унинг ёнига тушди.— Энди Қарриганга ишониш мумкин деб ўйлайман. Губинер иқрор бўлгандан кейин негр Брайаннинг гувоҳлик бериши унчалик муҳим эмас.

Мен дарров жавоб бермадим.

— Масала равшанку-я, лекин Қарриганга мурожаат қилишдан олдин тасодифий одамнинг эмас, Рамон Монтеро қотилининг изига тушганимизга ишонч ҳосил қилишимиз керак.

— Ҳали ҳам шубҳаланасанми? — сўради Жо.

— Биласанми... биз, бизгина эмас, ҳатто полиция ҳам, камида уч марта, ундан кейин мисс Паризини, қўёвни билан... Янглишдик. Йўқ, олдин ўзимиз ишонч ҳосил қилайлик!

— Сиз ҳаққа ўхшайсиз, Мак.— Кэйзи стаканини суриб қўйиб, хўрсинди.— Кимлардан шубҳа қилишмади! Шу ифлос Губинердан бошқа ҳаммани шубҳа остига олишди. Нима учун? Нима учун ҳаммасига айбдор шу эканлиги ҳеч кимнинг калласига келмади? Сиз Мак, Жо ҳам бу қотилликдан фойда кўрган одам шу Губинер

деб айтгансиз-ку. Э, худо, буни унинг ўзи ҳам инкор қилмаяпти.

— Далил, далил керак! Кэйзи!— деди Жо энти-киб.— Гап шундаки, Губинерни қотилликда айблаб бўлмайди. Унинг ажойиб далили бор. Далили,— қайтарди у,— яъни жиноят содир бўлганда бошқа жойда бўлган-лигининг исботи бор.

— Яхшиси, келинг, кечагига ўхшаб фикрлашайлик,— дўстларимнинг сўзини бўлдим.— Ахир биз бугун кечагига қараганда, кўп нарсани биламиз. Қелинлар Жо, «кўрайлик-чи, нимани биламиз-у, нимани билмай-миз», деб айтгардинг-ку.

— Жо ҳам жуда муҳим нарсаларни билиб келган,— деди Кэйзи,— Жо, нега индамай ўтирибсан?

Жо гапни шундай бошладики, гўё унинг маълумоти ҳеч қандай аҳамиятга молик эмасди.

— Гап бундай... Қони-Айленд полиция участкасидаги ошналарим ва Криминалистика марказий лабораториясидаги айрим болалар билан учрашдим. Маълум бўлишича, Брайан ва Губинер айтганидек, ташқи қиёфадаги полициячи Қони-Айлендда ишламайди ва илгари ҳам ишламаган. Лабораториядагиларнинг аниқлашича, Қарриган дераза ромидан топган лослар энг арзон газламаларники экан.

Балки ҳайрон бўлмаганим юзимдан сезилган бўлса керак, Кэйзи ўзини тутиб туролмади.

— Хўш, Мак, наҳотки тушунмасангиз? Арзон ип газлама! Полициячилар кўйлаклари эса... Нимадан қилишади, Жо?

— Зиғирпоя толаси ва енгил жун билан сунъий полотно аралашмасидан. Уларнинг лослари полициячиларнинг ёзги кўйлақларига ўхшайди.

— Тўхта-чи, демак... демак, из қолдирган киши полициячи эмас экан-да?

— Бўлмаса, улар, жиноятчилар икки киши эмасмикин?

— Буни Қарриган дарров билиб олган бўларди!— жавоб берди Жо. У, албатта ҳақ эди.

— Йўқ, бундай эмас!— Кэйзи калласини сарак-сарак қилди.— Майлими, ўз фикримни айтсам?

— Албатта! Бўлмасам-чи!— дедик Жо иккимиз.

Иккимиз ҳам Кэйзининг яқиндагина бизга катта ёрдам берган заифона мантиқи таъсирида эдик.

— Бўлмаса, қулоқ солинг...— бизнинг тикилиб турганимиздан уялиб гап бошлади.— Сиз балки менинг фикримга қўшилмассиз. Лекин... ўйлашимча, Губинер қотиллик қилган. Ҳа, ҳа, Губинер! У ўзини уйига овқатлангани кетаётгандек қилиб кўрсатган ва полициячи кийимини кийиб дарров қайтиб келган. Музейда полициячи формаси озми. Қўғирчоқларнинг ярмигача полициячи.

— Лекин, Кэйзи!— Афтидан Жо унга биринчи марта эътироз қилаётган эмас эди.— Қотиллик содир бўлганида Губинер уйда эди! Бунга гувоҳлар қалашиб ётибди. Бундан ташқари у билан телефон орқали гаплашишди. У келганда музей ичидан ёпиқ эди, ичида эса қотил бор эди. Уни Губинернинг ўзи кўрган. Ахир у ўзини ўзи кўрмас эди-ку.

— Йўқ, дўстларим!— сабрсизлик билан қўлимни силтадим.— Бунақада биз эрталабгача ўтирамиз-у, бир фикрга келолмаймиз. Бир бошдан бошлаймиз. Ўз маълумотларимизга бугун билганларимизни қўшамиз, нима бўлар экан. Келишдикми? Қани, Жо, давом эт.

— Қулоқ солинг: қотиллик бўлган кунни соат учдан кейинроқ Мум ҳайкаллар музейига полициячи кириб келади. У ўрта бўйли, миқти жуссали, оқ қўлқоп кийган киши эди.

— Бундай оқ қўлқопни Кони-Айленддаги полициячилар киймайди,— унинг сўзини бўлдим.

— Тўғри!— деди Жо ва менинг гапларимни қайтарди.— Бундай оқ қўлқопни Кони-Айленддаги полициячилар киймайди... Кейин орадан ўн беш-йигирма минут ўтгач, музей эшиги синдирилган ва Рамон Монтеронинг мурдаси топилган. Полиция тинтишга тушади ва музей хўжайини Губинер ёрдамида бинони кўздан кечира бошлайди. Хоналардан бирида Губинер қотилни кўради, лекин индамасдан полициячиларни бошлаб кетаверади. Терговчилар қонга бўялган оқ қўлқопни ва қоровул ўлдирилган тош парчасини топади ва деразаларнинг биридан кийим изларини аниқлайди.

— Кийим изларининг ранги полициячи формасига ўхшар, лекин сифати ўхшамас эди...— Яна Жонинг сўзини бўлдим.

— Ҳақ гап. Бундан ташқари паркда, дераза остида, из топилган жойда полиция Кони-Айленд ходимининг худди шу кийим лоси илашиб қолган значогини топди.

— Хулоса! Хулоса қандай?— Сабрсизлик билан сўрадим.

Жо ўйлаб қолди.

— Агар қўлқоп полициячини деб, фараз қилсак,— товушимни чиқариб фикр юрита бошладим.— Шубҳа йўқки, Рамон Монтеронинг қотили ўша, чунки қоровул ўлдирилган тошда ҳам шу қўлқопнинг изи қолган. Энди гап бундай: полициячи яширинмаган, чунки у жуда семиз бўлган. У яширинмоқчи бўлган... Деразадан чиқиб кетишни жуда истаган! Шунда у дераза ромида арзон газлама кийимнинг изини, дераза тагида эса Кони-Айленд ходими значогини қолдирган... Лекин нима учун Кони-Айленд ходиминики? Нима дейсан, Жо? Ўзиники бўлмаган кийим кийган, кўкрагига Кони-Айленд ходимининг значогини таққан полициячи, а? Қани Кэйзи, сиз ахир шу фикрни айтгансиз-ку?

— Эй, бўлди! Бу афтидан ҳақиқий полициячи бўлмаган!— ҳайронликдан Жонинг лаби осилиб кетди. Бу... бу Кони-Айлендда полициячи ролини ўйнайдиган одам! Эсимдан чиққанини қара, бундайлар жуда кўп томошахонада ишлайди!

— Менга қаранг, Мак...— Кэйзи журъатсизлик билан енгими тортди.— Бундай фикрни сиз айтдингиз деб нега гапирдингиз?

— Чунки, сиз Губинер тўғрисида гапирганингизда ўз музейидан олган полиция кийимини кийган дедингиз. Албатта, ўз қўғирчоқларига ростакам полициячилар киядиган қиммат кийим кийгизмайди. Бошқа аттракционларнинг хўжайинлари ҳам шундай қилишади.

— Уҳ, қаря, мени ҳайрон қилипсан!— кулди Жо.— Қарриганнинг ўзи бунақа қила олмас эди.

Мен уялиб кетдим, тан олиш керак, жаҳлим чиқди.

— Қарриганга бало борми? Бу мантиқ масаласи, бошқа ҳеч нарса эмас.

— Бўлмаса, айтарсан, музей яқинида парк хиёбонида қотил ўз ўлжасидан тортиб олган калитлар топилди. Калитларда ҳам оқ қўлқоп белгилари топилган-ку!

— Билмадим!— Мен елкамни қисдим.— Бунинг нима аҳамияти бор. Балки Губинер калитларни топиб олиб, терговни чалғитиш учун ташлаб юборгандир. Агар мендан жиноятчи қандай яширинганини сўрасанг, айтиб беришим мумкин.

— Шу ҳам жумбоқми?— Жо кулди.— Музей тин-

тиб бўлингандан кейин тўйга келган меҳмонлардек музей полициячиларга тўлиб кетди. Қотил яширилган жойдан чиқиб, уларга қўшилиб кетди.

— Кўряпсанми, мантиқ!— дедим бизларга орқа ўғириб ўтирган ёлғиз кишининг елкасидан кўзимни узмай паришонлик билан.— Менга қара, Жо,— шивирладим,— мана шу одам бизларнинг суҳбатимизга қулоқ солмаётганмикин? Икки кундан бери ўша жойда ўтириб ўзини газета ўқиётганга солади. Нима десанг ҳам, бунда бир гап бор. Бу ерга у бежиз келмаган.

Жо билан Кэйзи бирданига унга қарашди.

— Албатта, бежиз келмаган!— Жо масхараоумуз менга қаради. — Бир киши кофе ичиб газета ўқияпти... Э, ука, сен изқуварлик балосига учрабсан! Бу ишингни қўй, бўлмаса ҳали замон мендан ҳам шубҳаланмасанг.

Унинг ҳазилини қувватлашдан бошқа иложим қолмаган эди.

— Бўлмасам-чи? — кулдим. Сенинг жасадинг билан музей деразасидан бемалол ўтиш мумкин. Бунинг устига сен музей қоровули Кэйзига қўполлик қилганини биласан...

Нотўғри гапирганимни сезиб, жим бўлиб қолдим. Кэйзи уялди.

Менинг ҳазилим ноўрин эди. Мен ўзимни ноқулай сездим.

Жо қовоғини солиб, жим бўлиб қолди. Кейин столга пул қўйиб, қатъийлик билан Кэйзига деди:

— Мени кечир, азизим, мен Мак билан юзма-юз гаплашишим керак. Дарров келаман.— Кейин менга,— юр, — деди.

Очигини айтганда, менда Жога нисбатан ачиниш ҳисси ҳосил бўлди. Бунақа бачканаликнинг нима кераги бор! Яхши, мен қўпол ҳазил қилдим. Лекин шунинг учун муштлашиш керакми?

Кўчада бир неча қадам юрдик, кейин у тўхтади. Мен нохуш гап бўлишини сездим, лекин ўзимни оқлаш учун ҳеч нарса демадим. «Қани гапир, гапир! — Жаҳлим чиқиб ўйладим.— Қизиқ, нима дер экансан».

— Сен ҳақсан! — деди Жо бирданига. Мен уни бунчалик хўмрайганини сира кўрмаган эдим. — Сен жуда ҳақсан! — Қайтарди у. — Сен севган, ростакамига севган аёл кишини ҳақорат қилганинг ва қўпол бўлганинг учун ҳар бир ишни қилиш мумкин!

— Жинни бўлдингми, Жо! Эсингни йиғ. — Мен аҳмоқона ҳазил туфайли Жодек дўстимдан ажралишни истамас эдим. Афтидан, у муҳаббатга мубтало бўлган эди.

— Гап қайтарма! — жаҳл билан хитоб қилди Жо ва ўз товушидан ўзига келгандек синчковлик билан менга қаради ва илжайди. — Уни қара, наҳотки ҳеч нарсани тушунмасанг?

— Нима гап ўзи, гапир! — Жаҳлим чиқиб бақирдим. Шундай бақирдимки йўловчилар бизга қарашди.

Жо мени қўлтиқлаб олиб судраб кетди:

— Юр, юр, қария! Ҳозир ҳаммасини айтиб бераман. Ўзингни бос. Лекин ўзинг айбдорсан. Сен менга тегизиб ҳазил қилганингда калламга бир фикр келди. Қотилликнинг сабаби, босқинчилик бўлмаса-чи? Ахир Лой Коллинз, ўша жойдаги жуда кўп йигитлар Кэйзига осилишини айтган-ку. Лекин у ҳеч кимга эътибор бермаган. Эсингда борми? Унинг олдида бу гапларни гапириш ноқулай эди. Мана сени кўчага олиб чиқдим:

— Сен Рамон Монтеро Кэйзини ҳақорат қилгани учун йигитлардан бири ундан қасдини олган деб ўйлайсанми?

— Билмайман. Лекин мен ўзимни унинг ўрнига қўйиб кўрдим. Тўғрироғи сен мени унинг ўрнига қўйдинг. Нима учун шундай бўлмасин?

— Яхши, шундай бўлди, дейлик, ўша йигит қаердадир полициячи ролини ўйнаган. Лекин у қандай қилиб бир неча минут ичида Рамон Монтеро билан Кэйзи ўртасида бўлган воқеани билиб олди? Кэйзининг акаси билан қилган суҳбатини эшитиб турган, шундайми!

— Билмайман! — Жаҳл билан елкасини қисди Жо. — Худди полиция инспекторидек сўрайсан-а?

— Хўш, қайси томошахонадан полиция ролини ўйнайдиган ўрта бўйли, тўладан келган, қорасоч кишини топасан? Бу тўғрида сўрашим мумкиндр?

— Ўзи нима демоқчисан? — сергакланди Жо.

— Агар қотил Кэйзи билан акасининг гапларини эшитиб турган бўлса, демак, у ҳам ўша «Электр стулда қатл» аттракциониде ишлайди. Бу жуда осон гап.

— Жуда осон! — қайтарди Жо. У тўхтаб атрофга қаради. — Эй, такси-! Бақирди у ва тўхтаган машина томон судраб кетди. — Кони-Айлендга! — деди у шофёрга мени ўтқизиб. — Жанубий дарвозага!

Жанубий дарвоза, мен унинг борлигига шубҳа қилмас эдим, у аттракционлар паркиннинг панжара деворидаги оддий эшик эди. Мен дўстимнинг орқасидан аранг улгурар, унинг одамлар орасидан ёриб ўтишига ҳайрон қолар эдим. У оломон орасида ўзини эркинроқ ва осойиштароқ сезгандек эди. Жо бир неча марта менга нимадир демоқчи бўлди, лекин мен ҳеч нарсани тушуна олмадим, шовқин ва тўполон паркнинг бошқа жойларига қараганда бу ерда зўрроқ эди. Бирданига Жо энгимдан судраб кетди. Бир неча қадам юрганимиздан кейин ўзимизга таниш «Электр стулида қатл» аттракционининг олдида чикиб қолдик. Қасса олдида ҳар галгидек тўполон, чорловчининг янгроқ овози: «Леди ва жентльменлар»ни жаҳонда ягона томошахона намоёнларини кўришга таклиф қилар эди.

Мен яқиндагина Лой Коллинз турган жойдан чорловчини қидира бошладим. Лекин у ерда ҳеч ким йўқ эди. Жо репродукторга имлаб ундан чиқаётган овозга қулоқ солинишини кўрсатди.

«Леди ва жентльменлар! Сиз ўлимга ҳукм қилинган жиноятчининг юраги қандай ураётганини эшитяпсиз».

Чорловчининг овози орасидан бир меъёрда дукуллашни эшитдим. Юрак дукуллар эди! Одам юраги!

«...Бу юрак кўзингиз олдида уришдан тўхтайдди. Леди ва жентльменлар! Жаҳонда ягона «Электр стулида қатл аттракционига билет олишга шошилинг!»

— Магнитофон! — Жонинг товушидан ўзимга келдим. — Ўйлаб топганларини қара! Кимни кўраётибман! Хелло! Тони! — у анча ёшга бориб қолган, қовоқлари шишган кишига қўлини силкиди. У эшик олдида туриб, юзларига бўёқ чапланган сариқ сочли аёл ўрнига билет йиртар эди.

— У ким? — сўрадим полиция кийимини кийган кишини таниёлмай.

— Тони Валенто. Эски ўғри. Омадимиз келди, қария. Шу ерда тур, мен ҳаммасини билиб келаман.

Мен уни кутар эканман, анча вақт ўтиб кетгандек бўлди. Балки дарров қоронғи тушиб, томошахоналарда чироқ ёқилгани ва ҳамма нарса бошқача бўлиб кўринганидан шундай бўлса керак. Механик чорловчининг овози кишини чарчатадиган даражада бир хил қайтарилар, репродуктордан эшитилиб турган юрак уриши фикрни чалғитар, ўйлашга халақит беради...

— Юр! — Жо бехосдан унинг пайдо бўлиб қолганини кўриб чўчиб тушдим.

У муҳим нарсани билиб олганини бир қарашдаёқ сезиш мумкин эди. Мен савол бермай унинг кетидан кетдим. Тўғрироғи югурдим. Чунки Жо жуда шошар эди. У шошса, орқасидан етиб олиш мушкул.

Биз паркдан чиққанзимиздан кейингина у гап бошлади. У парк тўсиғига суяниб деди:

— Ҳаммасини билдим. Унинг исми Эмсли Роуз. Менимча, бу ўша. Аттракционга кириш олдида майдонча тепасида полициячи бўлиб турган. Ҳамма белгилари мос: қорасоч, ўрта бўйли, миқти. Тони Валентонинг айтишича, қўпол, жаҳлдор одам. Техаслик собиқ ковбой. Ҳозир бу ерда ишламайди.

Қизиқ, маррага етган чоқ Рамон Монтерони ўлдирган киши тўғрисида анча нарсани билганимизда мен қандайдир саросимага тушиб қолгандек бўлдим. Мен нима дейишимни билмасдим. Бу гўё оламда энг муҳими эди, ҳали ҳам аттракционлар паркидан эшитилиб турган шовқинга кулоқ солар, механик чорловчи ва бир меъёрда ураётган юрак товушини ажратиб олишга ҳаракат қилаётгандек эдим...

Биринчи бўлиб жимликни Жо бузди. Афтидан, у менинг ҳолатимни тушунар, ўзи ҳам ноқулай аҳволга тушиб қолган эди.

— Нима қилдик, Мак? Энди ҳеч қандай хато йўққа ўхшайди. Биз энди ҳеч нарса қила олмаймиз. Бугеги полициянинг иши. Бу жуда хунук воқеа эканлигини тушунаман. Мен умримда бунақа иш қилмаганман. Лекин нима десанг ҳам — қотил шу! Рамон Монтеро, унинг беваси, болаларини ўйла. Полиция таъқиб остига олган ва ҳозир ҳам таъқиб қилиб юрган кишиларни. — Лой Коллинз, Кэйзи, мисс Паризиниларни ўйла. Биз бошқача йўл тута олмаймиз. Истайсанми, бор гапни Қарриганга ўзим айтаман? Албатта Жо ҳақ. Қотил — қотил! Рамон Монтерони бамайлихотир, ўйлаб ўлдиришган.

— Йўқ, Жо. Қарриганнинг олдига ўзим бораман, — дедим қатъийлик билан. — Нима бўлса ҳам, қотил жазосини тортиши керак, бу аниқ! Адресини билдингми?

Жо қўлида қисимлаб турган қоғоз парчасини менга узатди.

— Мана. Унинг исми Эмсли Роуз. У шу яқин жойда Куин Элизабетстрит, 17 да туради. Сен Қарриганнинг

ишхонасига телефон қил, уни топарсан. Телефонини биласанми? Бўшаганингдан кейин бизникига кел! Қэйзи билан сени кутамиз.

Карриганга автоматдан телефон қилдим. Ҳозиргина уйига кетганини айтишди. Нима бўлибди, метрода унинг уйига йигирма минутда етиб бораман.

Метрога кириш жойи шу яқинда эди. Одамлар оломони ҳаммаёқдан оқиб келар, темир иси анқиб турган қоронғи ковакда ғойиб бўлар эди. Вақти-вақти билан у жойдан поезд товуши эшитилар, шунда ер титраб кетар эди. Мен ўша жойда димиқишни истамай, нариги станциягача пиёда кетмоқчи бўлдим.

«Хўш, — дейман Карриганга, — энг асосийси, ўз психологияси, ўз ташвиши, ўз фожиасига эга бўлган одам, сизнинг совуқ, ўлик ашёвий далилларингиз эмас».

Карриган, албатта уялади. Лекин уни шундай ноқулай аҳволга солиб қўйишим одамгарчиликдан ҳам, қаттиққўлликда ҳам эмас.

«Қотилнинг исми Эмсли Роуз, — дейман яна, — аттракционлар паркига яқин жойда Куин Элизабет-стрит, 17 да туради. Эҳтиёт бўлинг у жаҳлдор, қўпол одам...»

Кейин мен у билан, қотил билан учрашаман. Унинг тўғрисида ҳамма нарсани билиб олишга ҳаракат қиламан: нима учун Техасдан кетиб қолган, Кони-Айлендга келишининг сабаби нима... Мен уни зўрламайман ўйлайманки, у билан тил топишамиз. Мен ўзим тўғримда, Рамон Монтеро, Лой Коллинз тўғрисида сўзлаб бераман...

«Ишонаманки Карриган, Эмсли Роузни сизга топиб берганимни бошқага айтиб қўймайсиз! — албатта огоҳлантираман полиция инспекторини. — Ўзингиз яхши тушунасиз, шу гаплардан кейин у билан эркин суҳбатлаша олмайман...»

Йўқ, Карриган айтиб қўймайди, унга нима кераги бор. Бу ҳақда ундан бошқа яна Қэйзи билан Жо билади. Албатта, мен ҳам! Мен ҳам биламан... Мен ҳаммиша Эмсли Роузни чаққанимни биламан. Лекин нима учун «чаққанимни» мен шунчаки унинг тўғрисида полицияга айтаман. Мен унинг қотил эканлигини айтаман. — Нимаси ёмон? Лаънати томошахона мени ҳиссиётли ва юмшоқ кўнгил қилиб қўйган. Мен қачонлардир эсимдан чиқараманми? Эмсли Роуз билан қачон гаплаша-

ман. Унинг тўғрисида қачон ёзаман. Қачон бу ҳаммаси тугайди... Симёғоч фонардан нариги фонарга ўтар эканман, паришонхотирлик билан ўз соямга қарар эканман, шуларни хаёлдан ўтказар эдим. У гоҳ иккита бўлар, гоҳ чўзилиб оқарар, гоҳ яна аниқ ва қисқа бўлиб қолар эди. Мен эса юриб хаёл сураар эдим...

Кейин мен жуда бўшашиб кетдим. Аранг оёқда турар эдим.

— Қаерга борасиз, сэр?

Нью-Йорк таксичилари ажойиб психолог: улар трогуарда иккиланиб турган одамни кўришлари билан, унинг ёнида тўхтайдилар-да, сўтчикни юрғазиб юборадилар.

Мен машинага ўтирдим, юмшоқ ўриндиққа суяниб чуқур нафас олдим ва енгил тортиб:

— Куин Элизабетстрит, 17,— дедим.

Биз узоқ юрмадик, лекин ҳаминша гоҳ ўннга, гоҳ чапга бурилар, тор, қоронғи кўчаларда машинамиз фарасидан узун, бесўнақай соялар тушар эди.

Кутилмаганда шофёр машинани тўхтатди ва ярим бурилиб, норозилик билан деди:

— Келдик, мистер!

Бу калтагина, қизил ғиштдан бир хил килиб қурилган уч қаватли уйлардан иборат кўча эди. Бундай кўчаларни мен туғилмасимдан ўнларча йил олдин олинган овозсиз Чаплин фильмларида кўрган эдим. Уйларнинг эшиклари ўстига осиб қўйилган беш қиррали фонарларда газ ўрнига хира лампочка ёниб турар эди. Аҳён-да ўтиб қолган йўловчиларнинг оёқ товушлари эшитилиб турарди.

Шофёр мен уни алдаб олиб келганимни айтиб гингшир, бу жойдан пассажир топишдан пул топиш осон эканлигини айтар эди. Унга берган чойчақани ҳам, табиий деб билиб, раҳмат ҳам айтмади.

Мен газеталарда «арзон мебелли хоналар ижарага қўйилади. Ижара ҳақи икки ҳафта олдин олинади», деб эълон қилинадиган уйлардан бирининг олдида турганлигимни сездим.

Қўнғироқ тугмасини босдим. Балки унинг қар қилувчи овози мени ўзимга келтирдимикан. биринчи марта. «Э, худо, нима учун бундай қиялман? У уйда бўлмагани яхши эди!» — деб ўйладим.

Қирланиб кетган эшикни қулоғи оғир, исқирт кам-

пир очди. У менга нима кераклигини сира ҳам тушунмай ўзининг гапини маъқуллар эди:

— Юксиз келганларга жой бермаймиз, кетинг, кетинг...

Ниҳоят у менинг саволимга тушунди.

— Эмсли Роуз? — у эсига туширмоқчидек валдиради. Эмсли Роуз... Эмсли Роуз...— Ҳа, Эмсли? Бўлмасамчи, ағанаб ётибди! Қиринг.

Мен уйга кирдим...

ЎН ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

ТИШ ОҒРИҒИ ДОРИСИ

Мен кўчага чиққанимда соат тунги ўн иккидан ошган бўлиб, уч қаватли ғиштлиқ биноларнинг бирортасининг ҳам деразасида чироқ кўринмас эди. Кўчада ҳеч ким йўқ, тип-тинч. Лекин қаердадир бекитилган дарпарда ва тортиб қўйилган пардалар орқасида, қоронғиликда одамлар туриб, мени сергаклик билан кузатиб тургандек бўлар эди. Менинг Эмсли Роуз билан қилган суҳбатим бутун асабларимни таранглаштириб юборганини тушунардим, лекин шундай бўлса ҳам гўё девор четида писиб турган бирор киши билан беҳосдан тўқнашиб қолишдан хавфсираб, кўчанинг ўртасидан юрар эдим.

Мен шунчалик ҳаяжонланган эдимки, беҳосдан кўз олдимда пайдо бўлиб тўхтаб қолган, автомобилнинг соясидан орзиқиб кетдим. У катта қадимий хариталардек тротуар ёнида турар, афтидан у кўпдан бери гараждан маҳрум қилинган эди. Лекин бу мен учун яхшилик келтирмайдигандек бўлиб кўринди.

Телефон! Мен учун энг зарури ва шу заҳоти топилиши керак бўлган нарса телефон эди. Мен Жо билан нима ҳақда гаплашишни, у менга қандай ёрдам бера олишини билмас эдим. Лекин бу суҳбат жуда зарур, кечиктириб бўлмайдиган ва бу суҳбатдан киши ҳаёти ҳал бўлишини билар эдим. Ниҳоят витринага кўзим тушди, хира ёруғлик яшил, сариқ ва қизил суюқлик тўлдирилган учта катта вазани ёритар эди. Вивеска ўрнида катта оқ квадратга қизил крест чизилган эди. Э, худо, бу аптека-ку! Бу ерда телефон бўлиши керак! Тўғри, аптека ёпиқ, лекин мен эшикни очмагунларича

тақиллатишим, звонок чалишим мумкин. Ахир бу аптека-да!

Мен эшикни очмагунларича тақиллатдим, звонок қилдим.

Кексайган, гижимланган пижама кийган аптекачи уйқусирагандек ҳаракат қилар эди. У бурини тортар, пўрдоқ лабларини чўпиллатар ва ёруғликдан ўзини олиб қочар эди. Мени олдинга ўтказиб юбориб, одатдагидек прилавка орқасига бориб турди, уйқусирган хира кўзларини менга тикди ва оғзини катта очиб эснади, шунчалик эснадики, чакаклари қирсиллаб кетди, бу кутилмаган ҳодисадан калласини силкиди, шундан кейингина уйқуси ўчди.

— Ҳа, тиш оғрияптими? — бу савол билан менга қанчалик ёрдам берганига шубҳа қилмай гапирди.

— Ҳа, ҳа! — севиндим. — Тишим. Жуда оғрияпти.

— Иссиқданми, совуқданми? — Аптекачи энди менга қизиқиб тикилар эди.— Куин Элизабетга яқинда келдингизми? Кимникида турсиз?

— Совуқдан... совуқдан қаттиқ оғрийди!— Мен фикримни тўплаб олишга ҳаракат қилиб жавоб берардим. Афтидан, шу ерда Нью-Йоркнинг шу кичкина бурчагида энг мавҳум про-

винция ахлоқи ҳукм сурар, аптека бўлса, барча гийбат тўпланадиган ва тарқаладиган марказ эди.— Биласизми, совуқдан қаттиқ оғрийди. Иссиқдан ҳам оғрийди. Қизиг-а, тўғри эмасми?

— Нима қизиги бор? Қизик эмас пульпит. Тиш оғриғини ўтказиб юбормаслик керак. Мен яхши врачнинг адресини бераман истайсизми? Менинг тавсиям билан арзон олади. Қимникида тураман дедингиз?

— О... оҳ, — жағимни ушладим, — жуда оғриб кет-япти.

— Ҳозир тўхтайти. Мен сизга шунақа дори бераманки, дори эмас, мўъжиза! Яқинда олдим. Лекин, албатта, врачга учрашинг. Жуда ажойиб врач! Мен юборганимни айтсангиз, сиздан ўттиз процент арзон олади. Худо номи билан қасам ичаман. Яқин жойда туради. Сиз...

— Кечирасиз, — сўзини бўлдим, — лекин менга телефон керак.

— Телефон? Ҳозирми? Кечаси-я? — Унинг болаларча катта очилган кўзларида уйқудан асар ҳам қолмаган эди. — Нима бўлди?

— Ҳеч нарса бўлгани йўқ... — уялдим.

— Юринг, юринг! Телефон шу ерда. Тезроқ телефон қилинг... Тунги гаплашиш учун мен йигирма беш процент кам ҳақ оламан, агар истасангиз сизнинг номингизга ёзиб қўйишим мумкин.

— Раҳмат, — дедим ва Жонинг номерини териб, трубкани оғзимга яқинлаштириб, бошимни эгдим.

Аптекачи мени ёлғиз қолдиришни хаёлига ҳам келтирмас эди. У прилавка орқасида қовуштирилган қўлига энгагини тираб, менинг суҳбатимга қулоқ солар эди.

— Алло, Жо, бу — мен, Макман...

— Мак? Қаерда йўқолиб кетдинг? — Жонинг товуши шундай шанғиллар эдики, мен қўрқувдан трубкани қулоғимдан олдим.

— Нега бақирасан? Секинроқ гапир. — Аптекачи калласини қимирлатди.

— Ҳечқиси йўқ. Ҳеч ким бақирмаяпти. Бу қулоғи оғирлар учун чиқарилган махсус телефон, жуда яхши телефон! Хотиним қулоғи оғир бўлса ҳам, шу телефонда мендан яхши эшитади. Гапиринг, гапираверинг, қўрқманг...

— Алло, Мак! Эшитяпсанми? Қаерда қолиб кетдинг! Кейзи билан бутун кеч пойладик...

— Банд эдим. Жо, диққат билан қулоқ сол. — Мен иложи борича секин гапирдим. — Жо, мен уникида бўлдим...

— Карриганнинг олдидами? У бу хабарни қандай қабул қилди? Наҳотки шунча узоқ гаплашдингиз?

— Йўқ! Ҳеч қанақа Карригани кўрганим йўқ! Мен уникида эдим, ана у йигитникида, билдингми? Алло! Алло! Эшитяпсанми, Жо?

— Йўқ, бу мумкин эмас. Гапингизни тушуниб бўладими? — Сабр қилмай аптекачи гапга аралашди. — Сиз унга уларнинг отини айтинг! Уникида бўлдим, буникида бўлдим, деганингизни тушунадими...

— Қаерда қолдинг, Жо! — Шилқим аптекачидан қўлимни силкиб, орқамни ўгириб олдим. — Нима гапирганингни эшитяпман!

— Шундаман, шу ердаман, — деди ниҳоят дўстим. — Лекин сен нима учун уникига борганингни сира тушуна олмаяпман! Ахир биз келишиб олган эди-ку...

— Яхши, яхши, кўришганимизда ҳаммасини тушунтириб бераман. Менга ишон — шундай қилиш керак эди. Ҳозир буни гапира олмайман — автоматдан гаплашяпман. Гап бундай Жо, зудлик билан бир қарорга келиш керак, бўлмаса иш чатоқ бўлади. Қулоқ сол, сенда пул борми?

— Пул? — баланд товуш билан деди аптекачи. — Қизиқ, кечаси ким пул беради? Бунинг учун аҳмоқ бўлиш керак.

— Илтимос, халақит берманг! Йўқ, бу сенга эмас! Хўш, сендами, Кэйзидами, пул топиладими?

— Ҳозир-а, кечаси-я? Қулоқ сол, Мак, нима бўлди ўзи?

— Аҳ-а, нима дегандим! — тантанавор гапирди аптекачи.

— Кечаси пул нима қилсин?!

— Жо, илтимос қиламан, ҳеч нарса сўрама! Пулинг бўлса, айт. Бўлмаса бошқа жойдан қидираман.

— Яхши, Яхши! Нега жаҳлинг чиқади? Ҳозир Кэйзи билан гаплашиб кўраман, бир оз сабр қил.

Аптекачи суҳбат тўхтаб қолганда қаергадир дорига кетди.

У суҳбатни батамом эшитиб олмоқчидек дарров етиб келди.

— Эшитяпсанми, Мак? — трубкадан товуш эшитилди. — Кэйзи билан иккаламизда олти юз долларча пулимиз бор. Етадими?

Аптекачи қаддини кўтарди, қошларини чимирди, саросималик билан лабини силади.

— Ё худо, нима қиляпти у! — Ғўлдиради. — Олти юз доллар! Қечаси-я! Йўқ, у ақлдан озган...

Мен телефон шнури етгунича прилавкадан узоқлашдим.

— Бемалол етади!— дедим.— Энди диққат билан кулоқ сол, Жо. Мен сени Ла гранди аэродромида халқаро линия кассаси олдида кутаман. Тушундингми?

— Мак, тўхта! Нима чет элга кетмоқчимисан?

— Йўқ, йўқ! Ҳеч қаерга бормаيمان! Яхши қол! — дедим ва трубкани илиб қўйдим.

Менинг охирги сўзларим аптекачининг тантанали сўзлари остида кўмилиб кетди.

— Э, худо! Шуни дарров айтмайсизми! У чет элга кетади — ҳаммаси тушунарли! Чет эл — ҳаммага тушунарли. У жойда ҳаммавақт доллар керак бўлади. Очиғини айтганда, доллар ҳамма жойда керак, лекин чет элда у ҳамма жойдагидан ҳам керак бўлади. Нима дейсиз, тўғри гапиряпманми? Дорингизни олинг. Олти миш икки цент. Телефонда гаплашиш — йигирма цент, лекин қайтимим йўқ...

Мен унга бир доллар узатдим ва секинлик билан ташқарига чиқа бошладим.

Лекин бу осон эмасди. Аптекачи бир зум ҳам жағи тинмай йўлимни тўсар эди.

— Сир бўлмаса, айтинг, қаерга кетяпсиз? Сиз менга кичкина порошоклар олиб келолмайсизми? Тўхтаганг, икки оғиз гап. Фақат икки оғиз...

Лекин, худога шукр, қочиб қолдим.

Нью-Йоркнинг бу қоронғи бурчагининг кимсасиз кўчаларида такси топиш учун анчагина тентираб юрдим. Лекин қизиғи шундаки, мен ўзимни осойишта ҳис қилар эдим. Умуман одам бир қарорга келгандан кейин ўзини осойишта ва ишончлироқ ҳис қилади. Мен шундай қарорга келдим. Бу қарор бирданига Жо билан телефонда гаплашаётганимда келди. Мен Эмсли Роузни қочиришга, бу ишда унга ёрдам беришга қарор қил-

дим. Чунки у суд олдида жавоб берадиган бўлса, яна бир қотиллик содир бўлишини билдим. Шундан кейин мен оламда тинч яшай оламанми?

Мен у билан гаплашиб, ҳамма нарсани билиб олганимдан кейин у зудлик билан яшириниши кераклиги аниқ бўлиб қолди. Уни бошқа ҳеч нарса қутқариб қоллолмайди. Ҳамма далиллар унга қарши... Лекин кечиктирмай ҳаракат қилиш керак, ҳозирнинг ўзида! Қим билади. Карриган қайси йўлни танлаган, унинг мақсадга етишига қанча қолган? Йўқ, Америкада ундан яшириниб бўлмайди. Чет элга қочиш керак. Мексикага ёки Канадага эмас, узоқроққа, масалан Европага. Бу қийин эмас: кўп мамлакатларда америкаликлардан паспорт сўрашмайди.

Кўп ўйлаб турмадим. Буларнинг ҳаммасини осонликча ҳал қилиш мумкин. Пул топдим, бу асосийси! Ўйлашимча, Эмсли Роуз эртагаёқ чет элга учиб кетиши керак.

ЙИГИРМАНЧИ БОБ

БАДАРҒА

Мен кузатишга келишимни Эмсли Роузга айтмагандим. Мен у билан эрталаб Куин-Элизабетстрит кўчасидаги уйига пул ва самолётга билет олиб борганимда хайрлашгандим.

Лекин шаҳарда қолиш мен учун оғир эди: мен жуда ҳаяжонланар, ҳеч нарсага қўлим бормас ва ҳар дақиқада соатга қарар эдим. Ниҳоят кўчага отилдим, такси тўхтатиб, шаҳар вертолёт станциясига йўл олдим. Чорак соатдан кейин аэродромга етиб келдим.

Аэровокзалнинг аниқ, силлиқ ва ишчан ҳолати менни ўзинга қамраб олди ва тинчлантирди. Йўловчилар кутиш залида осойишта суҳбатлашар ва газета ўқишар эди. Қаердандир, шу яқин ўртада хушбўй кофе иси келар, идиш-товоқларнинг товуши эшитилар эди. Кенг зал бўйлаб ярқироқ чамадонлар уюб ортилган аравачалар товушсиз гилдирар, диктор ўзининг осойишта ва дадил товуши билан биз ёшлигимизда «саёҳатчи» ўйнаганимизда ҳаяжон билан орзу қилган шаҳар ва мамлакатларнинг номларини айтар эди. «Фил суяги

қирғоғи... Бағдод... Рио-де Жанейро, Гренада... Цейлон... Венеция... Париж...»

Ҳаммаси яхши бўлади. Тинчландим. Ҳаммаси яхши бўлиши керак.

Самолётнинг учишига саноқли минутлар қолди. Эмсли Роуз таможня ва чегара кузатувидан ўтган бўлиши керак. Диктор дақиқалар орасида самолётга чиқиш мумкинлигини эълон қилиши керак. Мана! Шу самолёт тўғрисида гапиряпти. Мен тезлик билан учиш майдонига йўл олдим ва паст темиртўсиқ олдида тўхтадим. Кузатувчиларни нариги томонга ўтказмайдилар.

Кузатиш залининг очиқ эшикларидан пассажирларнинг катта группаси чиқди. Сарвқомат стюардесса ялтироқ гармонсимон корпусига чет эл белгиси қўйилган улкан самолётга бошлади.

Эмсли Роуз оёқ учини ерга босиб, лапанглаган ҳолда секин юрар эди. Бу юриш болалигидан эгарга ўрганган одамларнинг ерда юришига ўхшар эди. У атрофга қарамас ва ўзини одамлар орасига урар эди. Лекин мен одам қандай нохуш ўйларни ўйлаётганини, қанчалик қийинлик билан электр стулида қатл қилиниш ўрнига ихтиёрий қувғинликни танлаганини биламан. Шу пайтда мен Эмсли Роуз ўзини ёлғиз деб ҳис қилмаслигини, у мени кўриб, одамлар унга ишонишлари ва бахт тилашларини билишини истардим. Мен зўр бериб шляпамни силкитар ва нимадир деб бақирар эдим.

Лекин у эшитмади, сира орқасига қарамади...

Самолёт учиб кетди. Кузатувчилар тарқалишди. Мен бўлсам жойимдан қимирламай аэродром устидан учиб кетаётган самолётларга қарар, гўё Эмсли Роуз мени кўришига умид қилардим.

— Уҳ, шайтон!— деди кимдир ёнимда энтикиб. Бу одам оғир нафас олар ва бирон бир сўз айтишга қурби етмас эди.

Мен индамадим, ўгирилиб ҳам қарамадим. Кечга қолган киши билан менинг нима ишим бор.

Лекин бу одам сурбетларча қўлини елкамга қўйди ва нафасини ростлаб, яна сўради.

— Уч... учиб кетдимиз?

Мен калламни кескин буриб... Карригани кўрдим! У қизариб кетган юзини дастрўмоли билан артиб, ёнимда турар эди. Кўзойнаги қўлида, қизарган кўзлари эса бу гал қаҳрли ва найзадек қадалмас, ногиронларники-

дек эди. Полиция инспектори огир хириллаб нафас олар ва қоқилиб-суқилиб тўсиққа суяниш учун сурилар, нафасини ростлаб, калласини ликиллатарди. У кўрсаткич бармоғи билан осмонни ниқтаб, надомат билан қайтарарди:

— Учиб кетди!

Кейин менга қўлини чўзди:

— Салом... салом, Мак Алистер!

— Салом... — гўлдирадим, ўзимни тутиб. — Қайси шамол учирди. Кимни гапиряписиз?

— Эмсли Роузни-да! Яна ким бўларди. — Титроқ қўллари билан терлаган ойнагини арта бошлади. — Уҳ, чарчадим! Дарвозанинг олдидан югуриб келдим. Оёқда тура олмаяпман. Юринг бирор жойда ўтира-миз.

Унинг юзлари бирданига оқара бошлади. Қўрқиб кетдим.

— Мазангиз қочдимиз? — сўрадим тирсагидан тушиб.

— Ҳечқиси йўқ, ўтиб кетади. — Билинар-билиномас жилмайди. — Юрак. Менинг ёшимда бўлиб туради, ҳозир, бир минутга... — У чўнтагидан шишача олиб, қоғонини ялади ва оғриққа қулоқ солгандек қимирламай турди. — Босияпти. Юринг.

— Ҳа, юринг, юринг. Шошилманг. Шу яқин ўртада кафени кўргандим. — Уни қўлтиқлаб олиб, йўл бошладим.

Биз индамасдан борар эдик. Учраган кишилар бизга ўгирилиб қарар ва гўё «меҳрибон ўғил отаси билан кетяпти» деб ўйлашаётгандек эди.

Мен Қарриган билан ўзимни қандай тутишни билмас эдим. Нега у бу ерда? Эмсли Роуз тўғрисида нима билади, қаердан билади? Унга ким айтган? Агар Қарриган бу ерга ярим соат олдин келганда нима бўлишини ўйлаганимда этим жимирлаб кетар эди.

«Ўзингни бос, — дердим ўзимга, — ўзингни бос. Ҳозир жуда эҳтиёткор бўлиш, ҳар бир сўзни ўйлаб гапириш, кераксиз саволлар бермаслик керак. У биринчи бўлиб гапирсин».

Аэровокзалинг кенг залида кофе иси димоққа урилар эди. Одамлар тинмасдан кириб-чиқар, шов-шув авжда эди. Официантлар югуриб-елиб хизмат қилар эдилар.

— Кофеми? — гамхўрлик билан Қарригандан сўрадим.

— Ҳа, бажонидил! — сунъий иқлимнинг шабадасида у ўзини анча яхши ҳис қилар, лекин бир нарсадан ташвишлангандек ниманидир ўйлаб асабий равишда қўлларини ишқар эди.

— Тузукмисиз? — Эмсли Роуз тўғрисидаги суҳбатни биринчи бўлиб бошламасликка қарор қилдим.

— Нима? Ҳа, ҳа. Раҳмат... — Паришонхотирлик билан жавоб берди ва менга узоқ тикилди, унинг қарашини ғамгин эди, ўзимни ноқулай сездим.

Кофе олиб келишди. Мен фикримни бўлмайдими ичидаги қандни айлантира бошладим.

— Нега бундай қилдингиз, Мак Алистер.

Мен бу саволни кутган эдим, лекин бунчалик юмшоқ эшитилади деб, сира ўйламагандим. Бошимни кўтармасдан кофени аралаштирар эканман, иложи борича беарволик билан жавоб бердим.

— Мен ҳеч нарса қилганим йўқ, Қарриган. Бу ерга мен тоза ҳаво олиш учун келдим.

— Ахир сиз, Эмсли Роуз қотил эканлигини билардингиз-ку?

Гап буёқда экан! Қарриган ҳаммасини билмайди. Айтайми? Энди Эмсли Роуз узоқда, мен бўлсам қандай бўлмасин Мум ҳайкаллар музейидаги қотиллик тўғрисида ҳақиқатни ёзаман.

Қарриган бари бир ҳаммасини билиб олади. Бўлмаса нима қилиш керак? Нега ҳаяжонланаётиман? Чекиб олиш керак. Тинчлантиради... Жин урсин қаерда қолди трубка? Чўнтақларимни титкилаб кўрдим.

— Қидирманг. Трубкангиз менда. — Қарриган чарчоқ ҳолатда иччўнтагига ишора қилди. — Бугун эрталаб уни Эмсли Роузнинг хонасидан топиб олдим. Уша ерда қолдирибсиз.

— Ажойиб! — кулдим. — Ашёвий далилларга ўчлигингиз-да, шундайми?

— Бу сиз ўйлаганча кулгани эмас, — деди Қарриган. — Илтимос қиламан, буларнинг ҳаммасига жуда жиддий қаранг. Лекин бу қийинроқ. Ҳозир сиздан айрим нарсаларни сўрамоқчиман. Қарши эмасмисиз?

— Сизни нима қизиқтиради? — Қарриган Эмсли Роуз тўғрисида нималарни билишлигимни аниқлаб олиш мақсадида гапни чалғитиб деди:

— Унчалик кўп эмас. Эмсли Роузни авахтага тиқиш учун керагидан ортиқча нарса биламан. Унинг қочиши тўғрисида ҳам, лекин мени қотилнинг ўзидан билиб олган айрим тафсилотлар қизиқтиради. Бу фақат касб нуқтаи назаридан қизиқиш, ҳеч қандай амалий аҳамиятга эга эмас. Ҳўш розимисиз?

Мен бир оз ўйлаб, қатъият билан дедим:

— Розиман! Сизнинг барча саволларингизга жавоб бераман, Карриган. Лекин олдин бир нарсани айтиб қўяй, Эмсли Роуз қотил эмас! У ҳеч кимни ўлдирмаган!

Кофени ҳўпламоқчи бўлган Карриган, аста-секин қўлини туширди-да, ликопчага қўйди.

— Қотил эмас? — деди у секин ва эҳтиром билан.— Бўлмаса Рамон Монтерони ким ўлдирган?

— Ким?— сўрадим.— Биласизми Карриган, бу саволга жавоб бериш осон эмас. Уйлайманки, буни ўзингиз билиб оласиз... Айтинг-чи. Эмсли Роузнинг кимлигини ва Қони-Айлендга қандай келиб қолганини биласизми?

Карриган чўнтагидан менга таниш клеёнка муқавалик дафтарчасини олди ва керакли саҳифани очди.

«Эмсли Роуз, — жавоб ўрнига ўқий бошлади, — ўттиз саккиз ёшли, Техас штатида туғилган, ковбой, бўйи беш фут, саккиз дюм, жуссаси»... — Карриган менга заҳарханда билан илжайди. «—Жуссаси йўғон, бўйдоқ, судланмаган. Асосий белгилари: қорасоч, секин, лапанглаб юради, шу йилнинг январида «Родео» аттракционида иштирок этиш учун Нью-Йоркка келган. Касал бўлиб, Нью-Йоркда қолиб кетган. Қони-Айленднинг турли аттракционларида ишлади. Охирги иш жойи: «Электр студиясида қатл» аттракционида полициячи ролини бажарган. Огоҳлантирмай ишни ташлаб кетган. Қўпол, ўзини тутолмайди, жиззаки. Куин Элизабитстрит, 17 да яшайди, тўғрироғи яшаган.» Шу Ҳаммаси. Сиз шуни билмоқчи эдингизми?

— Йўқ, Карриган, унчалик эмас... — негадир уялдим. — Гарчи, ҳозир сиз ўқиган маълумотлар жуда аниқ бўлса ҳам саволим бу тўғрида эмасди. Мен Эмсли Роузни одам сифатида биласизми, одам сифатида биласизми деб сўрагандим...

— Ҳа, бунақа денг! — Полиция инспектори ўзини тамом тутиб олди. — Очигини айтганда, бундай ишлар

билан шуғулланишга вақтим йўқ. Ахир мен полиция-чимаан, ёзувчи эмасман. Биринчи галда мени аниқлигини текшириб кўриш мумкин бўлган маълумотлар қизиқтиради. Гапиринг, гапиринг, Эмсли Роузга тегишли ҳамма нарса жуда қизиқарли!

Унга қандай гапириш керак? Тушунармикин? Мен Карриганнинг «...Бизнинг ишимизда асосий нарса эмоция ва ҳиссиётли одам эмас. Асосийси ашёвий далиллар — қон, тош, ўқ, гувоҳларнинг сўзлари», деган гапларини эсладим.

— Гап шундаки... — тортиниб гап бошладим. — Гап шундаки, Эмсли Роуз жиззаки бўлишига қарамай таассуротга тез бериладиган ва ички дунёси соф одам...

Мен Карриганга кўз ташладим ва унинг юзида ҳайронлик аломатини сездим. Албатта, у мендан бошқа сўзларни кутган эди. — Эмсли Роуз Нью-Йоркда қолиб, Кони-Айленд томошалар паркида қолиб ишлаганига сабаб унинг касаллиги эмас. У севиб қолган. Тушунасизми? Ростакамига ва ўз ҳаётида биринчи марта севиб қолган. Қиз ҳам Кони-Айлендда ишлар эди.

— Кэйзи Уайт! — Карриган бирданига билиб олди. — Наҳотки у...

Мен унга жавоб бермай сўзимда давом этдим:

— У Эмсли Роузнинг севгисини билмас эди. Яъни у йигитнинг севгиси жиддий эканлигига сира ишонмас эди. Биласизми, Карриган, Эмсли Роуз ўз ҳиссиётлари тўғрисида гапиришни билмас эди. У ҳатто бунақа гапларни бачканалик деб билар эди. У номусли, лекин ўта қўпол киши эди. Кечирасиз, сиз Жанубда бўлганмисиз? Масалан, Техасда ёки Калифорнияда?

Карриган тасдиқлаб калласини қимирлатди.

— Унда сиз билар экансиз, шундай ковбойлар борки, улар ҳамма нарсада голливуд артистларига тақлид қиладилар. Улар фўрим бўлиб кийинишади ва барларда, кўчаларда, ҳамма жойда ўзларини кўрсатиб юрадилар! Захматкаш ковбойлар ҳам бор, уларни шаҳарларда деярли учратмайсан. Улардан пичан, эгар ва от тери ҳиди келиб туради. Эмсли Роуз ҳам шундай одам эди. У ичишни яхши кўрар, кези келганда муштини ишга солар, лекин очиқ кўнгил, номусли киши эди. У Кэйзини бир кўришдаёқ севиб қолди, узоқ ўйлаб турмай унга ўз севгисини изҳор қилди. Лекин қишлоқда оддий муҳаббат изҳор қилиш бўлиб туйилган қўпол

ҳазил, қизни ҳақорат қилгандек бўлиб, унинг жаҳлини чиқарди. Ушандан бери у қизга кўриниб, гаплашишга бекорга ҳаракат қилди. Лекин Эмсли Роуз қайсар эди. У ўз мақсадига эришиб, унга уйланишга қатъий қарор қилди. Шунинг учун ҳам у Нью-Йоркда қолди. Кэйзи билан тез-тез кўришиб туриш учун унинг акаси ишлайдиган аттракционга ишга кирди. Энди бирорта одам унинг кетига тушиб, хафа қилиб кўрсин-чи. Қиз унинг нимага қодир эканлигини билиб олади.

— Тўхтанг! — Карриган сурбетларча менинг гапимни бўлди. У жуда ҳаяжонланар ва ўз-ўзига гапиргандек тугилиб-тутилиб гапирар эди. — Албатта. Жазава тутган ҳолатдаги қотиллик. Очигини айтганда, мен қотиллик босқин мақсадида қилинганига шубҳа қилар эдим. Сейфдаги излар босқинчи қолдирадиган изларга ўхшамас эди. Энди тушунарли! — У менга мурожаат қилди. — Энди ҳаммаси аён! Давом эттирмасангиз ҳам бўлади. Эмсли Роуз Кейзининг акаси олдига келиб Рамон Монтеронинг қўполлигини айтганда, эшитиб қолади ва музейга югуради. У ерда швейцар билан олишадди, мушглашиш вақтида ердан тош олиб унинг бошига туширади... Шундай эмасми? — Мен инкор қилиб калламини қимирлатганимни кўриб, гапдан тўхтади.

— Йўқ, — дедим, — Эмсли Роуз музейга югуради, бу тўғри. У қоровулни калтакламоқчи, шу билан ўз муҳаббатини Кэйзига кўрсатмоқчи бўлган. Бу ҳам тўғри. Лекин ҳеч қанақа тошни ердан олмаган. У қулочкашлаб... қўғирчоққа мушт туширган. У янглишган тушунасизми? Майдончада бир-бирига жуда ўхшайдиган иккита одам турар эди. Балки Роуз ҳаяжонланмаганда одамни қўғирчоқдан ажратар эди. Балки, шу минутда Рамон Монтеро ўз ҳаётида охирги марта ўз ролини ёшлигидек яхши ўйнаётгандир, ким билади дейсиз. Ҳарҳолда Эмсли Роуз янглишиб қўғирчоқни муштлаган...

— Бундан кейин нима бўлди?

— Нима бўларди? Сиз Рамон Монтеронинг аҳволини тасаввур қиласизми? У ўн беш йил давомида авайлаб-асраган қўғирчоқ, шу йиллар ичида ўз шахсининг бир бўлаги бўлиб қолган қўғирчоқ, қўполлик билан зинадан улоқтириб ташланяпти. Агар у синдирилса, ҳамма нарса барбод бўлади, ҳаммаси! Рамон Монтеро унга ташланиб ушлаб қолмоқчи, зинадан ағдарилишига тўс-

қинлик қилмоқчи бўлади, лекин мувозанатни йўқотиб қўғирчоқ билан бирга ағдарилиб тушади. «Қотил, — дейди у йиқилар экан, — қотил!.. «У нотабий ҳолатда жим бўлиб қолади. Эмсли Роуз саросимага тушиб қолади. Нима бўлганлигини тушунмайди. Кейин пастга

тушиб швейцарни туртиб кўради. Бирданига қонга кўзи тушади. Шунда у Рамон Монтеронинг бошини кўтаради. Боши остида ўткир қиррали мрамар парчаси ётар эди. У ҳам қонга бўялган. Эмсли Роуз тошни четга улоқтиради. У жуда кўрқиб кетган эди. Кейин швейцар хириллайди. Шундагина Эмсли Роуз бу одам ўлаётганини тушунади. У нима қилишини билмасди — ахир у ҳеч кимни ўлдирмаган, ҳеч кимни ўлдиришни истамасди. Унинг айби йўқ! Ташқаридан эса оломоннинг шовқини эшитилиб қолди... Дақиқалар ичида одамлар кириши ва уни мурда тепасида кўришлари мумкин. У эшик илгагини солиб, юқорига қочади.

Мен Қарриганга тикилиб эҳтиётлик билан жим бўлдим, полиция инспектори стулга суяниб, қаёққадир тикилган ҳолда пўрдоқ кўллари билан столни чалар эди.

— Шундай... — деди у ўйлаб, кейин менга қаради ва узоқ паузадан кейин кўшиб қўйди. — Лекин бу маълумотингизни исбот қилиш мумкин эмас, шундайми?

— Бу маълумот эмас, ҳақиқат! — дедим инспекторни ишонтирмоқчи бўлиб. — Чин сўзим!

— Йўқ, йўқ, мен инкор қилмайман! — Қарриган кафтини сал кўтарди. — Модомики сиз Эмсли Роузнинг қочиб кетишига ёрдам берган экансиз, ҳеч қандай суд уни оқламаслигини тушунгансиз. Нима қилар эдик, сиз тўғри фикр қилгансиз. Эмсли Роузнинг ҳамма айби янглишиб одам ўрнига зинадан кўғирчоқни ағдариб юборганида деган гапни исбот қилиш бемаънилик бўлар эди. Лекин, афсус, мен билан маслаҳатлашмагансиз... Афсус! Нима қила олардик, энди кечикдик...

Лекин мен Қарриган билан қандай маслаҳатлашардим? Бу Эмсли Роузни қонун қўлига тутиб бериш билан баробар эди, у албатта ўлимга ҳукм қилинар эди. Қонун учун асосийси — далил. Барча далиллар эса Эмсли Роузга қарши эди.

Қизиқ, буларнинг ҳаммаси менга равшан эди. Мен шу билан Қарриганга раҳмин келди.

— Кўнгилсизлик бўладими? — сўрадим ҳамдардлик билан.

— Мендами? — Қарриган ғамгин илжайди... — Нима дейиш мумкин. Ҳатто врачлар ҳам янглишадилар. Лекин яширмайман, жуда нохуш воқеа. Айниқса ҳозир сизнинг повестингиз нашр қилинаётган пайтда. Шайтон йўлдан уриб шундай авантюрага рози бўлдим!

Мен қари аҳмоқнинг қилмишига яраша бўлади. Ҳамиша худо манманликнинг жазосини беради. Лекин лаънати калитлар! Биласизми, мен жиноятчи парк хиёбонидан қочиб кетаётганда тушириб қолдирган деб ўйлаган эдим. У бўлса калитларни деразадан улоқтириб юборган, шундайми?

— Ҳа, бор кучи билан.

— Мана кўрдингизми, — полиция инспектори бошини ғамгин қимирлатди. — Шу оддий нарса калламга келмаганини қаранг, тергов тамом нотўғри йўлдан кетибди-я.

— Ҳа, лекин бу узоққа бормади. — Мен Қарриганга бирор яхшилик қилиш ниятида эдим. — Ҳарҳолда сиз ўз хатоингизни тез билиб олдингиз.

— Тасодифан. Тасодифан! Ҳарҳолда бизнинг ишимизда бундай тасодифлар тез-тез учраб туради. Очиғини айтсам, бизга мана шундай тасодифлар ёрдам беради.

Шунда мен Қони-Айленд аттракционлар паркида кичкина негр қиз Лу билан учрашувим, унинг отаси билан қилган суҳбатимни эсладим. Бу менинг учун ҳозир Қарриган гапириб бераётган «тасодиф» эмасми?

— Ҳа! Сиздан яна бир нарсани сўрамоқчи эдим! — полиция инспектори жонланиб хитоб қилди. — Эмсли Роуз қандай қилиб Кэйзи Уайт акаси билан қилган суҳбатни эшитиб қолди экан. Иккаласи бу гапни бир вақтда эшитиши мумкин эмас, деб ишонтирмоқчи бўлишади. Уларни кўрган гувоҳлар ака-сингиллар бир чеккада жуда секин гаплашганларини, уларнинг ёнида ҳеч ким йўқлигини тасдиқлашади.

— Ҳа, ҳа! Буларнинг ҳаммаси Эмсли Роуз учун кутилмаган ҳодиса эди. Бу вақтда ташқаридаги майдончада, электр стул макети қўйилган — эсингизда борми? Томошахонага кириш йўлининг шундай устида ишларди, у.

— Эсимда бор, эсимда бор. У жойда ҳамиша кимдир полициячи бўлиб туради. Лекин у жой жуда баланд-ку.

— Худди шундай. Жуда баланд. Эсингизда борми, полициячи турган майдончада бир неча радио карнай ўрнатилган. Кэйзи Уайт акаси билан гаплашаётганда ундаги микрофон ўчирилмаган эди.

— Эмасли Роуз Кеэзи Уайтнинг сўзларини тўла-тўқис эшитиб олган?!

— Ҳа! Бу гапларни у бир ўзи эшитди. Товуши пасдагилар ҳам эшита олмайдиган даражада жуда секин эди. Кўрдингизми, буларнинг ҳаммаси жуда ғайриоддий ва шу билан бирга жуда тўпори, шундай эмасми?

— Оддий... — Карриган кўнгли ёришмай кулиб қўйди. — Биз полициячилар учун бу сўз жуда нохуш гап. Биз ҳамиша жон куйдирамиз, ўйлаймиз, бошимизни қотирамиз, кейин қарасак, жуда оддий бўлиб чиқади. Хафа бўлиб кетасан. Энди масала равшан бўлса керак. Кейинги воқеа шундай ўтган бўлиши керак. Эмсли Роуз музейда югуриб-елади. Губинер кабинети эшигини запас чиқиш қопқаси деб ўйлайди, унинг калити қоровулда бўлиши эсига тушади.

— Шундайми?

— Ҳа! — Мен Карриганнинг жуда тез фикр юритишига яна бир марта қаноат ҳосил қилдим.

— Кейин у қайтиб келган-да, швейцарнинг чўнтагидан калитни олиб эшикни очган. Бу кабинет экан. Кейин Эмсли Роуз музей деразасидан қисилиб чиқишга уриниб кўрган, лекин ҳаракати бекор кетган. Деразаларнинг ҳаммаси жуда тор эди. Пастда эса эшикни синдиришарди. Эмсли Роуз калитни деразадан улоқтириб ташлаб, қонли қўлқопини ечганда, қўғирчоқлар орасига яширинган бўлиб ўтган воқеалардан ҳаяжонланган Губинер уни кўрмай қолган.

— Кўрган! — дедим ўзимни тутолмай. — Кўрган, лекин индамаган!

Гапларимни эшитган Карриганнинг кулгиси мени ҳайрон қолдирди.

— Ҳа, аблаҳ! Албатта бу тўполон унга қўл келади-да! Аблаҳ, наҳотки бунга ўзи айтиб берган бўлса?

— Йўқ, музейда тинтув вақтида нима бўлганини менинг ўзим унга айтиб бердим. Кейин унинг тўғрисидаги фикримни ҳам айтдим.

— Бу сизга нега керак бўлиб қолди? — Карриганнинг чимирилган қошлари уни жуда содда қилиб кўрсатар эди.

— Шунчаки, гумонларимнинг тўғрилигига ишонч ҳосил қилмоқчи эдим. У инкор қилмади. Лекин жуда жаҳли чиқди.

— Кейин Карриганга Губинер билан бўлган суҳбат-

ни айтиб бердим. Полиция инспекторининг юзлари борган сари жиддийлашарди, бу мени ҳайрон қолдирди.

Гапимни тамом қилганимда, у ачингансимон юзини буриштиради ва таъна билан гапирди.

— Нега сиз унинг олдига бордингиз? Ахир нега бордингиз унинг олдига?

Мен елкамни қисиб, қўлимни силтадим.

— Гапиришга ҳам арзимаёди, Қарриган. У одам эмас.

Лекин Қарриган менга қулоқ солмас эди. Унинг юзларидан ҳозир қаеридир оғриётгандек бўлгани сезилди.

— Жин ургур, яхши бўлмабди-да! — деди у секин ва қайтарди. — Жуда ёмон бўлибди-да!

— Сизга нима бўлди, Қарриган, — дедим шошиб, — тагин юракми?

— Йўқ, нима деяпсиз? — Полиция инспектори тезда бошини кўтарди. Чуқур нафас олиб, атрофга ташвиш билан қаради ва кутилмаганда таклиф қилди. — Бу ер жуда шовқин. Мен ҳеч ким халақит бермайдиган хилват жойни биламан. Мен сиз билан жуда жиддий гаплашиб олмақчи эдим...

Мен официантни имлаб чақирдим ва Қарриганнинг ўзи қандай одамлигини сира ҳам билмаганимни ва унинг олдида ўзимни қандай тутишим кераклигини ўйладим. Мен ҳатто у қандай муносабатда бўлишини, Эмсли Роузга нисбатан қилган ишимни қандай баҳолашини, унинг айбдор эмаслигига ишонини-ишонмаслигини билмас эдим. Айрим вақтда у менга найрангни билмайдиган, ишни яхши бажарадиган ва ҳатто ёқимтой полициячи бўлиб кўринарди. Айрим вақтда эса, унинг ҳар бир қарашида ҳар нарсанинг ҳисобига борадиган бепарво, ҳар бир сўзи қўш маъноли ёки макрли бўлиб кўринарди. Жо унинг тўғрисида шундай деган эди: «Яхши хизмат қилади, лекин амалпараст эмас, осмондаги юлдузга ёпишмайди... Умуман ҳар нарсага жуда қизиқувчи, оддий, ўзининг катта камчилиги билан, озгина муваффақияти билан, қадр-қимматга эга ва турли ташвиш билан юрадиган тўпори одам». Умуман полиция инспектори «оддий одам» бўла оладими?

Яхши эсимда бор: ўрнимиздан туриб, кафедан чиқаётганимизда, мен ўзимни хавфсирагандек ҳис қилдим. Қарриган билан бирга бўлиш оғир туюлди. Тезда

уйга қайтиш, редакцияга, ўз хизматимга бориш, одамлар орасида бўлиш иштиёқи туғилиб қолди...

Карриган мени кенг кутиш залидан, ёруғ билет кассалари ва туристик агентликлар идоралари эшиклари ёнидан олиб ўтаркан, кўзимиз ҳар қадамда рангли афишалардаги қорамағиз юзли мексикалик индеецлар, испан тореодорлари, крахмалланган кўйлак кийган голланд деҳқон аёллари, калта — катак юбка кийган шотланд ўқчиларига тушарди.

Нихоят Карриган қандайдир эшикни итарди ва биз иккита кресло, унинг ўртасига баланд кулдон қўйилган кичкина чекиш хонасига кирдик. Бу ер тинч эди. Фақат айрим вақтларда пастлаб учиб ўтган самолётнинг бўғиқ товуши эшитилар эди.

— Шу ер бизга яхши, — деди Карриган ва креслога ўтирди.

Ҳали ўзимни қўрқув ҳиссидан ўнглаб олмаган эдим. Бунинг устига яна сал жаҳл ҳам қўшилди.

«Бу яна қанақа майнабозлик?» ўйладим, менга нисбатан айтиладиган ҳар қандай гапни қайтаришга тайёр бўлиб, креслонинг четига омонатгина ўтирдим, қўлимни тиззамга қўйиб, кулдоннинг гулларини кўздан кечира бошладим.

— Айтинг-чи, Мак Алистер, сиз ўзингизни қандай аҳволда қолдирганингизни тасаввур қиласизми?

Мен Карриганнинг юзини кўрмадим, лекин унинг товуши совуқ ва қатъий. Мен кулдондан кўзимни узмай, жавоб бермай турдим.

— Яхши, мен ҳозир тушунтириб бераман. Сиз жиноятчининг қотиллиги учун полиция томонидан қидирилаётганини олдиндан била туриб, унинг яширинишига ёрдам бергансиз. Бу қонун тили билан айтганда шундай бўлади. Оғир жиноят қилганлиги учун полиция томонидан қидирилаётган кишига, била туриб қочиб кетишга ёрдам берган киши уч йилдан саккиз йилгача турма билан жазоланади. Мени қўрқитяпти деб ўйламанг. Мен шунчаки, раҳимдиллигингиз нималарга олиб борганини тушунинг деб айтяпман.

Мен жаҳл билан Карриган томонга қарамай чўнтагимни титкилай бошладим.

— Трубкангизни олинг, — деди у қуриққина қилиб. Карриганнинг чўзилган қўлида ўз трубкамни кўрдим. У целлофан конвертга бир вақтлар менга кўрсат-

ган Эмсли Роузнинг қонли қўлқопи, Кони-Айленд значоги, калитлар ва Рамон Монтеро ўлдирилган мрамор парчаси солинган конвертларга ўхшаган конвертга солинган эди.

— Олинг, олинг! Нима бўлди?

Мен шилдироқ целлофанни йиртиб трубкаманни олар ва унга тамаки жойлар эканман, Карриган шошганнамо деди:

— Ҳамма ишни, очиғи, ҳамма ишни ўйламай қилгансиз. Айтинг-чи, нега Губинернинг олдига бордингиз? Сизни нима мажбур қилди? Гўдакликми?

Қайфиятим яхши бўлиб кетди. Мен Карриганга назокат билан қарадим.

— Раҳмат сизга... трубка учун! — полиция инспекторининг сўзини бўлдим. — Карриган, сиз Эмсли Роузнинг айбдор эмаслигига ишонганингиздан хурсанд бўлганимни тасаввур қиласизми!

— Ишонаманми, ишонмайманми, бунинг ҳеч қанақа аҳамияти йўқ, — қуруқ жавоб берди полиция инспектори. — Эмсли Роузнинг ҳам, сизнинг ҳам айбдорлик даражаларингизни фақат маслаҳатчилар судда аниқлай олади.

— Сиз менга қарши иш юритмоқчимисиз? — Ишонқирамай сўрадим бу пайтда менда ҳеч қандай қўрқув ҳисси йўқ эди.

— Менми? Йўқ. — Афтидан унинг жавоби ўзига қизиқ туюлгандек бўлди, шунинг учун яна қўшиб қўйди. — Ҳозир сиз ҳаммасига тушунасиз.

Полиция инспектори камзулининг ички чўнтагидан катта ҳамён олди. Ундан идора иш қоғозининг йиртилган парчасини чиқарди.

— Уқинг, — деди у менга узатиб.

У жойда ҳеч қандай тиниш белгилари қўйилмай, қийшиқ босма ҳарф билан шундай ёзилган эди:

«РАМОН МОНТЕРОНИ ЭЛЕКТР СТУЛИДА ИШЛАЙДИГАН ЭМСЛИ РОУЗ УЛДИРГАН. ГЕНРИ МАК АЛИСТЕРНИ КУЗАТИНГ».

Мурожаат ҳам, имзо ҳам йўқ эди.

Мен қоғозни қўлимда айлантирдим ва эътиборсизлик билан сўрадим:

— Юмалоқ хатми? Авторини биласизми?

— Билдим. Ҳозир билдим, — деди Карриган қово-

ғини солиб. — Бу Губинер. Лекин буни исбот қилиш қийин. У сиздан қасдини оляпти, сизни...

Мен ўрнимдан турдим ва трубкамни сўриб Карриганнинг олдида уёқдан-буёққа юра бошладим.

— Мистер Карриган, — дедим иложи борича мулоқимлик билан, — сиз олган юмалоқ хатга асосланиб, менга қандайдир айб тақамоқчисиз деб тушунайми? Агар шундай бўлса суҳбатни Қўшма Штатлар Конституциясида назарда тутилган расмиятларга риоя қилмай давом эттиришдан бош тортаман. Агар сизнинг бошқа бирор фикрингиз бўлса, илтимос, мендан нима исташингизни тушунтириброқ гапирсангиз.

Карриган ҳам ўрнидан турди ва кўзларимга қараб, қатъий деди:

— Зудлик билан кетишингиз керак, Мак Алистер, мамлакатни тарк этишингиз керак.

— Мамлакатни тарк этишим? Нега?

— Губинер истаётган жанжал чиқмаслиги учун. Бўлмаса сизни қамоққа олишади, турмадан қутулиб қола олмайсиз.

— Губинер менинг тўғримда нима дейиши мумкин? У ахир ҳеч нарсани билмайди-ку...

Карриган қовоғини кўтариб менга қаради ва шивирлаб гапирди.

— Губинер билмаганини Куин-Элизабетстритдаги вайсақи аптекачи билади, ўша жойдан сиз кечаси кимгадир телефон қилиб пул топишни илтимос қилгансиз. Сиз Эмсли Роузнинг уйида у билан нималарни гаплашганингизни уйнинг гаранг хўжаси билади! Ҳа, ҳа! У уйида яшаётганларнинг эшиги тагида гапларига қулоқ солиш лаззатидан маҳрум бўладиган даражада гаранг эмас.

Мен жуда бўшашиб кетдим ва креслога ўтирдим.

— Агар сиз кетмасангиз, мен бу материалларнинг ҳаммасини суд ихтиёрига бераман. Бу бурчим. Лекин буни мен сира ҳам истамайман.

— Нега энди?! — дедим. — Узингизни кўрсатар эдингиз! Қимни турмага тиқиш сизга бари бир-ку?

Карриган аччиғланмади. У фақат ўпкалагандек калласини қимирлатди ва осойишта сўзини давом эттирди.

— Содда одамсиз, Мак Алистер. Наҳотки сиз жиний жавобгарларни тутиб бериш тўғрисида халқаро шартнома борлигини эшитмаган бўлсангиз? Сиз кўмак-

лашган одам ҳозир энг ишончли турмада — самолётдан қочиб қутулиб бўладими? Қисқа телеграмма билан у, қўллари кишанланган ҳолда қайтиб келади.

— Нега бўлмаса, бунчалик шошдингиз? — сўрадим ишонқирамай. — Юрагингизни ишдан чиқаришингизга сал қолди.

— Мен Эмсли Роузни тутиш учун шошилмадим. Мен бу ерда сизни учратмоқчи эдим.

— Ақлдан озибсиз! — бақирдим ўзимни билмай. — Мен ҳеч қаерга кетмайман! Бу шантаж...

— Ихтиёрингиз. Лекин огоҳлантириб қўяй — мен ўз бурчимни бажаришга мажбурман. Сиз Эмсли Роуз билан бирга суд олдида жавоб берасиз. Уни ўлимга ҳукм қилишар; сизни эса авахтада сақлашади.

— Лекин сиз Эмсли Роузнинг айбдор эмаслигини яхши биласиз-ку!

Карриган елкасини учуриб қўйди ва энсаси қотиб «бунинг нима даҳли бор?» дегандек юзини буриштирди ва давом этди.

— Очиғини айтганда, мен ҳам балога қоламан. Газеталар шу заҳоти: «Детектив повестнинг қаҳрамони полиция инспектори Карриган катта хатога йўл қўйди», деб жар солишади. Бунга ҳаммадан ҳам Губинер ҳаракат қилади. Қанчалик кўп жанжал бўлса, унга шунчалик яхши! Ишхонада гап-сўз бошланади.

— Ўзингиз биласиз, мен бунақа нарсаларни изсиз йўқотадиган киши эмасман. Юрагимнинг ҳам мазаси йўқ. Йўқ, йўқ... Буларнинг менга ҳеч кераги йўқ. Агар мамлакатда сиз ҳам, Эмсли ҳам, бўлмасаларинг, ким менга ёмонлик қилади? Газеталарга ҳам, Губинерга ҳам шов-шув суд процесси керак. Судланувчилар бўлмагач, шов-шув ҳам бўлмайди.

Эсимда бор, шу пайт аэродром устидан оғир лайнер учиб ўтди. У жуда паст учган бўлса керак: мотор товуши борган сари кучайиб дераза ойналарини зириллатиб юборди, ҳаммаёқни шовқинга тўлдирди.

Афтидан мен Карриганнинг гапларини яхши тушунмасдан, унга жавоб бермадим. Унинг сўзлари асил маъносини аста-секин тушунардим. Менинг ҳаётимда содир бўлган бу нохуш ҳолатни дарров тушуниб етиш қийин эди.

Кечагина мен Эмсли Роузни мамлакатни ташлаб кетишига кўндирган эдим. Э, худо, бунга рози бўлиш

қанчалик қийин эканлигини мен сира тасаввур қила олмасдим!

— Худо ҳаққи, сизни мажбур қияпти, деб ўйланг! — деди Карриган, узоқ жимликдан сўнг.— Лекин сиз мамлакатда қолишга қарор қилсангиз шу захотиёқ мен Эмсли Роузни қўлга олиш тўғрисида телеграмма бераман. Буни самолёт осмонда бўлган чоғда амалга ошириш яхши. Сўзимни тушундингизми? Ҳозир у ҳавода-ку.

Мен индамадим. Кейин мен бошимни кўтариб Рамон Монтерони ўлдириш тўғрисидаги иш қандай тугайди, деб полиция инспекторидан сўрадим.

Карриган куттирмасдан жавоб берди. У бир қарорга келганимни тушунди.

— Нима бўларди, — деди у, — ҳамма ишни ҳам очиш мумкин бўлмайди. Марказий полиция архивида қандайдир шартли шифрли яна бир папка пайдо бўлади. Масалан, «Мум ҳайкаллар музейининг сири», уни тезда чанг босади, кейин уни эсдан чиқариб юборишади.

Бу саргузашт қиссада мум ҳайкаллар музейида содир бўлган сирли қотилликнинг ҳақиқий сабаблари, журналист Генри Мак Алистер томонидан қандай фош этилганлиги тасвирланади.

МУНДАРИЖА

Авторнинг сўз бошиси	2
Биринчи боб.	3
Иккинчи боб.	13
Учинчи боб.	22
Тўртинчи боб	37
Бешинчи боб.	47
Олтинчи боб.	56
Еттинчи боб.	64
Саккизинчи боб.	69
Тўққизинчи боб	73
Ўнинчи боб.	83
Ўн биринчи боб.	94
Ўн иккинчи боб	109
Ўн учинчи боб.	122
Ўн тўртинчи боб	128
Ўн бешинчи боб.	141
Ўн олтинчи боб.	144
Ўн еттинчи боб.	150
Ўн саккизинчи боб.	157
Ўн тўққизинчи боб.	168
Йигирманчи боб.	173

Для детей среднего и старшего возраста

На узбекском языке

КОРОБИЦИН Алексей Павлович.

ТАЙНА МУЗЕЯ ВОСКОВЫХ ФИГУР

Повесть

{

Издательство «Ёш гвардия» — Ташкент — 1980

Редактор Шамси Одил
Рассом С. Субхонов
Расмлар редактори А. Фуломов
Техн. редактор Л. Буркина
Корректор М. Юнусова

Восмахонага берилди 16.01.80. Босишга рухсат этилди 3.09.80 й. Формати 84×108¹/₃₂. № 1 босма қоғозга «Литературная» гарнитурда юқори босма усулида босилди. Босма листи 6,0. Шартли босма листи 10,08. Нашр листи 10,28. Тиражи 30.000. Шартнома 132—79. Заказ № 3004. Ваҳоси 35 т.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Ёш гвардия» нашриёти, 700129. Тошкент. Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмахонаси, Тошкент. «Правда Востока» кўчаси, 26.